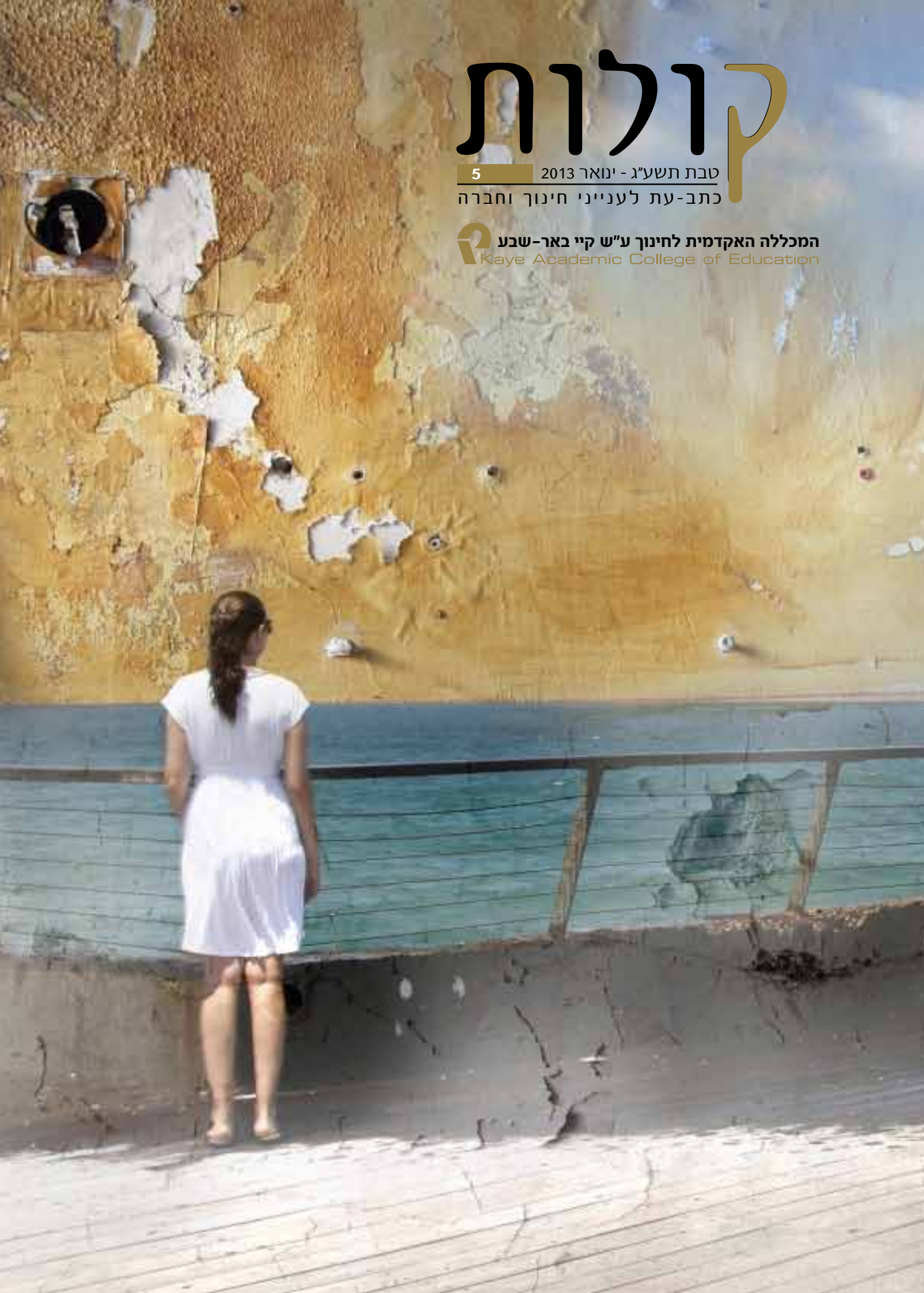

קולות

5 טבת תשע"ג - ינואר 2013
כתב-עת לענייני חינוך וחברה

 המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי באר-שבע
Kaye Academic College of Education

1	דבר נשיאת המכללה, דבר המערכת
2	סוגיית המגדר בחינוך
	הקדמה / ד"ר ערגה הלר
	על הצווארון הוורוד / פרופ' ענת קינן
	ד"ר נועה ליבוביץ משוחחח עם מיכל שרף מדריכה ללימודי מגדר
9	ראיון עם הרב אורי איילון
	ד"ר נגה רובין
12	סקר קולות והפעם מה חושבים חברי הסגל על מגדר והדרה
	ד"ר ערגה הלר
15	במת דיון מה אומרים חברי הסגל על הדרה בחינוך בישראל
	על נוער בהדרה - פרופ' ארנון אדלשטיין
	על הדרה בספורט - ד"ר חזי אהרוני
	על הדרה בקרב המגזר הערבי - גב' וורדה סעדה
	על הדרה בספרות - ד"ר שולמית קינל וד"ר נגה רובין
30	איפה הם היום?
	על בוגרי המכללה, והפעם ראש העיר רוביק דנילוביץ
32	מה קורא?
	על הספר בשבילי (י) ההכשרה להוראה מאת פרופ' שלמה בק
36	מה רואה? על תערוכות חדשות בגלריות המכללה
	ישראל רבינוביץ
38	מה שומע?
	ד"ר אסתר אזולאי וד"ר סלים אבו ג'אבר מסכמים חוויות מכנסי הקיץ, ד"ר ערגה הלר מגלה איך מרצים בכנס מצומצם ומגלים את הממצאים בעיתון ארצי
40	כתב חידה חדש , ופתרון כתב החידה הקודם
	פרופ' ציפי רובין וד"ר ערגה הלר

קולות

עורכות:

ד"ר ערגה הלר

ד"ר נגה רובין

עיצוב גרפי:

קווים, חברה לפרסום בע"מ

צילום:

יורם פרץ

כל התצלומים בקולות

צולמו ע"י צלם המערכת,

אלא אם צוין אחרת

ועדת מערכת:

פרופ' לאה קוזמינסקי,

פרופ' דניאל סיוון,

ד"ר אריאלה גידרון,

ד"ר מרק אפלבוואם,

ד"ר אמנון גלסנר

מו"ל: המכללה האקדמית

לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע

כתובת: רח' יהודה הלוי

33, ת"ד 4301, באר-שבע

84536

© כל הזכויות למאמרים

וליצירות שמורות

למחבריהם.

טלפון: 08 - 6402777

פקס: 08 - 6413020

דוא"ל: heller@kaye.ac.il

אתר: www.kaye.ac.il

דבר הנשיאה

גיליון 5 של **קולות** עוסק בהדרה, או ליתר דיוק הוא עוסק בשוויון בחינוך ובחברה הישראלית, וגם מעלה אירועים של אי-שוויון, שבהם קבוצות מודרות מהסיכוי לחינוך שוויוני. לשוויון בחינוך יש שני ממדים, האחד עוסק בהוגנות ומבטיח שמאפיינים אישיים או חברתיים (כמו מגדר, מצב חברתי-כלכלי, רקע דתי או מוצא אתני) לא יחסמו את זכותו של הלומד למימוש יכולתו. הממד השני עוסק בהכלה, והוא מבטיח כי כל ילד יזכה ללמוד את בסיסי החינוך (כמו: קריאה, כתיבה וחשבון). מכאן הקריאה לחינוך שוויוני, שהוא חינוך הוגן ומכיל, וזהו אכן נושאו של הגיליון הזה. בימים אלה התפרסם הדוח השנתי של הביטוח הלאומי על ממדי העוני והפערים החברתיים בישראל. אנו למדים ממנו כי ממדי העוני של משפחות בישראל נותרו כמעט ללא שינוי ב-2011, וכי כל ילד חמישי חי במשפחה שמוגדרת "מתחת לקו העוני". מכאן הקריאה של "קולות" - לא עוד הדרה: לא של הציבור החילוני בכלל והדרת נשים משלטי חוצות בפרט, לא של הפריפריה, לא של מיעוטים, נשים, אנשים עם מוגבלויות, או בני משפחות עניות. לכולנו הזכות לשוויון ולהכלה.

תודה מיוחדת לחברות בשיתוף של מערכת "קולות", ד"ר ערגה הלר וד"ר נגה רובין, המעלות את קולות מכללת קיי והנענות להכיל את השונות..

פחפי' לאה קוזמינסקי

דבר המערכת

קוראים יקרים,

בשנה האחרונה סערה הארץ מספר פעמים סביב נושא הדרת הנשים ומחלוקות תרבותיות בין חרדים לחילונים. הדיון התקשורתי בהדרה עורר מודעות לשאלות של מגדר בחברה הישראלית, ואף לשאלות של הדרה שאינן רק מגדריות. נושאים אלה עומדים בליבו של הגיליון החמישי של "קולות".

ניסינו להציג פנים רבות ככל הניתן לתופעות של מגדריות והדרה בהקשרים של חינוך בישראל. במהלך העבודה נתקלנו גם בסוגי הדרה, שמסיבות שונות לא נכללו בגיליון, כמו מחקרה של ד"ר סמדר בן אשר על הדרת תלמידים אבלים. הקולות המגוונים, של כותבים שונים במינם, בדתם, באמונתם ובפילוסופיה החינוכית שלהם, המושמעים בגיליון זה מבטאים חלק מהמתרחש כיום בחברה בישראל. נושאים המגיעים עד שערי המכללות להכשרת המורים, ולעיתים אף יוצאים מהם.

לא נוכל לסיים מבלי להתייחס לקטיעת הסמסטר הראשון על ידי מבצע "עמוד ענן", בדיוק בימים בהם הגישו מרבית הכותבים את מאמריהם למערכת. למרות האזעקות וה"צבע אדום", הימים המתוחים וחוסר השקט, התקבל הרוב המוחלט של

המאמרים במועד. המערכת מלאת הערכה ותודה לעמידה האיתנה גם בלוחות הזמנים של קולות.

מקריאת החומרים שהגיעו למערכת ושיחות עם עמיתים ומחברים, הבנו עד כמה סוגיית ההדרה בחינוך, או מצידה האחר השאיפה לשוויוניות בחינוך, היא סוגיית מפתח. בקריאת המאמרים הכלולים בגיליון זה ניכר עד כמה השאיפה לשוויון (או לחוסר שוויון, תלוי במיקומך במפה החינוכית-תרבותית) היא מאושיית הפילוסופיה החינוכית.

ד"ר ערגה הלר, ד"ר נגה רובין

על מגדר בחינוך בישראל

הקדמה: איך הפך המורה למורה?

ערגה הלר

הבחירה להקדיש את המאמרים המרכזיים של גיליון זה לנושא המגדר בחינוך היא באנאלית מצד אחד ונועזת מצד שני. היא באנאלית כי רוב המועסקים במערכת החינוך הישראלית, כמו בעולם המערבי, הוא נשים. היא נועזת, כי רוב המועסקים במערכת החינוך הישראלית, כמו בעולם המערבי, הוא נשים. זאת אינה טעות, אלא תיאור שטחי של תהליך שהציף, בין השאר, את מערכות החינוך במערב במחצית השנייה של המאה הקודמת. תמורה שנבעה משינויים חברתיים, כלכליים, דמוגרפיים ואפילו פמיניסטיים. הקריאות לאפשר לנשים לעבוד, הובילו רבות מהן למשרות "הצווארון הוורוד", בתפקידי שירות, סיעוד והוראה. הזיהוי המקצועי הפך לתווית, ועבודה כדיילת, אחות או מורה - אם אתה גבר - הפכה לתמוהה גם בארצות בהן השפות המקומיות אינן מבחינות בין זכר לנקבה.

הילדים והנוער היו מורים גברים. הם עיצבו את תפיסת התלמידים להגשמה והתיישבות, להיות "ציונים" ו"עבריים". לנשים היה שמור תפקיד המטפלת בבית הילדים או הגננת בגן. הנשים שמרו על שלומם הגופני ורווחתם של הילדים. הן שרו, טיפחו, ניקו ושמרו. בספרות הילדים והנוער הנוכחית, הנשים, כמו שאומרים הצעירים, "שולטות". אבל השליטה שלהן אינה בהכרח ממקום של כוח. ההוראה והחינוך הפכו מעיסוק גברי בעיקרו לעיסוק נשי בעיקרו מסיבות מגוונות, בראשן סיבות שניתן להגדיר כטובת הילד במשפחה. ספרי הנוער של היום העוסקים במערכת החינוך, ולא רק בישראל, אינם נוטים להחמיא למורה המחנכת ולא למורה המקצועית. רק הספרים הקומיים יותר, בהן למורה תכונות של מכשפה או, חלילה, מחלה חשוכת מרפא, הופכות אותה נבונה, בעלת ידיעה רחבה, אנושית, חמה ותומכת. המגדריות בחינוך אינה מתבטאת רק בתיאור הזהות הפיסית של המחנכים והמחנכות בבתי הספר. היא משתקפת אף באיורי ספרי הלימוד, נושא עליו אני שוקדת במחקר חדש בחודשים אלה. לא מפתיע, כנראה, לראות שגם בספרי הלימוד, האמורים להחמיא לצוות החינוכי, המורות אינן מוחמאות.

כיום חווה המערב שינוי תדמית נוסף, עם התעוררות מחודשת של גברים צעירים הרוצים להשתלב במקצועות המזוהים כ"נשיים". מנתוני מנהל הסטודנטים של מכללת קיי, בשנת הלימודים תשע"ג לומדים בה, לדוגמה, כאלף ושלוש מאות סטודנטים בתוכניות השונות להכשרת מורים, הסבת אקדמאים להוראה ולימודי התואר השני. מתוכם בסך הכול כשישה עשר אחוזים הם גברים. במכללת קיי האחוז של הגברים בקרב האקדמאים הלומדים בתוכנית ההסבה גבוה באחוז אחד מהנתון של הגברים מסך הלומדים לתואר הראשון. עוד נתון, שאינו אמור להפתיע, הוא שבלימודי התואר השני אחוז הגברים גבוה מעט יותר ועומד על 17%. אך נתונים יבשים אלה עדיין מציינים את ההוראה כתחום "נשי".

בזמנו חקרתי - עם ד"ר ורד טוהר, כיום מרצה באוניברסיטת בר אילן - את ייצוגי המורה בספרות הישראלית. בחנו הן את הייצוג המילולי והן את הייצוג החזותי של אנשי החינוך בסיפורים לגיל הרך, לכיתות היסוד והחטיבה. מצאנו שבספרות שנות הארבעים והחמישים הרוב המכריע של המורים הנזכרים בספרי

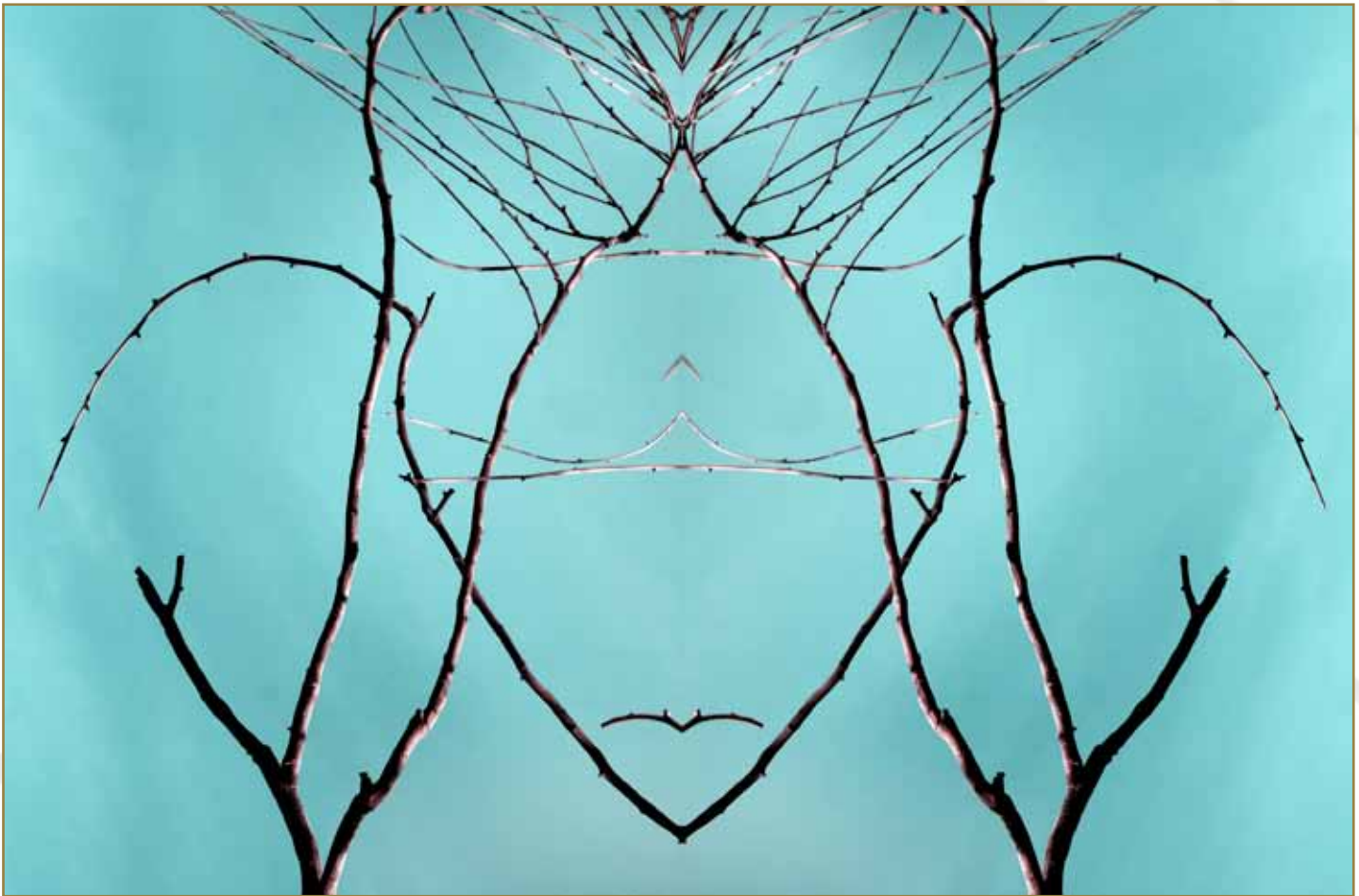

הפערים בין המציאות לתפיסת המציאות המגדרית בקרב תלמידים ומורים אותה מנהלות שתי חברות, מורות, מחנכות שנושא החינוך המגדרי חשוב להן, ד"ר נעה ליבוביץ, מרצה ומדריכה פדגוגית בתוכנית לאמנות במכללת קיי ומורה לאמנות במקיף עירוני בבאר שבע, וגב' מיכל שרף, לשעבר מורה לאמנות, וכיום מדריכה מחוזית בנושא תחום המגדר בדרום, המועסקת ביחידה לשוויון בין המינים בחינוך במשרד החינוך.

פרופ' קינן, ד"ר ליבוביץ וגב' שרף הן רק קולות אחדים, ראשונים, שניתן היה להשמיע בתחום החינוך המגדרי והמגדר בחינוך.

את הדיון בסוגיית המגדר בחינוך פורשות על דפי כתב העת רק נשים. את המאמר הפותח הבוחן את הסוגיה מדוע נשים רוצות להיות מורות חיברה פרופ' ענת קינן, לשעבר עורכת קולות וראש החוג לחינוך, שנושא זכויות ומעמד הנשים הוא אחד הנושאים החשובים לה הן כחוקרות והן כאדם. אחריו מתפרסמת שיחה על

בספרות שנות הארבעים והחמישים הרוב המכריע של המורים הנזכרים בספרי הילדים והנוער היו מורים גברים. הם עיצבו את תפיסת התלמידים להגשמה והתיישבות, להיות "ציונים" ו"עבריים". לנשים היה שמור תפקיד המטפלת בבית הילדים או הגננת בגן.

יורם פרץ, ללא כותרת, תצלום מתוך התערוכה "שכפולים" ברויאל גלרי, אמסטרדם, דצמבר 2012

מחפשת קריירה? לא בבית ספרנו

פרופ' קינן קוראת תיגר על תפיסת העיסוק בהוראה כ"משהו שעושים כשהבעל שלך בעבודה", גם במקרה בו למונה העובדת בכלל אין בעל. היא קוראת תיגר על האמונה שלהוראה לא צריך כישורים ובהכשרה כי כל הנשים מוכשרות מטבען לטיפול בילדים, וגם על התפיסה לפיה הוראה היא משהו שעושות נשים, אבל כשצריך לכנות אותם בשם הן הופכות ל"מורים". בשם המורות הללו היא פורשת את תמונת המצב העכשווית. מאמר שלא ישאיר אדיש שום איש חינוך, מסכים ומתנגד כאחד.

ענת קינן

שמרנית פטריארכלית המעוניינים להחזיר את הנשים הביתה וחוקרי האקדמיה המעוניינים להיכנס לבתי הספר כמקור סמכות וידע. כל אלה ואחרים בונים את עצמם על גבן של המורות. כך נוצר מצב שבו המורות שאינן מסוגלות להגיב, או להתייחס, משמשות שק חבטות לגופים רבים המרוויחים מן החבטות הללו.

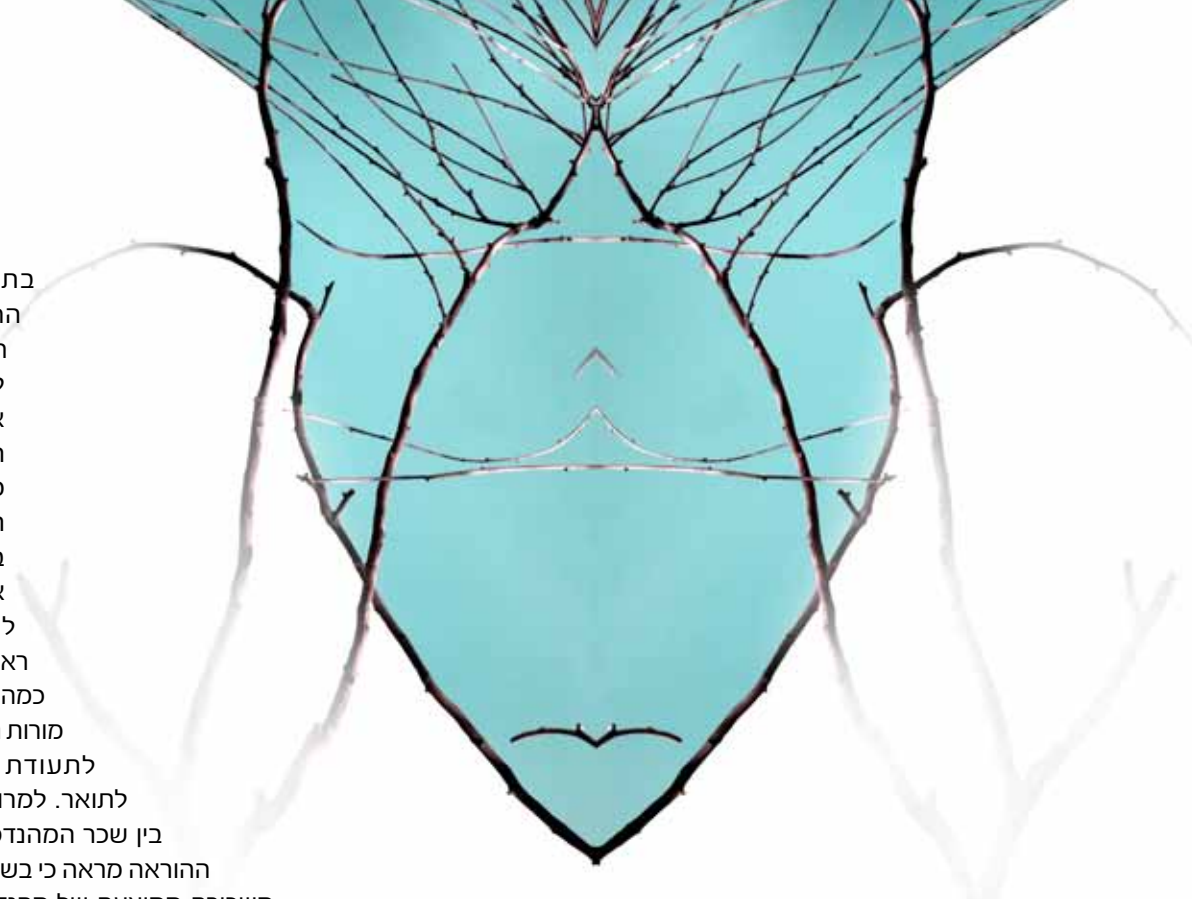
היחס לעבודת ההוראה איננו מתבטא רק בדרך שבה הן מוצגות בציבור. תנאי העבודה של המורות הן בהתאם לתדמיתן, ואולי אפילו חלק ממנה. הוראה בדרך כלל נתפשת כאחד מן המקצועות הבולטים ביותר של ה"צוארון הוורוד". מקצוע של צווארון ורוד מאופיין בריבוי נשים, רמת השכלה גבוהה, דרישות גבוהות, משכורות נמוכות וקידום מועט. ניתן למצוא כל אחד מן המאפיינים האלה אצל המורות בישראל. במערכת החינוך יש רוב מוחלט לנשים (87% לפי נתוני הלמ"ס). עם זאת קיימת פירמידה, או מבנה היררכי ברור, בו אחוז הנשים הגבוה ביותר נמצא בחינוך הגיל הצעיר ביותר, ואחוז הגברים הולך ועולה ככל שמתקדמים עם הגיל. אין כמעט גברים העוסקים

אשר אני שואלת נשים בסביבתי במה הן עוסקות, הרוב הגדול אומר שהן עוסקות בהוראה, לכאורה תופעה מקרית. למעשה - לא כך הדבר. מערכת החינוך בישראל מורכבת ברובה הגדול מנשים, ויש לכך הסברים רבים. מבנה העבודה מותאם לנשים - הן עובדות כשהילדים נמצאים במערכת החינוך ומגיעות הביתה כדי לטפל בהם כשהם חוזרים מבית הספר. תפקידן ההיסטורי של נשים הוא טיפול בילדים, ולכן מתאים להן לטפל גם בילדי אחרים. הכניסה והיציאה מן העיסוק בהוראה קלות יחסית - ניתן לעזוב את העבודה לשנה-שנתיים ולחזור שוב מבלי שהדבר יפגע במיוחד בתעסוקה, ולכן נוח לנשים המלוות את בני זוגן בנסיעות ארוכות וכדומה. לכל ההסברים הללו רעיון משותף אחד - הוראה נתפשת כתוספת לתפקידה ה"אמיתי" של האישה והוא להיות אם ועקרת בית. הוראה איננה נתפשת כקריירה של נשים הרואות את עצמן כבעלות מקצוע. במקום זה היא נתפשת כסרח עודף, כתוספת, כ"משהו לעשות כשהבעל והילדים לא נמצאים". מיותר לומר שהנחה זו מתעלמת מנשים שאין להן בעלים, או מגברים הנמצאים במערכת בהיקף מצומצם.

הוראה נתפשת כתוספת לתפקידה ה"אמיתי" של האישה והוא להיות אם ועקרת בית. הוראה איננה נתפשת כקריירה של נשים הרואות את עצמן כבעלות מקצוע. במקום זה היא נתפשת כסרח עודף, כתוספת, כ"משהו לעשות כשהבעל והילדים לא נמצאים"

היחס לעבודת ההוראה נקבע בהתאם - מקצוע שאיננו דורש ידע פרופסיונאלי מיוחד, או כישורים מקצועיים כלשהם. "כל אחת יכולה להיות מורה" - היא טענה מקובלת, המציגה את המקצוע כמשהו בלתי מקצועי לחלוטין. כאשר בודקים לעומק את הטענות נראה שבדרך כלל מוצגות המורות לא רק כחסרות מקצוע, אלא גם כגורם לכל תחלואי החברה. חינוך נתפש כמשהו חיובי, המורות העוסקות בו - לא. בכל פעם שמתעוררת ביקורת, האצבע המאשימה מופנית אל בתי הספר בכלל ואל המורות בפרט. במחקר שבחן את הדרך בה מוצגות מורות בעיתונות בישראל, נמצא כי למרות היותן מומחיות בנושאי דידיקטיקה, פדגוגיה וחינוך הן לא מוזמנות לתאר, להסביר, או לדון, במה שמתרחש בכיתות, או בבתי הספר, בתחומים אלה. כאשר מתוארים פרויקטים חינוכיים, הם מוצגים כמשהו שהובא מבחוץ על ידי "מומחים" בניגוד לאפרוריות ולשמרנות של המורות. הן מופיעות מעט מאוד בכתבות העוסקות בענייני חינוך, וכאשר הן מופיעות הן מאזכרות בכינויים מכלילים - "המורים" או "צוות המורים". הן מתוארות כשטחיות, חסרות חזון חינוכי ולא מקצועיות. מאחורי התיאורים מסתתרים אינטרסים כבדי משקל של קבוצות שונות כנבחרו ציבור המעוניינים להראות איך שינו את החינוך, הורים מהמעמד הבינוני המעוניינים בהפרדת ילדיהם משאר הלומדים לשם קבלת חינוך פרטי משום הצגת החינוך הציבורי ככושל, מנהלי בתי ספר הנמצאים בתחרות עם בתי ספר אחרים, גופים כלכליים שיש להם אינטרס להשקיע בחינוך, בעלי אידיאולוגיה

בטיפול בתינוקות. נדיר מאוד למצוא גבר גנן, ולרוב, בבית הספר היסודי, הגבר היחיד הוא המורה לחינוך גופני. בבית הספר התיכון נמצא מעט יותר גברים מורים, ומספרם יעלה במכללות להכשרת מורים ועוד יותר באוניברסיטאות. כאשר בודקים תפקידים במערכת החינוך, התמונה דומה. בתחתית הפירמידה הרוב הן נשים, אחוז הגברים הולך ועולה ככל שאנחנו עולים למעלה, ובצמרת המשרד נמצא רוב לגברים. כך, כיום, שר החינוך וסגנו הם גברים. ברשימה של הנהלת המשרד כיום מופיעים ארבעה עשר גברים ורק שמונה נשים. כאשר בודקים את מנהלי המחוזות יש ארבעה גברים וארבע נשים, אבל יש עוד שתי יחידות סמך ובהם מנהלים גברים, כך שיש שישה גברים מול ארבע נשים גם כאן (על פי פרסומי משרד החינוך). לכאורה מבנה שקול היה צריך להראות אותם אחוזי אוכלוסיה למטה ולמעלה. כלומר היינו מצפים לראות בצמרת משרד החינוך 87% נשים.

בתוך מערכת החינוך גוברת היום הדרישה לתואר שני,

אך המשכורת הניתנת איננה מקבילה לבעלי תארים דומים במקצועות אחרים. מהנדס לומד לתואר ראשון בלבד ומוסמך כמהנדס, לעומת זאת, מורות נדרשות ללימודים לתעודת הוראה בנוסף לתואר. למרות זאת, השוואה בין שכר המהנדסים לשכר עובדי ההוראה מראה כי בשנת 2004, למשל, משכורת ממוצעת של מהנדס היתה 13,802 שקלים ברוטו לחודש ואילו שכרן של עובדות ההוראה היה 7,202 שקלים ברוטו לחודש (לפי פישבין). השנה, לאחר הרפורמה, משכורת ממוצעת של מורה היא 8,500 שקלים ברוטו לחודש ומשכורת של מהנדס היא 20,000 ברוטו לחודש (מתוך נתוני הלמ"ס). ניתן לראות שהוראה היא מקצוע שבו נדרשת השכלה גבוהה ובצידה משכורת נמוכה. מערכת החינוך מצריכה כוח אדם רב ולכן הוצאות גדולות. המדינה מזילה את ההוצאות על ידי שימוש בנשים, להן ניתן לשלם פחות.

למרות השינויים שחוללה הרפורמה של אופק חדש, כמות שעות העבודה הנדרשת ממורה, לאחר סיום יום העבודה, גבוהה. שעות אלה אינן נמדדות ולדעתי אינן מתוגמלות. התפישה כי עבודת האישה איננה נמדדת באופן מדויק, אלא היא כוללת ומקיפה את כל שעות היום והלילה קיימת גם כאן. הורים ותלמידים יכולים ליצור קשר עם המורה ולשוחח עמה או לשלוח לה דוא"ל גם לאחר שעות הלימודים. האם אנחנו מרשים לעצמנו לעשות זאת ללא תשלום, למשל, לרופא? למהנדס? לעורך הדין? יתר על כן, מורות רבות מתלוננות כי הרפורמה הביאה בעקבותיה כמות אדירה של ביורוקרטיה וטפסים שעליהן למלא, מה שמוסיף להן עבודה רבה. אומנם נכון שמאז הרפורמה הישיבות נכללות בהגדרת יום העבודה, אך מעבר לכך עדיין אין חישוב ברור של שעות העבודה של המורה. כל המאפיינים של קבוצת ה"צווארון הוורוד" קיימים אצל המורות - דרישות גבוהות והשכלה גבוהה יחד עם תשלום נמוך וקידום מועט. לכך יש להוסיף את תנאי העבודה של המורות. רבות דובר על כך שברוב בתי הספר אין למורות פינת עבודה אישית, ושהתנאים הפיסיים שבהן הן עובדות אינם הולמים. כל זה מבחינת התנאים הפיסיים, אבל הפגיעה המרכזית בעבודתן היא ירידה מתמידה של מידת האוטונומיה שלהן בעבודה. משרד החינוך הוא בעל מבנה ריכוזי, שבתחתיתו המורות. הדרך המרכזית לבדוק את איכות עבודתן היתה במשך שנים בחינות הבגרות. עם השנים נוספו בחינות על גבי בחינות, הבודקות את רמת הידיעות של ילדי ישראל, החל מן הכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי ועד לסיום התיכון. כל הבחינות הללו בודקות בנוסף גם את המורות. עוד יותר מכך, הן

אך זה לא קיים. גם כאשר פונים לשני הארגונים המקצועיים הגדולים והחזקים של המורים, ארגון המורים והסתדרות המורים - מוצאים תמונה דומה. בראש שני הארגונים עומדים גברים, למשל, בהנהלת ארגון המורים יש חמישה גברים ושלוש נשים ובהסתדרות המורים. על פי יומן המורים המחולק לכל חברי הארגון, מופיעה רשימה של הנהלת הארגון ובה שלושים ושמונה גברים ורק ארבע עשרה נשים. כלומר, אפילו מי שמייצג את הנשים, הארגונים המקצועיים החזקים שלהם, הם בעיקר גברים. הפירמידה של ההוראה מורכבת אם כך מריבוי נשים בתחתית וככל שעולים למעלה כך ירד מספר הנשים ויעלה מספר הגברים.

בשל הטענה על קידום מועט, לאחרונה ניסו ועדיין מנסים ליצור בבתי הספר מערכות קידום - תפקידים שונים החל ממחנכת כיתה, דרך רכזת מקצוע ורכזת שכבה ועד סגנות וניהול בית הספר. חלק מן התפקידים הם ללא המשכיות בהיררכייה הבית ספרית, למשל, רכזת מקצוע, או מחנכת. הם כמו דרך ללא מוצא. יחד עם זאת כל התפקידים בבית הספר מתאפיינים בשעות עבודה מרובות בתמורה לתשלום מועט יחסית. כך שגם אם יש קידום, התמורה עבורו נמוכה יחסית.

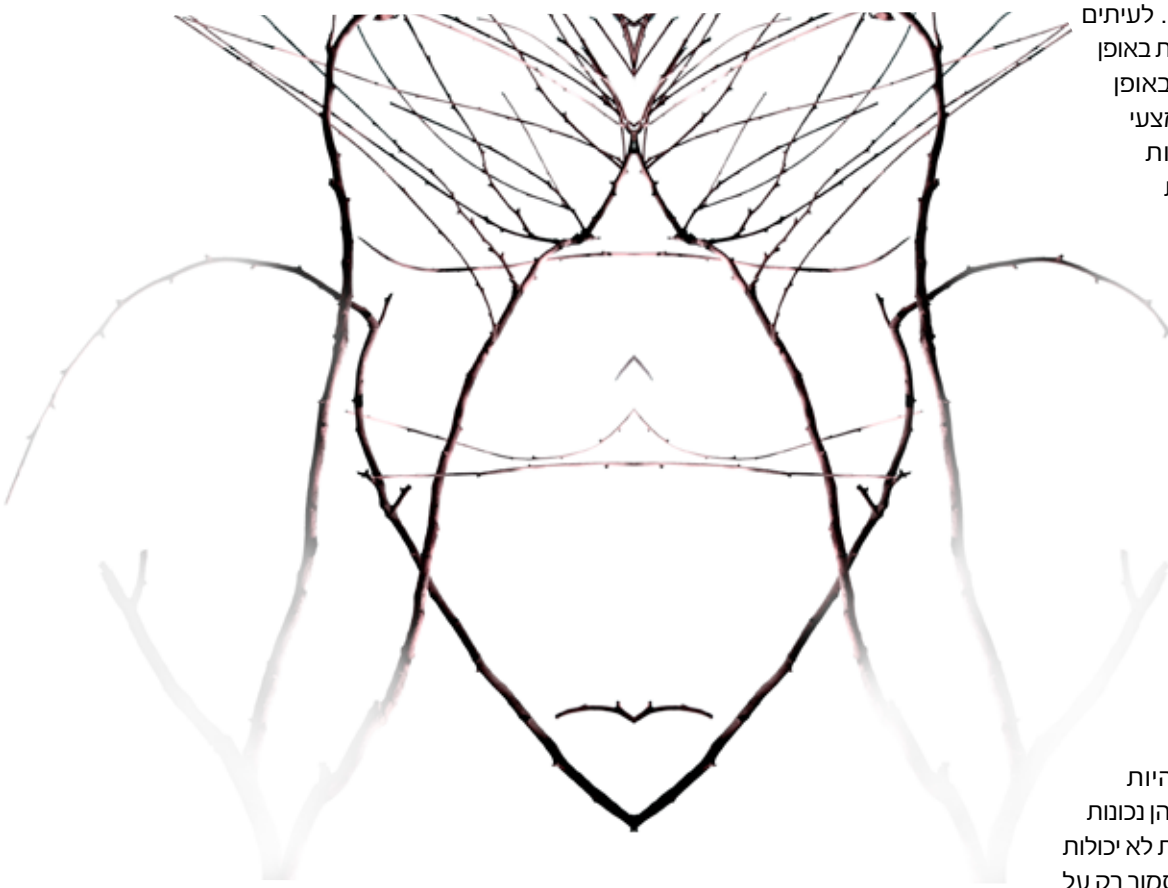
הרפורמות החדשות יצרו דירוג למורות: סטאז', מורה מתחילה, מורה בכירה וכדומה. בכל דרגה תקבלנה המורות משכורת אחרת, אבל מי שקובע את הדירוג הן לא המורות עצמן, כפי שמקובל בארגונים מקצועיים אחרים. בנוסף, נדרשת מן המורות השכלה רבה יותר ויותר. אם לפני כמה שנים עדיין היה ניתן לקבל תעודת הוראה ללא תואר אקדמי, היום הדבר בלתי אפשרי. יתר על כן, בבתי ספר רבים, לצורך קבלת תפקידים, או להוראה בכיתות גבוהות, נדרש תואר שני. להוראה במכללות להכשרת מורים נדרש תואר שלישי. התשלום הנמוך איננו רק לבעלי תפקידים. התשלום עבור עבודת ההוראה נשאר נמוך לאורך השנים, ולמרות רפורמות כאלה ואחרות, הוא עדיין נמוך. אומנם היום, לאחר הרפורמות של אופק חדש ועוז לתמורה, משתווה שכר המורה לשכר הממוצע במשק, אבל במדינות שבהם רוצים לעודד חינוך טוב, שכר המורה שווה לשכר מהנדס ולא לשכר הממוצע, הכולל גם מועסקים חסרי השכלה ומקצוע.

מכוונות ומגדירות את תוכנית הלימודים ואת החלקים שיש להדגיש בתוכה. מרחב הבחירה של המורות הולך ומצטמצם בנוגע למה מתאים לילדי כיתתן ומה לא, מה הן רוצות ללמד ומה לא. עיקר עבודתן מתמקד בהכנה לבחינות כדי להתאים למדדים זרים, שלא נקבעו על ידן. בנוסף, בזכות הרפורמה של אופק חדש על המורה למלא טפסים הדורשים פירוט מדויק לגבי כל פעולותיה במסגרת השיעורים, וכך עליה לדווח לגבי כל פעולה שעשתה במהלך עבודתה. צמצום האוטונומיה מגיע גם ממקום אחר - עליית כוחם של ההורים ושל ילדיהם בבית הספר. במקרים רבים מורה נדרשת להסביר את עצמה ואף להגן על החלטות פדגוגיות שהחליטה בפני הנהלת בית הספר, המעוניינת להדוף את הלחץ של הורים הפונים אליה בטענות שונות. במקרים שונים מוצאות את עצמן מורות ללא

הדרישות צריכות לבוא מאתנו, ובכך אני לא רק מתכוונת לדרישת תשלום הוגן עבור עבודתנו, אלא עוד יותר להגדלת האוטונומיה בעבודתנו, לדרישה ולעמידה על יחס של כבוד למורה ולמקצוע ההוראה, לנתינת דרגות וקידום על ידי עמיתים ולא על ידי מישהו "מלמעלה". לחייב שבכל שינוי, רפורמה, או הצעה חינוכית אחרת, תשתתפנה מורות מן השורה במספר מספיק, שיהיה להן רוב בקבלת החלטות. הייתי מתחילה מבית הספר עצמו ובודקת מה נוכל אנחנו, המורות, לעשות בכיוון הזה בתוכו. הייתי מבקשת תמיכה גם מן הארגונים המקצועיים שלנו ואולי גם מהנהלת בית הספר, אבל סומכת קודם כל עלינו המורות ועל הכוחות שאצרנו בתוכנו במשך כל הזמן הזה. הגיע העת להשתמש בהם.

תמיכה, במקרה של עימותים עם תלמידים, או עם הורים. לעיתים הן מותקפות בראש חוצות באופן מילולי ולעיתים אפילו באופן פיסי. עם התפתחות אמצעי התקשורת הן מצולמות בזמן השיעור, ומוצגות ברשתות החברתיות על ידי תלמידים. במקרים רבים עליהן להגן על עצמן ללא עזרה. למרות מס שפתיים כולל על ה"כבוד למורה", איש היום אינו מתייחס לכך ברצינות. מורות רבות נזהרות ושוקלות היטב החלטות שעלולות להיות בלתי פופולריות, גם אם הן נכונות מבחינה מקצועית. מורות לא יכולות יותר להרשות לעצמן לסמוך רק על שיקול דעתן הפדגוגי בארגון תוכנית

הלימודים או במערכת היחסים עם התלמידים והורים - הן חייבות לקחת בחשבון את הפגיעה באוטונומיה שלהן מכיוונים אלה.

המורות נמצאות במצב קשה - מזלזלים בכוחן וביכולותיהן, הן מוצגות כחסרות כל ידע מקצועי, תנאי עבודתן קשים, הדרישות מהן גבוהות והאוטונומיה שלהן הולכת ויורדת. האם יש דרכים להתמודד עם הבעיות? יש נסיונות מצד משרד החינוך, הארגונים המקצועיים והרפורמה החדשה לשפר את תנאי העבודה של המורות, להעלות את המשכורות ולהגביר את הרמה המקצועית של המורות. עם זאת, עדיין מצב המורות קשה. נראה שהדבר הראשון שיש לעשות הוא להכיר בבעיה. חלק ממנה הוא המורות, המוכנות להתעלם מהכול ולהמשיך ללמד, למרות כל הבעיות שהוצגו כאן. אנחנו, המורות, מאפשרות לאחרים להחליט במקומנו ולכן הצעד הראשון חייב להיות נטילת האחריות לידינו. אנחנו לא יכולות להמשיך ולסמוך על אחרים שיעשו עבורנו את העבודה, רק אנחנו יודעות באמת מה מתאים לנו ומהם האינטרסים שלנו.

לקריאה נוספת:

אסף, מ', בצלאל, י', הוז, ר', עילם, נ', קינן, ע' (2012). המורות בראי העיתונות הישראלית, **אורינות ושפה** 4, עמ' 169-183.

פישביין, י' (2010) הכשרת מורות היבטים פמיניסטיים בתוך: **על גב המורות - כוח ומגדר בחינוך** (עורכות: הרצוג אסתר ווולדן צביה) תל אביב: כרמל, עמ' 91-127.

שיוויון בין המינים בבית הספר

בשיחה בין שתי חברות למקצוע חושפות מיכל שרף וד"ר נעה ליבוביץ את דרכי ההתמודדות של משרד החינוך בישראל עם שאלות של תפיסות מגדריות וסקסיזם בגן ובבית הספר. מיכל שרף, ילידת חיפה, משמשת כיום מדריכה ביחידה לשיוויון בין המינים במשרד החינוך. מורה לחליל צד בעברה, בוגרת תואר ראשון באמנות וספרות. בעלת תעודת הוראה מאוניברסיטת חיפה, תואר שני במוסיקולוגיה מהאוניברסיטה העברית, ירושלים. בעבר שימשה כמורה לספרות ואמנות בחטיבה העליונה והייתה מנהלת חטיבת ביניים. ד"ר נעה ליבוביץ היא מדריכה פדגוגית ומרצה לתולדות האמנות במכללת קיי, ומרכזת מגמת אמנות במקיף בבאר שבע.

נעה ליבוביץ

נעה: מהי מטרת היחידה ל"שיוויון בין המינים"?

מיכל: היחידה לשיוויון בין המינים הוקמה במשרד החינוך לפני ארבע עשרה שנים, במטרה להקנות ולקדם את העיסוק בתחומי המגדר בבתי הספר - הן בקרב צוותי ההוראה והן בקרב תלמידים ותלמידות. על היחידה לשיוויון בין המינים בחינוך במשרד החינוך בה אני פועלת ממונה הגב' אושרה לרר. מגדר הוא מערך בר-שינוי של תפישות, תכונות, אפיונים ותפקידים המיוחסים למין מסוים מעבר לרמה הביולוגית של זכר ונקבה שהחברה מקנה.

המטרה של היחידה היא להוביל את המודעות לתחום המגדר בקרב צוותי החינוך. בית הספר הוא אחד מסוכני הסוציאליזציה בחינוך הילדים, והקניית המושג החשוב הזה על ידי אנשי החינוך הוא חיוני בהתפתחות הילדים והילדות כחלק מדור העתיד של חברה משתנה. הרעיון הוא שתחום המגדר יכול לבוא לידי ביטוי כנושא נלמד אך גם - ולא פחות חשוב - כהתנהלות, חשיבה ואורח חיים. היחידה לשיוויון בין המינים פועלת בכל מערכת החינוך - החל מגילאי הגן ועד לחטיבה העליונה - הן בהשתלמויות של צוותי ההוראה - וכלה בפעילויות שונות בקרב התלמידים והתלמידות. המודעות המגדרית מובילה לחינוך מתוך הבנה בסיסית שקיים שוני וישנם הבדלים בין המינים אבל שצריך לאפשר לכל אחת ואחד לזכות בשיוויון הזדמנויות, והדוגמאות לכך רבות: מחקרים מעידים על דפוסי חינוך וקיומו של סוציאליזציה חברתית, הסוגדת עדיין למודל הגברי. ביטויים הרווחים עדיין בפנייה לבנים אך לא לבנות: "להחזיר מכות", "לא לבכות כמו בת", "להיות גבר", להיות "חייל גיבור", התוצאה - גם אם איננה גלויה - היא טיפוח התחרותיות, הכוחניות וההישגיות, האדרת הצבא, סלחנות לולגרות, לאנוכיות, לדאגה לעצמי בלי לתת כבוד למרחב הפרטי ולצרכים הרגשיים של הזולת, וכן היתר למיניות הנפוצה. כל ההתנהגויות הללו מאפיינות את חיברות הזכרים בחברה הישראלית, חיברות המתירה רמות גבוהות של חוסר התחשבות, סיפוק צרכים מידי וחיפוש אמצעים מידיים יותר מאשר עיסוק בהשלכות ומטרות ארוכות-טווח.

לעומת זאת, בנות מקבלות עדיין מסרים המנציחים את עמדתן הנחותה, המשנית והקורבנית בפוטנציאל. הדגשת הצורך להיות מושכת, מינית, דגש על הצלחה חברתית באמצעות מראה חיצוני, הדגם האנורקטי, החלשלוש מוצג כאידיאל. בנות אינן צריכות לשאוף להישגים כמו הבנים. אחד המחקרים, לדוגמה, בדק את ההערות המילוליות שמורות כותבות בתעודה לילדים בכיתות א'-ב'. הממצאים הראו שבעוד שלבנים נוסח ההערות הוא: "אתה מסוגל ליותר...", "אתה יכול לשאוף להישגים..." אצל הבנות הנוסח שונה - "את מגיעה מסודרת לכיתה", "המחברות שלך מאורגנות". מכאן שהמורות ממשיכות לקבע, בלא יודעין, את המצב החברתי של עידוד הבנים לכיוון "המקובל" - ואילו את הבנות ממשיכים לקבע בצד המאורגן והמסודר שלהן - כי זוהי התפיסה החברתית המקובלת.

דוגמה אחרת היא מחקרה של פרופ' ענת זהר, יושבת ראש המזכירות הפדגוגית לשעבר. מסתבר שבמבחני מיצ"ב בכיתות ה' ו-ח' בתחומי מתמטיקה ומדעים בנות מצליחות יותר, בחצי אחוז עד אחוז שלם יותר מהבנים. נשאלת השאלה לאן הן "נעלמות" כשמגיעה העת להעמיק במקצועות ההגברה פיסיקה, מחשבים ומתמטיקה ברמת 5 יחידות. מתברר שישנו לחץ באופן לא-מודע על בנים ללכת למקצועות המדעיים בעוד שכלפי בנות מגלים יותר סלחנות. ושוב, כל זה קורה כמובן לא במקוון ולא בכדי להרע, אלא באופן לא מודע.

נעה: כיצד באות לידי ביטוי מטרות היחידה בשטח?

מיכל: פעילויות היחידה לשיוויון בין המינים רחבות ומגוונות ומכוונות לכל שכבות הגילאים. גיוון זה בא מתוך הרצון להתאים לכל מוסד חינוכי את התוכנית המתאימה לצרכיו. היא כוללת כנסים, ימי עיון, השתלמויות, תוכניות לימוד והעשרה לתלמידים ולתלמידות ותוכניות התערבות ארוכות טווח בתוך בתי הספר. היחידה פועלת בכל המגזרים: החינוך הממלכתי, החינוך הממלכתי דתי, החינוך החרדי, החינוך הערבי, הדרוזי והבדואי. השנה לדוגמה הנושא הוא "מנהיגות פורצת דרך - מנחם בגין ודוד בן גוריון". היחידה מרחיבה את הדיון בנושא, ומתמקדת במנהיגות נשים, שאומנם לא תמיד היו בחזית ולעיתים הושמטו מן ההיסטוריה, אך למרות זאת השפעתן הייתה

גורלית. למשל, מירה בן ארי, אלחוטנית במלחמת העצמאות, שנותרה עם הנצורים בקיבוץ ניצנים. היא התנדבה להישאר בקיבוץ גם לאחר "מבצע תינוק" במהלכו פונו בעלה ובנה למרכז הארץ, נפילתה בקרב פנים מול פנים עם הצבא המצרי הפכה לאחד מן המיתוסים של מלחמת העצמאות. דרך עבודות חקר נחשפים התלמידים והתלמידות אל סוגי מנהיגויות של נשים.

היחידה גם מעבירה השתלמויות למורות ולגננות, תוך חשיפת ההעמקה והעלאת המודעות לנושא. בגני הילדים עובדים על שינויי תפיסה והעמקת המודעות לנושא המגדר על ידי הגננות. גננת עם מודעות מגדרית עשויה לשנות את פני הגן, "פינת הרופא" תהפוך ל"פינת המרפאה", שינוי מזערי אך משמעותי. קיימות הרבה רופאות במערכת וגם ישנם הרבה אחים. המציאות שונה ויש להתאימה לתודעת הילדים בגן. אחת הדוגמאות היא נושא אגדות ילדים. באגדות, הדמויות הן סטריאוטיפיות ומוקצנות כי כך קל יותר להזדהות עימן. דמות יפה וטובה מול דמות מכוערת ורעה. באגדות הבנות מאופיינות כיפות וכחלשות לעומת הבנים שמתוארים כחזקים, כלוחמים וכמצילים. גננת עם מודעות מגדרית הופכת למתווכת בראייה שוויונית, מדגישה ומוסיפה שינויים הכרחיים הבאים מהמציאות, בכך היא מאפשרת לילדים ולילדות לחשוב על סוף אחר לאגדה, איך להפוך נסיכות חלשות למובילות חברתיות או לחשיבה שיש לשאוף מעבר לחתונה ו"הם חיו באושר עד עצם היום הזה". גננת כזאת אף תחלק אחרת את חצר המשחקים, ותאפשר גם לבנות אפשרויות משחק. גננת עם מודעות מגדרית חושפת אף את ההורים, שחלקם מקובעים בסטיגמות החברתיות.

בבתי הספר היחידה פועלת במגוון רב של תוכניות. אחת מהן היא "שבוע מגדר". הפעילות מתקיימת במשך מספר ימים, תוך התמקדות בהיבטים המגדריים של תכני הלימוד. הצוות החינוכי מכין מערכי שיעור בהתאם. בשעורי ביולוגיה, לדוגמה, ניתן ללמד על "המוח שלו, המוח שלה", או על אחריות בגידול הצאצאים בקרב בעלי חיים שונים. צוות גיאוגרפיה יכול ללמד על מעמד הנשים במדינות מתפתחות. בשיעורי ערבית על תפקידי המגדר באיסלאם. באנגלית - התפתחות זכויות הנשים בארה"ב. באמנות ניתן לעסוק באמנויות שהובילו שינוי תוך דגש על עוצמה ומנהיגות, או לחילופין לדון ב"מה שמסתתרת מאחורי המסכה"? למשל, על מסכות ואנשים, מסיכות גבריות ונשיות, שיעורים שמעלים את נושא השוויון בין המינים דרך סרטים ופרסומות. למשל, נשים וגברים בפרסומות, או צפייה בסרטים שעוסקים בנושא המגדר כמו "לרכוב על לוויתן", "בילי אליוט". בשיעורי ספרות דנים בתפקידים הסטריאוטיפיים ובתכונות גבריות ונשיות שנוצרו בעקבות אגדות ילדים ועד כמה תכונות "סטרילות" אלה מקובעות ביומיום.

פרויקט אחר הוא "תוכנית שרשרת", המבוסס על מודל התקשרות. בבסיס התוכנית מתקיימת פעילות של נערות בוגרות מהתיכון החונכות את הנערות הצעירות מחטיבת הביניים. לשם כך מוקצה מרחב בביה"ס שהוא ייחודי לבנות ונקרא "חדר משלך", בהשראת שם ספרה של ווירג'יניה וולף, המאפשר שיח בין בנות ויצירת רשת תמיכה בין נערות בוגרות לצעירות יותר. במסגרת התוכנית, מוכשרות הנערות מן החטיבה העליונה לשמש כמדריכות וכחונכות עבור נערות בחטיבה הצעירה יותר. הפעילות מלווה על ידי מנחי התוכנית ומורה מצוות בית הספר. באזור הדרום פועלת התוכנית בעשרים בתי ספר תיכוניים.

נעה: במה את רואה את הצלחת היחידה?

מיכל: אני רואה את הצלחת היחידה במפגשים שלי עם השטח. אם בעבר, לפני שנים, הייתי צריכה להסביר על פעילויות היחידה, מטרותיה, ובכלל מהו "מגדר", הרי שהיום כולם מכירים את הנושא ויודעים על מגוון הפעילויות שלנו. יותר ויותר בתי ספר מזמינים אותנו לפעילויות. ישנה הבנה שצריך להראות זווית אחרת של לימוד ושל התנהגויות חברתיות. חשוב להדגיש כי ההצלחה לא תמיד ניתנת למדידה אבל - השטח מדבר אחרת. אנחנו "מחוזרים" על ידי בתי ספר המעוניינים להשתלב במערך החברתי ומכשירים חדרים מורים בנושא, חדר המורים עובר תהליך של יצירת אקלים בית ספרי אחר. אבל צריך לזכור שהמטרה שלנו היא לחולל שינוי תוך הגברת המודעות. לא לנסות לכבוש את מקומם של הגברים או לשנות את כל המערך, אלא להבין שישנם הבדלים בין המינים ושקיימת צורת התנהלות נשית שהיא שונה מהתנהלות גברית.

נעה: משפט מסכם?

מיכל: ישנה חשיבות לאפשר לבנות, לנערות ולנשים לממש את זכויותיהן ללימוד, להתפתח ולשאוף למירב שהן מסוגלות, מתוך הבנה שהעצמתן תתרום לחברה כולה, אבל לא מתוך תחרות עם גברים אלא מתוך ידיעת ההבדלים בין המינים.

הרב הירושלמי אורי איילון

מראיינת נגה רובין

"בבסיס הדרת הנשים עומדת התחושה של החרדים שהם 'בעלי הבית' בכל מה שקשור לדת ולקיומה", אומר הרב אורי איילון, "וחשוב כי הציבור בארץ ידע כולו כי מדובר על מגמה שלא תסתיים בירושלים". המאבק בהדרה לטעמו אינו יכול להיות עיסוק זמני. בשל מאבקו הבלתי מתפשר של איילון בהדרת הציבור החילוני בעירו ירושלים, ובעיקר מאבקו נגד הדרת נשים, הרב איילון הוא אורח מדור הראיונות בגיליון זה.

ראשון מן האוניברסיטה העברית בחוגים לתקשורת ולהיסטוריה של עם ישראל ותואר שני וכן הסמכה לרבנות ממכון שכטר למדעי היהדות, "מוסד להשכלה גבוהה שמטרתו לחקור, ללמד ולהנחיל את מדעי היהדות בגישה אקדמית, פתוחה, שוויונית ופלורליסטית תוך שימת דגש על משמעותם ועל יישומם בחיים המודרניים." הוא נשוי לרבקה, מורה ומחנכת בבית ספר "קשת" בירושלים, בית ספר שחרט על דגלו חינוך דתי וחילוני משותף. הוא אב לשתי בנות, אופיר ועדי. "מאז שהגעתי לארץ הייתי ירושלמי ואין לי שום כוונה לעזוב את העיר הזו", הוא מצהיר.

איילון הוא המייסד והמנהל של הקהילה המסורתית בירושלים "יוצר אור". הקהילה פועלת בשכונת תלפיות בירושלים בקרב אוכלוסיות מוחלשות. מלבד היותו רב הקהילה הוא נושא בתפקיד נוסף ותובעני לא פחות של מנכ"ל התנועה הירושלמית. התנועה מאגדת חילוניים ודתיים שמבקשים לשמור על ירושלים פלורליסטית, פתוחה ומכילה, תוך התמקדות במשפחות הצעירות בעיר ובפיתוח תשתיות עבורן. פעילותה של "התנועה הירושלמית" החלה לפני כשלוש שנים מתוך תחושה ברורה כי המרחב הציבורי בעיר הוא בעל צביון לא פלורליסטי ולא שוויוני. הזרז להקמתה היה הנתון הסטטיסטי והדמוגרפי המדאיג: למרות שבירושלים יש 20% חרדים ו-80% שאינם חרדים, כולל האוכלוסייה הערבית, נותני הטון וקובעי קוד ההתנהגות הוא דווקא הציבור המהווה את המיעוט החרדי. "למעשה, "טוען איילון, "התחושה שהניעה אותנו להקים את התנועה הייתה כי מיעוט זה הכתיב ועדיין מכתבי לציבור החילוני

הרב אורי איילון

ל א מזמן ערך הרב אורי איילון חתונה בתל אביב, ובני המשפחה נדהמו מכך שהוא לחץ ידיים לנשים. הוא הפך, לדבריו, ל"שיחת היום ותואר כ'רב שלוחץ ידיים'". הוא מספר על מקרה נוסף בחתונה אחרת ובו עמד על כך שילחצו ידיים גם לאשתו. משלא נענה, לא לחץ גם הוא 'בתמורה' את היד לחתן.

תפישת העולם שאיילון מציג ודרכי התנהלותו אינם תואמים תמיד את הציפיות שלנו מן "הרב הטיפוסי". שוויון בין המינים היה ערך בסיסי עליו חונך איילון ועד היום הדבר מהווה חלק אינטגרלי מתפיסת היהדות שלו ולכן הוא גם מתנגד לתפיסה שהולכת ותופסת לה מקום בציבור הדתי שלא ללחוץ את היד לנשים. כבר כמה שנים שאיילון אינו חובש כיפה כי לדבריו במדינת ישראל, וודאי בירושלים, אדם החובש כיפה נמדד תמיד על פי סטיגמות - לפי עמדותיו הדתיות והפוליטיות - ואילו כאדם ולא כ"אדם חובש כיפה".

הרב איילון הוא דמות מוכרת בירושלים, בעיקר בשל מאבקו הבלתי מתפשר בהדרת הציבור החילוני בעיר בשנתיים-שלוש האחרונות. המאבק, שנקשר בשמו ובשם התנועה הירושלמית שהוא עומד בראשה. הוא המאבק בהדרת נשים מן המרחב הציבורי בעיר משלטי חוצות, ממודעות פרסומת ומאירועים רשמיים של העירייה. איילון נולד בארגנטינה למשפחה ציונית קונסרבטיבית, ועלה לארץ בשנת 1977, בגיל שבע. הוא גדל בשכונת קרית היובל והתחנך בירושלים. יש לו תואר

נדמה כי המקרה המזוהה מכל עם המאבק נגד הדרת נשים אירע בדצמבר 2011. נעמה, ילדה מבית שמש, אז תלמידת כיתה ג', בת למשפחה דתייה שעלתה מארצות הברית, הלכה לבית הספר. בדרכה נתקלה באלימות מצד החרדים בטענה כי היא "אינה דתייה מספיק". מקרה זה, כמדומה, זעזע את כלל הציבור בארץ והחזיר למודעות באופן חד וברור את הסכנה בכפייה דתית בכלל ובהדרת נשים בפרט. כמו כן חידד המקרה את ההבנה כי יש הכרח לצאת למאבק ציבורי נגד תופעות אלה.

כחלק ממאבקם של איילון ואנשי תנועתו הועלה בינואר 2012 אתר פייסבוק בשם "לא מצוננת" - נלחמים ונלחמות נגד הדרת נשים מהמרחב הציבורי, שלדברי איילון "עוסק בכלל ההיבטים והגלויים של הדרת נשים".

"במישור הכלל ארצי ולקראת הבחירות הקרובות לכנסת מפלגות שונות מציגות רשימות שוויוניות יותר של גברים ונשים", אומר איילון. הרשימות הללו מעידות, לדבריו, על מודעות גוברת והולכת להתנגדות להדרת נשים מן המרחב הציבורי בכלל הארץ אשר הפעילות האינטנסיבית של התנועה הירושלמית בתחום זה נתנה לה רוח גבית. "חל שינוי ניכר במרחב הירושלמי, בעיקר שינוי תודעתי. שלטי חוצות רבים מהם הודרו תמונות של נשים חוזרים לשאת את דמויותיהן כמו בשאר חלקי הארץ." איילון מציין כי

את דפוסי ההתנהגות כדי שלהם עצמם יהיה נוח ומתאים לשמור על אורח חייהם ללא התחשבות במגזר הלא-חרדי ומבלי ניסיון לקרב אותם. "התנועה מתרחקת מכל פעילות בעלת גוון פוליטי מובהק, והיא ממומנת מתרומות, מקרנות רבות ומאנשים פרטיים. היא חוגגת בימים אלה שנה לפעילותה בתחום של הדרת נשים, מאז פורסמה ב-27.10.11 מודעה מטעמה בעיתון "הארץ" תחת הכותרת "הנשים הנעלמות של ירושלים".

לאחר הבחירות הקודמות לעירייה, בנובמבר 2008, החל בירושלים מאבק בלתי מתפשר בהדרה וב-2.11.11 החלה התנועה בראשותו של איילון בפעולות כנגד הדרת נשים. המאבק קיבל תאוצה עם בחירתו של המועמד החילוני לראשות העירייה, ניר ברקת. כבר במהלך מערכת הבחירות לחמה המועמדת רחל עזריה, כיום חברת מועצת העיר ירושלים והממונה על המינהלים הקהילתיים ותיק הגיל הרך בעירייה, נגד הסרת תמונתה מפרסומות על אוטובוסים בעיר רק בשל היותה אישה. איילון ואנשי תנועתו חברו לעזריה אם כי חרטו על דגלם מאבק לא פוליטי אלא חברתי בהדרת הנשים מן המרחב הציבורי בעיר.

תהליך ההדרה היה הדרגתי. בשלב ראשון הודרו הנשים משלטי החוצות. "בהתחלה ערכנו עבודת שטח", נזכר איילון. "בדקנו באופן סטטיסטי האם נשים מופיעות או מודרות מפרסומות או לוחות מודעות ומשלטי אוטובוסים בבירה. כמו-כן בדקנו אם ומתי הן מופיעות באירועים רשמיים של העירייה ובאיזה אופן." את השלטים שבהן הופיעו (או לא הופיעו) נשים השוו חברי התנועה לשלטים של אותן חברות בשאר חלקי הארץ. חברי התנועה נדהמו לגלות שדמויות הנשים על שלטים בירושלים עטו בגדים הנחשבים לצנועים יותר בהשוואה לאותם שלטים באזורים אחרים בארץ, או שהנשים נעלמו כליל מן השלטים. תהליך הדרת הנשים מהשלטים היה הדרגתי. "בשלב ראשון הסירו את הנשים משלטי האוטובוסים שעברו בשכונות החרדיות אך במהרה התופעה התרחבה", מספר איילון. "הנשים הורדו מהשלטים על אוטובוסים בכל רחבי העיר ויד נעלמה דאגה להלביש אותן באופן צנוע או למחוק אותן בכלל ולהציב במקומן דמויות של גברים".

בשלב הראשון של המאבק נגד ההתנהלות החרדית ניהלה התנועה קמפיין נרחב, שכלל פרסום של שלטי חוצות, כדוגמת השלט "מחזירים את הנשים לשלטי הפרסומות בירושלים." מכאן ואילך החל איילון להיות מזוהה עם מאבק זה. כאשר מתגלה הדרת נשים בשלטים או מאירועים ציבוריים פונים אליו עיתונאים ואישי ציבור. בעת עריכת הכתבה בבית קפה בשכונת בקעה בירושלים, הסב איילון את תשומת ליבי לכמה וכמה שלטי חוצות בסגנון זה המעטרים את הרחוב.

"אך הדבר שעורר את המאבק היה טקס בבה"ד 1 בנובמבר 2011 ממנו הודרו נשים, לדברי איילון, המקרה הוכיח לכול שאין מדובר עוד ב"בעיה ירושלמית" של הדרת נשים, אלא בסכנה להפיכת הדרת הנשים לנורמה בצבא ובמדינה בכלל. "באופן כללי חשוב שהציבור בארץ יידע כי מדובר במגמה, שלא תסתים בירושלים, מבהיר איילון, "הציבור החרדי יעזוב בהמוניו את ירושלים, מפני שתנאי המחיה בעיר לא מאפשרים לו לחיות בה בשל הצפיפות, יוקר המחיה ועוד. למעשה כבר כעת הוא נודד לערי הלוויין של העיר ואף רחוק מכך, למשל לרמת בית שמש ולמודיעין. בכל מקום בו הציבור החרדי מתעצם הוא 'מרים ראש' וכופה את דעתו על הרוב הלא-חרדי. אם המגמה לא תיעצר כאן ועכשיו היא תוסיף ותכבוש עוד ועוד אזורים בארץ, מזהיר איילון.

פרסומות על קיר ירושלמי (תמונה לאילוסטרציה מתוך אתר התנועה "לא מצוננת")

בעיריית ירושלים נזהרים מאוד כעת לבדוק "בשבע עיניים" כל חוברת ופרוספקט היוצאים לאור מטעם העירייה, כדי שלא יהיה חשש של הדרת נשים מהם. ובכל זאת, אין ספק שהמאבק לא תם עדיין. איילון מזכיר כי רק לאחרונה אסר בית המשפט העליון להסיר דמויות של נשים משלטי חוצות בירושלים ובכל זאת יש עדיין גופים המנסים לעקוף את פסק הדין. כך, אחת מחברות האוטובוסים הגדולות החליטה להסיר משלטי החוצות בירושלים דמויות בכלל, הן של נשים והן של גברים, מתוך כניעה ברורה לתביעות המגזר החרדי. (נושא זה עדיין תלוי ועומד לדיון בית המשפט העליון - מערכת קולות).

את המקור להתעקשות של הציבור החרדי ולניסיון לכפות את דעתו על שאר הציבור מסביר איילון בתהליכי גלובליזציה שונים העוברים על החברה כולה ואינם פוסחים גם על החברה החרדית. אך בעוד שהחברה הלא-חרדית מנסה להתמודד עם תהליכים אלה באופנים שונים, כגון חינוך וסינון של חלקים שאינם מתאימים לה.

נשים בצבא. הוא מספר, שכשהיה חייל בסדיר ובמילואים הרגיזה אותו מאוד ההתייחסות לחיילים ולאנשי מילואים שחובשים כיפה כאל "דתיים טובים": "הם ממלאים את חובם למדינה בדיוק כמו אנשים שאינם חובשי כיפה. מי שאינו משרת בצבא הוא זה שאינו בסדר", הוא מצהיר.

תחום נוסף שבו ניתן לחוש בבירור בהדרה של המגזר הלא-חרדי בירושלים הוא המאבק נגד המונפול של הרבנות על תעודות כשרות למסעדות. גם למאבק בהדרה זו יצאה לאחרונה התנועה בראשותו של איילון. "מונפול זה יותר משהוא דואג לכשרות מהווה מקור הכנסה נוסף לרבנות. אישורי הכשרות אינם מתמקדים רק בכשרותו של האוכל המוגש אלא הם מותנים בדרישות נוספות שלא מן העניין, למשל בכך שהמסעדה לא תהיה פתוחה בשבת או שיעבדו שם בעיקר יהודים". בשנים האחרונות, בעידודה של התנועה הירושלמית, נפתחו בירושלים מספר מסעדות כשרות שאין להן תעודת כשרות. "בתחום הכשרות ההתנהלות של החברה הדתית מסירה כל אחריות מן האדם הפרטי כי היא מניחה שאין לאדם שום שיקול דעת", הוא אומר. התנגדות הציבור שאינו חרדי לצורך לקבלת תעודת כשרות מן הרבנות נתקלת בבעיה חוקית. על פי חוק ההוגאה בכשרות, נאסר להשתמש במילה "כשרות" אלא למי שמחזיק אישור להנפקת אישורי כשרות. אך איילון וחבריו אינם מוכנים להיכנע גם בתחום זה ומנסים להציב שילוט מאיר עיניים במסעדות שאין להן אישור הרבנות לכשרות. כמו-כן הם מתכוונים לפנות לבג"ץ כדי להסדיר את החוק באופן משביע רצון גם כלפי הציבור שאינו חרדי. (גם נושא זה עדיין תלוי ועומד לדיון בית המשפט העליון - מערכת קולות).

למרות ההתנגדות המאסיבית של גורמים חרדים לקיומן של מסעדות כשרות שאינן נושאות תעודות כשרות, איילון אופטימי. "אמנם כשמסעדה מסירה את תעודת הכשרות שלה יש בשלב הראשון ירידה באחוז המכירות, אך כשעוד מסעדות כאלו נפתחות בעלי המסעדות מרגישים שיש להם כוח וגם הקהל חוזר באופן הדרגתי ופוקד אותן מסעדות. כאשר הציבור מתרגל והקהל מתרחב." איילון מעיד על כמה וכמה מסעדות כשרות בלי תעודת כשרות מהרבנות שגם חרדים יושבים בהן באופן קבוע ואף אחד מהם אינו מפקפק בכשרותן. בתחום זה לאיילון אין ספק כי "בסופו של דבר מה שיכריע את המאבק נגד הבלעדיות של הכשרות הרבנית במסעדות לא יהיה קשור באידיאולוגיה אלא בפרנסה של בעלי המסעדות". מיזם עתידי נוסף שמציע איילון בתחום המסעדות היא קורס כשרות למסעדים. המטרה כמובן אינה ליצור תחליף לתעודות הכשרות של הרבנים, אלא לאפשר לאנשים לדעת איך לשמור כשרות עבור קהל שיסמוך על כשרותם בלי תעודה. איילון אינו חושב שהמטרה צריכה להיות שכל המסעדות תתאמנה לכולם. "אם חשובה למישהו תעודת הכשרות לא מתאימה לו מסעדה בלי תעודה. לא כל דבר מתאים לכולם."

לשאלת קולות, מה אתה מאחל להמשך בתחום של הדרת הציבור הלא חרדי? משיב הרב: "אורך רוח. רבים אומרים לי: 'עזוב, אורי, המלחמה בהדרת נשים היא מלחמה של אתמול, זה כבר לא הנושא הבעור' אך עדיין ממשיכים להדיר נשים. השוני העיקרי בין דפוס ההתנהלות של החרדים לדפוס ההתנהלות של אלו שאינם חרדים במאבק טמון בכך ש'החרדים אינם מתעייפים, הם ממשיכים לדבוק במטרה'. לעומת זאת אנחנו מפסיקים ומתעייפים במהירות מן המאבק, וממשיך, 'אומנם, בעידן של סיפוקים מהירים, מי שתובע אורך רוח נתפש כאדם זקן ומיושן אך רק כך, בסופו של דבר, יושגו התוצאות המקוות והמאבק הצודק של הרוב המודרן נגד המיעוט המדיר ינחל ניצחון." הוא מסכם, "חברה פלורליסטית צריכה להבין שהמאבק נגד הדרת הרוב אינו 'שעשוע זמני' אלא יש צורך בהתמדה."

נראה כי החברה החרדית אינה מסוגלת להתמודד עם תהליכים אלה ולמעשה היא נקרעת מכפנים בגללם, מסביר איילון. התהליכים הללו מתרחשים גם בחברה החרדית כי הם נובעים מצרכי קיום. הצורך, בעיקר של הנשים, לצאת לעבודה, הלחץ לגיוס בחורי ישיבות בעיקר לאחר ביטול חוק טל בקיץ האחרון ועוד. "החברה החרדית נפתחת גם אם בניגוד לרצונה לתהליכי גלובליזציה אלה, " אומר איילון, "ואין ספק שההתנגדות החרדית לתהליכים הללו היא מאבק חסר סיכוי בטווח הארוך שכן צעדים של פריצת חומות אינם יכולים להיסגר באופן מלאכותי על ידי צווים והוראות של רבנים."

לפי איילון, "כחלק ממאבקם של החרדים בגלי הצונאמי של תהליכי הגלובליזציה הם מנסים להרחיק את גבול ההשפעה של הגורמים המאיימים עליהם ולכן פעמים רבות נמצא כי החרדים יוצאים למאבקים בעניינים כגון שמירת שבת, שמירה על צניעות, שמירת כשרות ועוד, דווקא בשטח של השכונות הלא-חרדיות." הסיבה לכך לפי איילון, "היא רצונם לעשות סייג, להרחיק את 'הרע' משכונותיהם עד כמה שאפשר מתוך אמונה שככל שהמלחמה תיערך רחוק מהבית יהיה קל יותר לאכוף את הכללים הנוקשים של התנגדות לתהליכים אלו בבית פנימה." לדברי איילון, התהליכים הללו והפעולות החריפות של החרדים כנגד החברה הלא-חרדית הם קריאות ייאוש ומצוקה של החברה החרדית וכחלק מניסיון הסתגרות זה היחס של החברה

החרדית והמתחרדת לנושאים שונים, כמו לנושא הכשרות, הופך לאובססיבי. איילון מדגים אובססיות זו: בביקור שערך עם אשתו ביקב מסוים בארץ בחנו הוא ואשתו את אופן ייצור היינות וסוגיהם בעוד שחברי קבוצה של מבקרים חרדים ששהו במקום עסקו אך ורק בענייני כשרות הנוגעים ליקב. איילון טוען שהחברה בארץ אינה מתמודדת נכון עם המצוקה של החברה החרדית. "המצב הוא שאנחנו חושבים עבורם. כך, עוד לפני שהם מציבים את התנאים שהם דורשים כדי לשרת בצבא, אנו מייד מצהירים כי נקים עבורם יחידות נפרדות בעלות כשרות מיוחדת, בלי חיילות וכו'. החרדים, מצידם, למדו להיות 'אשפים' בהנאה מהקלות." התנהלות נכונה של שילוב החרדים בחברה הכללית צריכה, לדבריו, לאפשר להם להתקדם ולהיכנס לשוק העבודה ולצבא בלי הקלות. "אם חרדי רוצה ללמוד לתואר שני באוניברסיטה אין צורך לארגן לו מסגרות מיוחדות, שילמד במסגרות הרגילות." איילון סבור כי הלחץ הבלתי פוסק להתארגנות מיוחדת עבור החרדים בולט במיוחד בצבא. לכן מה שעורר אותו ואת חבריו לפעולה היו דווקא מקרים של הדרת

והפעם שאלות על סקסיזם, מגדר והדרה בחינוך ובחיים

ערגה הלר

דעות קדומות הן דבר שקשה לנער מעל עצמנו, אם כי ניתן להסוות. בסקר קולות, הפעם הקלפים הונחו על השולחן בגלוי, והשאלות עסקו בסקסיזם ואפליה על רקע מגדרי. השורה התחתונה אינה מפתיעה, מרבית המרצים בקיי שהשיבו על השאלון אינם נוטים לתפיסות מגדריות, אולם קריאה בין השיטין מספקת הצצה לתפיסות מסקרנות, למשל, מה המשותף בין כל מי שחושבים שהרמת משקלות היא ספורט "גברי" לבין הפרדה הישגית באימוני הספורט, והיכן נשים חושבות אחרת מגברים.

השאלה העוקבת הייתה "האם מדעניות חושבות אחרת ממדענים?" 72% מהמשיבים סברו שאין שום הבדל בין אופן חשיבה של גברים לנשים בתחומי המדעים. מתוך שמונת המשיבים שגרסו שקיים הבדל בדרכי החשיבה בין נשים לגברים, 97% מהם - נשים (שהן 7 משיבות, הנושאות בתפקידי ניהול, הוראה והדרכה פדגוגית בתחומי דעת מגוונים).

בשאלה השלישית התבקשו המשיבים לחוות את דעתם בשאלה "האם הרמת משקלות היא תחום 'גברי'?" 21 משיבים (72%) סברו שכן. מתוך אלה 7 גברים, המהווים 78% מהמשיבים הגברים, ו-14 נשים המהוות 70% מהמשיבות הנשים. ממצא זה וחלוקת המשיבים עד לרמת זיהוי השאלון הבודד אינם מעניינים בפני עצמם, הם אפילו צפויים, אך נשוב ונדון בהם בחלקו השני של השאלון בדיקה מפתיעה לשאלה אחרת.

בשאלה הרביעית נתבקשו להתייחס לסוגיה מגדרית היפותטית: "אילו הבן שלך היה מבקש, היית שולח/ת אותו ללמוד בלט?" מרבית המשיבים הגיבו בחיוב (86%). מעניין כי בין ארבעת המסרבים שלושה הם גברים. משמע שליש מהגברים המשיבים לשאלון היו מסרבים לשלוח את בנם ללמוד בלט - תחום המזוהה עם נשיות ועדינות - למרות כשרונו.

השאלה החמישית הייתה האחרונה בתחום הדעות הקדומות: "אילו בתך הייתה מוכשרת לכך, האם היית מעודד/ת אותה ללימודי פיסיקה גרעינית?". המענה לשאלה זאת היה פה אחד - כן.

ע שרים ותשעה משיבים הגיבו לשאלון שעסק בנושאים של דעות קדומות, אפליה מגדרית וסקסיזם. מהם תשעה גברים (31%) ועשרים נשים (69%), שהקפידו כולם להשיב על כל השאלות. מרבית המשיבים הם מרצים בתחומי מדעי הרוח והחברה (52%), ורובם לא לימד מעולם בגן או בבית ספר (62%). לא נמצאה זיקה ישירה בין הניסיון המעשי בהוראה במערכת החינוך לתפיסות אותם ייצגו המשיבים, אך כן נמצא קשר במקצת השאלות בין המגדר של המשיבים לתשובות שהתקבלו, במיוחד בתשובות המיעוט. נציין כי המשיבים לא נשאלו למוצא לאומי ולא להיותם דתיים או חילוניים - מתוך רצון לשמור על מקסימום אנונימיות, השמירה על האנונימיות הייתה חשובה לנו שהרי המשיבים הם עמיתים, גם אם פרטי מידע אלה יכלו לתרום להבנת מקצת התשובות המתקבלות. אולם, כיוון שהמדגם גדול מעשרים וחמישה משיבים כמקובל בניתוח שאלונים ראשוניים, ניתן להניח כי המשיבים מייצגים את כלל מרצי מכללת קיי, יהודים, מוסלמים, נוצרים, מאמינים וחילונים, גברים ונשים, ולכן גם התשובות שמוצגות כאן מייצגות את התפיסות במכללה.

חלקו הראשון של השאלון בחן דעות קדומות בנוגע לעתיד אינטלקטואלי ומקצועי של בנים ובנות. על השאלה הראשונה "האם התחום המכונה 'מדעים מדויקים' הוא 'גברי' בעיניך?" השיבו 97% מהנשאלים - לא, בכלל זה כל מרצי המדעים המדויקים. רק משיבה אחת, אישה, סבורה שמדעים מדויקים הוא תחום גברי, והיא מרצה בתחום מדעי הרוח או החברה.

הראשונה של חלק זה ביקשה לברר "האם צריך להפריד בנים מבנות בשיעורים עיוניים מסוימים באופן קבוע?" 90% מהמשיבים סבורים שאין בכך שום צורך. אולם מעניין כי בין הסבורים שיש להפריד מגדרית אין אף משיב הנמנה על צוותי המדעים המדויקים, ו-66% מהמחזיקים בדעת המיעוט שיש להפריד על סמך המגדר הן נשים המשמשות בתפקידים ניהוליים.

בהמשך הוצבה השאלה "האם צריך להפריד תלמידים בשיעורים עיוניים על פי רמות הישגים באופן קבוע?" 69% מהמשיבים מאמינים שאין בכך צורך. המבקשים להפריד את הלומדים לפי הישגים אינם בעלי פרופיל מקצועי דומה, הם חלוקים כמעט שווה בשווה בין הגברים לנשים, אם כי הנתון המפתיע של קבוצת המיעוט הוא שרובם (78%) הם מרצים בתחומי מדעי הרוח והחברה, ואיש מהם אינו מדריך פדגוגי, למשל.

השאלה הבאה "האם צריך להפריד בנים מבנות בשיעורי חינוך גופני באופן קבוע?" עוסקת בתיאור מצב נתון במרכיב בתי הספר בכלל המגזרים בו שיעורי הספורט מתקיימים בנפרד לבנים ולבנות גם כאשר אין שני מורים מקבילים באותה השעה. כאן ציפתה הפתעה מסוימת. התשובות מלמדות על תפיסה שונה ביחס למצב הקיים. 62% מהמשיבים, מהם מרצה אחד מתחום החינוך הגופני, סבורים

"מדוע לא שאלתם למשל 'אילו בתך הייתה רוצה להיות מפעילת ציוד מכני כבד, האם היית מסכים/מסכימה לכך?' " נשאלנו לאחר קיום הסקר. בדיעבד, נראה שהבחירה בפסיקה גרעינית אינה מאיימת מספיק מבחינה מגדרית, למרות האיום הממשי בתחלואה בסרטן קטלני. כל המשיבים מסכימים לאפשר לבת לימודים אלה. ייתכן ומארי קירי, האישה הראשונה בעולם שזכתה פעמיים בפרס נובל, לראשונה בכימיה ואחר כך בפסיקה גרעינית, היא שסללה את דרכן של נשים לתחום זה ולנכונות של כלל המשיבים לאפשר זאת לאישה צעירה. עם זאת, עדיין 18% מהמשיבים מאמינים שפסיקאית גרעינית אמורה לחשוב אחרת מפסיקאי גרעיני (לפי תוצאות שאלה 2).

לסיכום חלקו הראשון של השאלון נראה כי הרוב המוחלט של המרצים המשיבים אינו נעול בתפיסות מגדריות ובדעות קדומות. עם זאת, תשובות המיעוט של כל אחד משני המגדרים נוטות לשמרנות מסוימת, המקבעת תפיסות מגדריות חזקות מאותו המגדר. במילים אחרות, המיעוט של הנשים מקבע תפיסות של "נשיות" והמיעוט של הגברים מקבע תפיסות של "גבריות".

בחלקו השני של השאלון הוצבו ארבע שאלות הקשורות בתפיסות הוראה ומגדר, ובין התשובות הייתה הפתעה אמיתית. השאלה

יורם פרץ, **ללא כותרת**, תצלום מתוך התערוכה "שכפולים" ברויאל גלרי, אמסטרדם, דצמבר 2012

בשיעורי ספורט, אלא את השאלה השלישית בחלקו הראשון של השאלון: "האם הרמת משקולות היא תחום 'גברי'?" אותם משיבים שסברו שהרמת משקולות היא תחום גברי מאמינים שיש להתאמן בספורט לפי נטיית הלב והעניין. אילו היה צריך לנחש מראש מה יהיה הממצא המדהים ביותר בשאלון זה, וודאי מערכת קולות הייתה נכשלת. אך אולי לא, אילו כותבת שורות אלה הייתה צריכה להשיב על שתי השאלות הללו - אשר לניסוחן ולחיבור השאלון כולו שותפה גם ד"ר נגה רובין - אלה היו בדיוק נמרץ גם התשובות שלה. השורה התחתונה היא בלתי נמנעת, גם אנו אחוזים בתפיסות סטריאוטיפיות, אך למרות זאת, ציבור המרצים שנענה לאתגר השאלון הוכיח, כי ניתן להשתחרר מהן.

שאינן צורך בהפרדה כזאת. נציין כי לא נמצא קשר שיטתי בין מגדר המשיבים למתן התשובה.

ההפתעה העיקרית הייתה בתשובה לשאלה החותמת את הסקר. שאלה זאת נדמתה למערכת קולות כשאלה סקרנית, המחפשת הסתכלות שונה על תחום מקובע: "האם שיעורי החינוך הגופני צריכים להיערך לפי הישגיות (אימוני נבחרות / תחום / עניין) ולא לפי המגדר?" לכאורה, התשובות לשאלה היו דומות מאוד לתשובות שהתקבלו בשאלה הקודמת. 72% מהמשיבים סברו שכן. ההפתעה האמיתית ניכרה ברמת השאלון הבודד. זהות המשיבים בחיוב לשאלה זאת חפפה לחלוטין לא את השאלה הקודמת בדבר חלוקה מגדרית

נתוני המשיבים לסקר קולות 5

סה"כ	נשים	גברים	
11 (38%)	6 (21%)	5 (17%)	לימדו בגן או ב"ס
18 (62%)	14 (48%)	4 (14%)	לא לימדו בגן או ב"ס
29 (100%)	20 (69%)	9 (31%)	סה"כ

פילוג התשובות לסקר קולות 5

כן	לא	
1 (3%)	28 (97%)	האם התחום המכונה "מדעים מדויקים" הוא "גברי" בעיניך?
8 (28%)	21 (72%)	האם מדעניות חושבות אחרת ממדענים?
21 (72%)	8 (28%)	האם הרמת משקולות היא תחום "גברי"?
25 (86%)	4 (14%)	אילו הבן שלך היה מבקש, היית שולח/ת אותו ללמוד בלט?
29 (100%)	0 (0%)	אילו בתך הייתה מוכשרת לכך, האם היית מעודד/ת אותה ללימודי פיסיקה גרעינית?
3 (10%)	26 (90%)	האם צריך להפריד בנים מבנות בשיעורים עיוניים מסוימים באופן קבוע?
9 (31%)	20 (69%)	האם צריך להפריד תלמידים בשיעורים עיוניים על פי רמות הישגים באופן קבוע?
11 (38%)	18 (62%)	האם צריך להפריד בנים מבנות בשיעורים חינוך גופני באופן קבוע?
21 (72%)	8 (28%)	האם שיעורי החינוך הגופני צריכים להיערך לפי הישגיות (אימוני נבחרות / תחום / עניין) ולא לפי המגדר?

על שאלות של הדרה בחינוך

לאחרונה אושרה התוכנית ללימודי תואר שני בחינוך גופני ובספורט לקהילות בהדרה במכללת קיי. התוכנית, המודעת לצרכיהן של קהילות שונות, מבקשת להציע פתרונות ולהשכיל את לומדיה, ברובם מורים לחינוך גופני. כותרת התוכנית מעלה ברבים את סוגיית ההדרה בחינוך בישראל של ימינו. הדרה שאינה מתבטאת רק בהפרדה בין-מגדרית, אלא בהפרדה או מניעה מאוכלוסיות שלמות, על רקע שונות אתנית, כלכלית, או ביוגרפית מהתנסות של חוויה ולמידה בבית הספר בכלל ובספורט, במדע, באמנות ובתחומים נוספים בפרט. אוסף המאמרים והעמדות הבא מציג מבחר דעות בנושאי החינוך הבלתי פורמלי, הספורט, מדעי הרוח והכשרת הגננות, ונוגע במוצהר גם בשאלות של חוסר כלכלי, שונות דתית ומוצא אתני.

ארנון אדלשטיין

הדרה של ילדים ונוער והשלכותיה האישיות והחברתיות

פרופ' ארנון אדלשטיין, קרימינולוג, עומד בראש התוכנית ללימודי התואר השני (M.Ed.) בחינוך גופני ובספורט לקהילות בהדרה, וכמו שהוא נוהג להוסיף ולהדגיש לקהילות בהדרה ובסיכון. מלבד היותו מרצה וחוקר, פרופ' אדלשטיין עוסק בין השאר גם ביעוץ למניעת אלימות נוער, בקליטת צעירים אתיופיים בישראל ובמלחמה בסמים. את נושא ההדרה והאפלייה של אוכלוסיות בסיכון בישראל הוא מכיר מהשטח שנים רבות. בני הנוער, לטענתו, המצויים בשלב חיים של בין "ילד" ל"מבוגר", נמצאים עקב זאת במצב של "הדרה חברתית".

התשובה לכך היא כפולה, האחת, במסגרת מדיניות התקניות הפוליטית יש נטייה להשתמש במושגים "ניטרליים" יותר, חסרי קונוטציה שלילית. אנו אומרים "אפרו-אמריקנים" ולא "שחורים" ובוודאי שלא "כושים". אם כי מצד שני בכל המחקרים מציינים את המונח "לכנים" ללא בעיה, משום שהוא בעל קונוטציה שאיננה שלילית ואפילו חיובית.

הסיבה השנייה, והיא המהותית יותר, נובעת מהתפיסה שהדרה היא מושג כוללני הרבה יותר מאשר מושגים כמו קיפוח, תיוג, אפליה. במובן זה, הדרה היא מושג העל ויכולות להיות לה פנים רבות יותר מאשר המונחים ה"קלאסיים". עם זאת, אין ספק שבמונח "הדרה" הבסיס הוא אותו בסיס של מונחי המשנה. כוונתי היא לתפיסה אתנו-צנטרית או כל מילה שנשים במקום המילה "אתנו". הביטוי "צנטרי" הוא שחשוב.

ביטוי מסוג זה, מדגיש את העובדה שאנו תופסים את האחרים, ונוהגים בהם בהתאם לתפיסה זו. כלומר בהתאם לתפיסתנו את עצמנו כבעלי התכונות הראויות, וכל האחרים נמדדים ביחס לתכונות "העל" שלנו.

הדרה היא מושג כוללני וראוי יותר למגוון תופעות חברתיות, בהן יחיד ו/או קבוצה, מורחקים מהזרם החברתי המרכזי של החברה וכתוצאה מכך, נמנעת מהם הזדמנות למימוש עצמי, הצלחה, ניעות חברתית ועוד. הדרה יכולה להיעשות גם על-ידי יחיד או קבוצה ("אני מדיר את רגלי מהמקום") אך, במרבית המקרים, ההדרה היא תוצר של דעות קדומות, גישות, עמדות, אינטרסים, תיוג, ואף של מדיניות מכוונת. מבחינה זו הדרה דומה מאד למונח "אפליה". הדרה של יחידים וקבוצות מגדירה את "הלא-ראויים", "השוויים פחות", ולכן, לעתים הדרה קשורה גם בדה-פרסונליזציה ודה-הומניזציה של יחידים וקבוצות. תופעה כזו יכולה להגיע במקרי קיצון עד כדי התנכלות קשה ולפשעי שנאה, על רקע של תכונות כמו מגדר, מוצא, השתייכות פוליטית, צבע עור ומגוון תכונות נוספות. ניתן לומר שהדרה היא ביטוי נוסף למושגים הקיימים כמו קיפוח, אפליה, תיוג ומונחים נוספים. אם כך, מדוע היה צורך במינוח או המשגה חדשים של מגוון מושגים שכבר בשימוש? מדוע אנו מדברים על "הדרת נשים במגזר החרדי" ולא מדברים על "קיפוח נשים במגזר החרדי"? הרי הכוונה זהה!

אם מדובר ביחסי גברים ונשים, הרי שהגבריות היא הבסיס הראוי והנכון לפיו אנו מתייחסים אל האחר. אם האחר הוא אישה או נשים, הרי שאנו משווים או מגידיים את התכונות "הגבריות" ו"הנשיות" ומייד תמצאנה מגוון סיבות לנחיתות נשית מול זו הגברית. נשים רגשניות מדי, עוסקות בפרטים ולא בעיקר, חסרות ראייה כוללת, לא יודעות לנהל בדרך ראויה, ועוד תפיסות חמורות כגון אלה. המסקנה הנובעת מהשוואה זאת היא שיש להדיר נשים מתפקידי ניהול, מתפקידי ביטחוניים ועוד. דוגמה אחרת היא של הפיכת הביטוי "והדרת פני זקן" לביטוי של הדרה במובן השלילי. העולם כיום שייך לצעירים. הצעיר הוא המדד הראוי לפיו יש לשפוט את האחרים.

לכן, מיליוני נשים וגברים רצים לניתוחים פלסטיים להצעיר את

למושג הדרה, כמושג כוללני, מתגלות לנו עוד ועוד תופעות של הדרה, שלא חשבנו עליהן ככאלה. למשל, מדוע ילדים לא משתפים חבר מסוים במשחק כדורגל שכונתי, אך לאחר המשחק אותו ילד או נער מקובל חברתית ונוהג לבלות עם חבריו שעות רבות? מתברר שהדרה קיימת כמעט בכל תחום בחיינו. מסתבר שאותו ילד או נער, הוא בעל כישורים נמוכים מאד במשחק הכדורגל, ולכן אף קבוצה לא רוצה לשתף אותו, ומעדיפה ילד או נער בעל כישורים טובים יותר. בדוגמה זו אותו ילד/נער מודר ממשחק הכדורגל ולא מכלל חיי החברה, אך לעתים קרובות נמצא, כי הדרה מתחום אחד, משפיעה על המודר ועל המדירים במגוון תחומים אחרים. למשל, אם אותו נער לא טוב בכדורגל, נקיש מכר שהוא גם לא "גבר" ביחסים עם בנות, בעימות מול אחרים, וניחס לו מגוון של תכונות "שליליות" אחרות, שבסופו

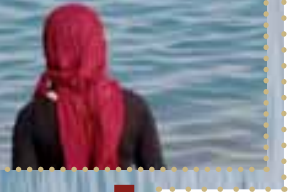

של דבר עלולות להוביל להדרתו החברתית מהקבוצה. מצד הנער המודר, חוסר הרצון לשתפו במשחק, יכול להשפיע על דימויו העצמי, התרחקות מהקבוצה המדירה אותו, אובדן ביטחון עצמי בחיים החברתיים בכלל והפיכתו לכודד מבחינה חברתית.

הדרה יכולה להופיע בתחומי התעסוקה. למשל, מנהל שמחפש לעצמו סגן שיבצע את עבודתו, הדורשת מגוון "תכונות מיוחדות", כמו קשיחות, שמירת סוד, תפקוד במצבי לחץ קשים, עלול להחליט מראש שאיננו רוצה באישה לתפקיד זה, מתוך אותה דיעה קדומה שיש על נשים ותכונותיהן. בכך, נשים רבות שמתאימות

גופם ואת מראם, אנשים מבוגרים לובשים בגדים המאפיינים יותר צעירים, תעשיית הקוסמטיקה מרוויחה מיליוני דולרים ממכירת אשליות של מניעת הזדקנות העור ועוד. אם העולם שייך לצעירים הרי שגברים ונשים בגילאי 40 - 50 יתקשו להתקבל לעבודה כי הם כבר "זקנים מדי". הזקן הפך ללא רלוונטי ולכן אין יותר כבוד וקשב לזקן, ועוד מאפיינים המדירים את המבוגרים בחברה מתפקידי חברתיים ואחרים, כמו גם מסטטוס חברתי חיובי ומשמעותי.

דוגמאות כאלה כולנו מכירים מחיי היומיום שלנו. אולם, בהתייחסות

בהקשר זה, אסור להתבלבל בין תיוג להדרה. תיוג יכול להיות תוצר של הדרה או שהוא הגורם להדרה. אולם, למרות שתיוג יכול לגרום להדרה אין זה הכרח. אם ההסבר מסובך עוד יותר, הרי שהדבר נובע מהרצון ומהדגש שלא להתבלבל בין מושגים, ולא לכנות כל אי-צדק או אי-שוויון חברתי כהדרה, אחרת המושג יהפוך לכוללני ביותר, עד שיאבד את משמעותו הייחודית.

לכן, אציע הגדרה חדה יותר: הדרה היא אקט פוליטי, מכוון או שלא מכוון, לפיו יחידים או קבוצות בחברה, נתפסים כנחותים, לא ראויים, מאיימים, חסרי כישורים ועוד, עד שאינם זוכים להכלל בזרם המרכזי של החברה, אשר היה יכול לאפשר להם ניעות חברתית ומימוש עצמי כפי שיש לשאר הקבוצות בחברה. חשוב לזכור, שבמונח פוליטי אין הכוונה בהכרח לשלטון הפורמלי במדינה. פוליטיקה היא מושג נרחב הרבה יותר מכך, אך אין זה מעניינו של מאמר זה. רק אוסיף ואומר שפוליטי הוא גם תחושה משותפת או החלטה של קבוצה, להרחיק ממנה יחידים או קבוצות אחרות ולא לאפשר לאחרים אלו להנות מהאפשרויות הפתוחות בפני המדירים.

אם נדגיש לרגע את המשפט שסיים את החלק הקודם במאמר, הרי שהמסקנה היא שההדרה היא פעולה חברתית מתמשכת מצד קבוצה אחת ביחס ליחידים או קבוצות אחרות, שלא לאפשר להן להיות חלק מהזרם המרכזי ושלא להנות מאותן זכויות ואפשרויות הניתנות לו.

כאשר מדובר בילדים ובנוער, ההתייחסות להדרה חמורה עוד יותר. חברים אלו בחברה נמצאים בראשית דרכם בחיים וזקוקים לנדבכי ידע, כישורים, חיברות ולמידה רבה במגוון תחומים. במקביל, מדובר באוכלוסיה הנמצאת בשלב מרכזי של התפתחות העצמיות והאישיות. שני מרכיבים או מאפיינים אלה הם ייחודיים לקבוצת הגיל של הנוערים וההתבגרות, אל מול מגזרים אחרים בחברה. מכאן, שההשלכות של הדרה כלפיהם, משמעותיות הרבה יותר ובעלות השלכות מרחיקות לכת יותר מאשר במגזרים אחרים בחברה הנתונים להדרה.

ילדים ובני נוער מושפעים משני גורמים עיקריים בגיבוש עמדות ויחס כלפי האחר: ההורים וקבוצת בני גילם ("קבוצת השווים"). אין פירוש הדבר שלבני נוער אין כבר תפיסות עולם עצמאיות ואפילו מושרשות, אלא שעדיין הם נתונים להשפעות חזקות, חיצוניות לאישיותם. כמו-כן, ילדים ובני נוער מושפעים ממגוון של מקורות חוץ נוספים, ובעיקר מחשיפתם למדיה ההמונית מבלי שפיתחו כלים לצפייה, קריאה ושמיעה ביקורתיים.

בני נוער נמצאים בהדרה חברתית מסיימת מעצם המצאותם בין שני סטטוסים מרכזיים: ילד-בוגר. בסוציולוגיה ביטוי זה מכונה "האיש השולי". מחד גיסא הם אינם נהנים עוד מזכויות היתר שיש

לתפקיד ושהיו מתפקדות בצורה מעוררת כבוד, מזדורות מקידום משמעותי בתחום התעסוקה, רק בגלל ייחוס של תכונות שאין לו אימות במציאות.

הדוגמאות להדרה של קבוצות חברתיות רבות מספור, והבולטות שבהן תלויות, כאמור, בסטטוס שיוכי ולא הישגי. ככל שנעמיק להתבונן בתופעות שמתרחשות יום יום סביבנו, נוכל לגלות תופעות של הדרה במגוון תחומים אפילו בסביבה החברתית המצומצמת ביותר שלנו: המשפחה המצומצמת, המשפחה המורחבת, ועד הבית ועוד.

מכאן עולה שאלה הפוכה לזו שבה התלבטנו קודם לכן. האם כל תופעה של קיפוח, אפליה, או אי-רצייה, ראויה למינוח של הדרה? האם כל מקרה בו אינני רוצה לשתף חבר במשחק יוצרת הדרה? האם אין זילות של המושג הדרה למקרים פרטיים ו"שוליים"?

קל מאוד להפוך כל מקרה פרטי להדרה. ילד שאמו לא סומכת עליו יחוש הדרה מתפקידי מבוגר, בעל שלא ישתף את אישתו ברגשותיו יגרום לה לחוש הדרה וכדומה.

הכוונה המרכזית במושג הדרה ובהגדרתו היא שמדובר בתופעה

הדוגמאות להדרה של קבוצות חברתיות רבות מספור, והבולטות שבהן תלויות, כאמור, בסטטוס שיוכי ולא הישגי. ככל שנעמיק להתבונן בתופעות שמתרחשות יום יום סביבנו, נוכל לגלות תופעות של הדרה במגוון תחומים אפילו בסביבה החברתית המצומצמת ביותר שלנו: המשפחה המצומצמת, המשפחה המורחבת, ועד הבית ועוד.

שאיננה מתרחשת באינטראקציה דואלית. אין הכוונה שההדרה כוללת מפגש בין שלושה אנשים ויותר, אלא שהיא, ברוב מחלט של המקרים, מתרחשת כתופעה חברתית ביחס, או כנגד, מגזר מסוים של אנשים החיים בחברה המסוימת, ו/או ברמה גלובלית של כלל או מרבית החברות האנושיות. ההדרה יכולה להיות מכוונת פוליטית, או שהיא יכולה להיות פועל יוצא של דעות קדומות, מיתוסים, שנאת הזר והאחר, ומכאן שהיא צריכה להיות מושרשת בתרבות המסוימת. עם זאת, הדרה איננה חייבת להיות כלל חברתית, וייתכן שבעוד שקבוצות מסוימות בחברה ידירו קבוצות אחרות, הרי שתימצאנה באותה חברה קבוצות שלא תפעלנה ברוח זו.

מסובך? כן! אז נעבור לדוגמה. הדרת נשים בולטת וקיצונית יותר במגזר החרדי ובמגזר שאיננו יהודי בחברה הישראלית. אולם, אין פירוש הדבר שנשים יסבלו מהדרה דומה במגזרים אחרים של החברה. מבחינה זו, הדרה דומה מאד לתופעת התיוג, ובשתייהן, המגזרים המודרים, נוטים, באופן טבעי, להתחבר ביניהם בגלל המכנה המשותף, לתמוך זה בזה ואף לצאת למאבק משותף כנגד הדרתם. דוגמה בולטת לכך ניכרת בקרב בעלי הנטייה המינית ההומו-לסבית. יחידים אלה יצרו ארגונים ועמותות, פתחו מועדונים ייחודיים להם, פעלו לשינוי החקיקה נגדם ואף מקיימים הפנינג משלהם.

לילדים, ומאידך גיסא, הם אינם נהנים מזכויות מלאות של בוגרים. למשל, על מתבגר בן 14 חלה אחריות פלילית למעשיו, אך הוא חסר עדיין את הזכות לבחור בבחירות לכנסת, וחסר עדיין את הזכות לעבוד. אינני שופט מצב עניינים זה, אלא מתאר אותו לכשעצמו. במילים אחרות, בני נוער מודרים מתפקידי מבוגרים, אם כי לעתים קרובות, חלות עליהם חובות שיש למבוגרים. ניתן לומר שאם יש כאן הדרה חברתית, הרי שהיא נעשית לא פעם מתוך תפיסות עולם שנועדו להיטיב עם המתבגר על-ידי הכנתו הראויה, ובצורה מדורגת, לחייו הבוגרים. לחלופין, קיימת הדרה בקרב בני נוער, הנובעת מסיבות דומות וזהות להדרה המתקיימת בקרב מבוגרים. אולם, כאמור, השלכות ההדרה על בני נוער, תהיינה חמורות יותר מאשר אצל מבוגרים, הן לטווח הקצר והן לטווח הארוך.

סוג הדרה נוסף בקרב בני נוער, נובע מ"תרבות הנוער" הרווחת בחברה מסוימת בזמן מסוים. למשל, בני נוער מתויגים ונמדדים בהתאם להישגים בספורט, מראה פיסי, בטעמים במוסיקה, בסוג הקשר שיש להם עם הוריהם, היחס ללימודים, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, מידת התעוזה ועוד. בקרב בנים, "כיבושים מיניים" בוודאי שמוסיפים ניקוד, לעומת מי שנותר בתול עד לגיל "מופלג" של 18 ומעלה. בנות יהיו מודרות מחברת בנים אם הן קלות מדי לכיבוש, או לחלופין, אם הן בלתי ניתנות לכיבוש.

בני נוער שעונים על הקריטריונים להערכה על-פי הזרם המרכזי של תרבות הנוער, יזכו לאהדה, פופולריות וקבלה חברתית בקרב קבוצת השווים. מנגד, בני נוער "יושבי בית" שקשורים רגשית להוריהם, יתויגו כחלשים, ויהיו מודרים מחברת הנוער. בנוסף לכך, הם עלולים, לא פעם, להפוך לקורבנות להתעללות ומציקנות. דבר זה, בתורו, יגדיל את מידת חיפושם אחר תמיכה רגשית בבית וחוזר חלילה. בני נוער המשקיעים בלימודיהם בצורה הנתפסת כמוגזמת, יתויגו כ"חנונים" וימודרו מקבוצת השווים, הרואה בהם מבוגרים קטנים.

לעיתים, למוצאם של הנער או הנערה יש תפקיד מרכזי בתרבות הנוער, כאשר בני מוצא מסוים נחשבים מחוץ לתחום, וזוכים להדרה שלילית. תופעה זו, תגרום לחיפוש וקבלה של המודרים בקרב בני מוצאם, או שתביא אותם להתנהגות מאולצת, אשר נחשבת כמוערכת בקרב קבוצת השווים, רק על מנת שלא להיות מודרים. תקופת ההתבגרות היא תקופה קריטית בחייו של היחיד. לקבוצת השווים כמו לתרבות הנוער, היא בעלת תפקיד מרכזי, וקובעת שייכות וחוסר שייכות. לא פעם נמצא שעל מנת להיות מקובל, בני נוער מתנהגים בצורה חריגה מאישיותם ומאופיים, רק כדי לרצות אחרים. ניתן לראות זאת בהתנהגות מינית מתירנית, בשימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, בקניית מותגי אופנה ועוד. אם נחזור להגדרת מושג ההדרה, נראה שלכאורה אין כאן מדיניות פוליטית, מכוונת או בלתי מכוונת, להדרת בני נוער מסוימים מקרב הזרם המרכזי של בני הגיל. אולם, תרבות הנוער היא אכן הבוחן לשילובם או להדרתם של יחידים וקבוצות בזרם המרכזי. בני נוער מפנימים את הערכים והנורמות של תרבות זו, הן מאמצעי התקשורת והן מקרב הקשר עם קבוצת השווים. הם עוברים תהליך של חיברות לתרבות זו, בדיוק כשם שבני אדם עוברים תהליך חיברות לחברה חדשה בה הם נקלטים.

כאשר אנו מדברים על קבוצות של בני נוער בחברה, הביטויים כמו "מקובל", "לא-מקובל", "דחוי" ועוד, מבטאים שיוך וקבלה, לעומת דחייה והדרה. מכאן ניתן לומר שבקרב בני נוער קיימות

שתי מערכות של קריטריונים לשיוך או להדרה: זו של החברה הכללית, וזו של חברת הנוער. לעיתים ימצא דמיון ביניהן ולעתים תימצא ניגודיות ביניהן. לדוגמה, נורמות החברה רואות שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב בני נוער התנהגות פסולה ואפילו סוטה. מנגד, תרבות הנוער רואה בהתנהגות זו מקובלת ולעתים אף רצויה. במקרים של ניגודיות כזו, בני נוער יקבעו את הקריטריונים של תרבות הנוער ולא של החברה הכללית, והם אלה שיקבעו קבלה או הדרה. לעומת זאת, גם בקרב החברה הכללית וגם בקרב תרבויות נוער, ישנה דחייה, חשש ואף שינאה כלפי השונה. במקרה זה, הדמיון בין הקריטריונים נובע מכך, שתפיסת העולם הכלל חברתית נתפסת על ידי תרבות הנוער כנכונה וכראויה לחיקוי וקבלה.

בהקשר זה, חשוב לזכור שההשפעה בין שתי התרבויות איננה חד-כיוונית, מהחברה הכללית אל תרבות הנוער, אלא היא יכולה להיות גם דו-כיוונית. ראינו דוגמאות לכך בהתייחסות החברתית לגיל כקריטריון מרכזי בחיים החברתיים.

הדרת בני נוער על ידי בני נוער אחרים חמורה יותר מהדרה הנעשית מטעם החברה הכללית. הצורך בשייכות ובקבלה של יחידים וקבוצות מקבוצת השווים שלהם, היא משמעותית ביותר בתקופה זו. הדרה בגיל כזה יכולה לפגוע פגיעה אנושה בדימוי העצמי, בתחושת השווי העצמי, ליצור תחושת בדידות קשה, ובמקרים קיצוניים היא יכולה להגיע עד כדי תופעות אובדניות אצל יחידים.

הדרה של מגזר מסוים מקרב תרבות הנוער, עשויה ליצור בקבוצה המודרת תחושת אפליה, נחיתות, תסכול וכעס. ביטוי אחד לכך הוא חבורות נוער המתקבצות על בסיס משותף, בעיקר זה של המוצא. תחושת הקבלה בחבורה עונה על צרכים חשובים לכל אחד, ובעיקר בגיל ההתבגרות. בהתחברות כזו החבורה תדגיש את הייחודיות שלה, תייצר לעצמה סמלים, סלנג ותרבות שונה משלה. זאת לא מול החברה הכללית, אלא מול תרבות הנוער הדומיננטית. חבורה כזו תנסה להוכיח את היעדר נחיתותה אל מול הזרם המרכזי, ותדגיש את עליונותה בתחומים ייחודיים לה. ככל שתחושת ההדרה מהזרם המרכזי תהיה גבוהה יותר, כך ישנה סכנה לעימותים בין הקבוצות המודרות לבין הקבוצות המשתייכות לזרם המרכזי.

מקור אפשרי נוסף להדרה של בני נוער, הוא הממסד החברתי-תרבותי-פוליטי של המדינה. דוגמאות לכך ניתן היה לראות בישראל במערכת החינוך החל משנות החמישים. מצד אחד, מערכת החינוך דגלה בשוויון בחינוך, שפירושו, חינוך אחיד לכל. תחת

משאבים בין שתי מערכות החינוך. גם בהיבט החברתי ניתן לראות הדרה של קבוצות על רקע מוצא והשתייכות אתנית. מגורים בשכונות נפרדות, לחץ הורים על ילדיהם שלא להתחבר לבני מוצא מסוים, כל אלה יוצרים אף הם הדרה חברתית של בני נוער אלה.

מה משמעותה של הדרת בני נוער מצד החברה? מעבר לתחושת דחיה קשה, בני נוער בהדרה מודעים לכך שהמסגרות הפורמליות שיצרה החברה לילדיה, הולכות ונסגרות בפניהם, כאשר הם נושרים ו/או מונשרים. בכך החברתי, גם מסגרות חברתיות לא פורמליות הופכות לבלתי נגישות עבורם. במצב כזה התינוק, הכעס, הדימוי העצמי השלילי והחיפוש אחר סטטוס חלופי, דוחפים חלק מבני הנוער המודרים להתנהגות אנטי-חברתית, בבחינת "דחיית הדוחים". ניתן לראות בצורה מובהקת שיעור גבוה יותר של התנהגות עבריינית בקרב בני נוער אלה, תוך חיבורים החוצים מוצא, מגדר והשתייכות אתנית.

לסיכום, הדרת בני נוער מצד החברה הרחבה ומצד בני נוער אחרים היא בעלת השלכות קשות וחמורות על התפתחותם התקינה והיכולת למימוש עצמי של בני נוער מודרים. מסקנות אלה עומדות בניגוד לתפיסות של הפילוסופיה של החינוך, ובמיוחד של אלה העולות בשנים האחרונות. בני נוער מודרים נחשמים ביכולתם לפתח אישיות אוטונומית המתבססת על ניסוי, טעייה ולמידה. יכולת הבחירה שלהם מצומצמת מאוד ובמידה רבה הם נידונים לחיים שונים ופחות ראויים מאלה של אחרים. ברמת האישיות, בני נוער אלה סובלים מתחושת כישלון, דימוי עצמי שלילי דווקא בתקופת ההתפתחות המכריעה בחייהם. תוצאות ההדרה יפגעו לא רק בבני הנוער אלא בחברה שיצרה וא שאיפשרה את ההדרה.

הדרה, כאמור, איננה מכוונת בדרך כלל. אך אין פירוש הדבר שנעשה מספיק על מנת למנוע אותה מלכתחילה. לכן, גם אם אין מדובר בתוכנית מכוונת, הרי שלא ניתן לומר שלא ידענו, לא חשבנו.

זוהי אחת הסיבות לפתיחת התוכנית החדשה לתואר שני בחינוך גופני וספורט לקהילות בהדרה, כאשר תוך כדי הוראתה, אנו מקווים ללמוד יותר על צורות של הדרה של בני נוער, ובאמצעותה להתחיל ולשנות ולו במעט בקרב מי שיכול להתערב, לסייע ולמנוע הדרה של בני נוער.

אידיאולוגיה זו נוצר מצב בו תלמידים, שחסרו את הרקע התרבותי-מנטלי הישראלי, למעשה הודרו ממערכת החינוך שלא התייחסה אל השונה. לא הייתה זאת מדיניות מכוונת, אלא ההתקשות על שיון לכאורה, התעלמות מצרכים שונים, מרקעים שונים של בני נוער שהגיעו למערכת, שלא מרצונם בשל חוק חינוך חובה. כפי שניתן לראות, האידיאולוגיה המוצהרת שטענה לשיון, נבעה מרצון אמיתי להקנות לכל בני ישראל אותו חינוך והשכלה. אך החתירה לשיון פורמלי, יצרה אי-שיון מהותי בין תלמידים וותיקים לתלמידים שעלו מתרבויות שונות, כמו העולים מצפון אפריקה. במילים אחרות, מערכת החינוך לא סבלה ולא ידעה להתמודד עם שונות. במשך השנים, נוצר אף מסלול שזוהה כמעט תמיד עם אותם בני נוער, המסלול המקצועי, שבמרבית המקרים לא כלל אפשרות להשגת תעודת בגרות. בדרך זאת נוצרה הדרה של תלמידים רבים על רקע מוצא ועדתיות. חוסר היכולת להשגת תעודת בגרות, יצר הדרה של בני נוער וצעירים מעדות המזרח בהשכלה הגבוהה ובפרופסיות הדורשות השכלה כזו. כך נוצר מצב של הדרת מגזר שלם בתחום ההשכלה, הפרופסיות והאליטות החברתיות.

מצב דומה של הדרה מתקיים החל מסוף שנות השמונים של המאה העשרים ביחס לבני נוער עולים מאתיופיה ומחבר המדינות האסיאתי. סיכוייהם של בני נוער אלה להשיג תעודת בגרות, נמוך משמעותית מזה של הזרם המרכזי של הוותיקים.

בקרב תלמידים מהמגזר הלא-יהודי, ניתן לראות תמונה דומה, כאשר ההדרה שם בולטת, מכוונת יותר, כאשר אין שיוון בחלוקת

הדרה, הכלה ושילוב בחינוך הגופני והספורט

ד"ר חזי אהרוני, מרצה לחינוך גופני במכללת קיי, מספק הצצה אטימולוגית למושג ההדרה. הוא מגדיר ודן בתופעות השימוש בהדרה חברתית. הוא מתמקד בהדרה בחינוך הגופני והספורט בקרב אוכלוסיות תלמידים נורמטיביות ובעלי מוגבלות וכן בהדרת נערות ונשים מהשתתפות מלאה בבית הספר ובקהילה. ד"ר אהרוני בוחן זוויות שונות של הדרה, של היתרונות הפסיכולוגיים, האקדמיים והחברתיים של השתתפות בחינוך גופני ובספורט, ומספק הצעות למניעת הדרה בבית הספר ובקהילה. הוא מקדם את התפיסה לפיה השתתפות בפעילות גופנית וספורט מקדמת הישגים אקדמיים.

מהאמצעים היעילים והחשובים ביותר להתמודד עם הדרה חברתית. השתתפות בספורט מקדמת השתלבות חברתית, דיאלוג בין-תרבותי וקידום השלום (Bailey, 2005; Collins, 2012). בנוסף, חוק זכויות האדם אוסר על הפליה מכל סוג על בסיס גזע, מוגבלות, בריאות, מין ועוד (דורון, סלונים-נבו ורונו, 2008). למעשה, הדרה היא סוג של הפליה. הזכות לקבלת שירותים בחינוך המיוחד שמטרתה העיקרית שילוב והכלה מוצלחים בבית הספר ובחברה מוטמעת בחוקי המדינה כגון "חוק חינוך מיוחד", "חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות", ויתר חוקי היסוד כגון "חוק כבוד האדם וחירותו".

במסגרות החינוך הגופני והספורט בקהילה קיימת נטייה לממש את זכויות הפרט להיות מוכל בבית הספר או בחברה. ראינו זאת באולימפיאדה האחרונה בלונדון כאשר הרץ הדרום אפריקאי קטוע הרגליים אוסקר פוסטוריוס השתתף במרוץ ה-400 מטרים לצד רצים ללא מוגבלות. כמו כן, במשחקים הידועים

דָּרָה היא שם הפעולה של הָדִיר - שמקורו אצל חז"ל כ"אסר בנדר". הפועל הָדִיר משמעותו "מָנַע דבר מעצמו או מאחר", "הרחיק את עצמו או את זולתו מדבר". למושג הדרה אם כן יש משמעות שלילית. המושג הדרה באנגלית "Exclusion" פירושו הוצאה או הרחקה של הפרט מהשתתפות בפעילויות או הזדמנויות חינוכיות וחברתיות. היפוכו של המושג "Exclusion" הוא "Inclusion", או בעברית "הכלה" שמבטאת יותר משילוב ויצירת הזדמנויות שוות.

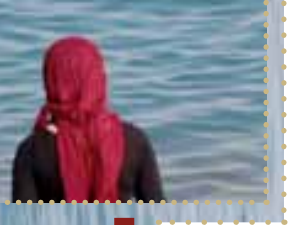
הכלה (Inclusion) - הכלה באה מהמילה "לקבל" או "להכיל" שביטוייה שעל כל המערכת לקבל או להכיל את הפרט על אף ה"לקות" או ה"מוגבלות" ולספק לפרט את כל השירותים החיוניים הנדרשים להצלחתו. מודל התערבות חינוכי זה המקובל כיום הוא את כלל התלמידים שותפים (מוכלים) באופן מלא בבית הספר הכוללני, ולא משנה אם הם עם או בלי מוגבלות. במסגרת בית הספר בו התלמיד מוכל (משולב) קיימת גישה מיוחדת ללימוד התלמידים: הכרה בריבוי סגנונות למידה, הכרה בהתנהגויות השונות ובצרכים המיוחדים של כל פרט - אם הוא עם או בלי מוגבלות. על פי עקרונות ההכלה - כל התלמידים מתקבלים, ומתנהגים כלפיהם באופן שווה בלי התמקדות בקבוצה מיוחדת. הכלה מבוססת על התפיסה הערכית וההומניסטית הדוגלת בקבלת המוגבל והשונה והשוללת כל מדיניות של הפרדה, הבדלה או הדרה. קיימות

לפי ארגון הבריאות העולמי (WHO), אונסק"ו וגופים בינלאומיים נוספים, השתתפות בפעילות גופנית וספורט נחשבת לאחד מהאמצעים היעילים והחשובים ביותר להתמודד עם הדרה חברתית. השתתפות בספורט מקדמת השתלבות חברתית, דיאלוג בין-תרבותי וקידום השלום.

של ספיישל אולימפיקס לאנשים עם מוגבלות שכלית, קיימת תוכנית מיוחדת הקרויה "Unified Sports" שבה משחקים ומתחרים בספורט במשותף אנשים עם מוגבלות שכלית ואנשים המוגדרים כנורמטיביים. כל זה כדי לאחד את המשתתפים ולא ליצור הפרדה, הבדלה או הדרה. תהליך ההכלה אם כן בא לסייע

אף קבוצות הדוגלות בביטול כל המסגרות בחינוך המיוחד והכלת הפרט בבית הספר ובקהילה במסגרות הרגילות.

לפי ארגון הבריאות העולמי (WHO), אונסק"ו וגופים בינלאומיים נוספים, השתתפות בפעילות גופנית וספורט נחשבת לאחד

ממנה, על כן, מנוגדת לעקרונות חינוכיים, אנושיים כמו גם לחוק.

השיעור האהוב ביותר על תלמידים בבית הספר היסודי הוא חינוך גופני. שיעורי החינוך הגופני נחשבים לזמן איכותי ומהנה עבור תלמידים רבים, והם מהווים הזדמנות ייחודית לא רק לשחרור אנרגיה עודפת מהישיבה הרבה בכיתה, אלא גם הזדמנות לבלוט ולהצלח. הם מהווים מקום בו הפרט יכול לבטא את עצמו באופן שונה, בפרט עבור תלמידים המתקשים בשיעורים העיוניים בכיתה - אבל מצליחים וכולטים פיסית חברתית והתנהגותית בפעילות גופנית ובספורט. זו גם הזדמנות לפגוש את המורה לחינוך גופני שנחשב כהרבה יותר "נגיש ורגיש" לבעיותיו של התלמיד מאשר מורים במקצועות אחרים. התלמידים מרגישים נוח להתייעץ עם המורה לחינוך גופני על בעיות בכיתה ובעיות אישיות אחרות. לעיתים המורה לחינוך גופני הופך להיות מקשר ומגשר בין התלמיד וצוות בית הספר. על כן, שיעורי החינוך הגופני והספורט תורמים רבות להצלחת התלמיד בכיתה, בבית הספר ובחברה. כל סוג של הדרה והרחקה של תלמיד מפעילויות חיוניות אלה פוגעת כמובן בהתפתחותו ומנוגדת לכל עשייה ואמונה חינוכית.

הדרתם, הרחקתם ודחיקתם הצידה של תלמידים המתקשים בשיעורי החינוך הגופני והספורט בבית הספר או בליגה לספורט לצעירים בקהילה בשל מוגבלותם - עדיין קיימת. מורים או מאמנים לעיתים מקדמים את המשתתפים החזקים והמיומנים ביותר בכיתה, בעוד החלשים ובעלי המוגבלות נדחקים ומודרים לשולי המגרש בתירוצים שונים, למשל, שהקבוצה תנצח, שהילד המתקשה מפריע למהלך זה או שזה נעשה לשם הגנה מפגיעה בילד המוגבל. דווקא הילד שדרושה לו יותר תמיכה ועידוד והרבה התנסויות מוטוריות בתהליך הלמידה - מקבל פחות ומודר ממנה

לכל פרט לקבל הזדמנות שווה להתנסות ולהשתתף בפעילות גופנית ובספורט, בסביבה הכי פחות מגבילה מבלי להיות מודר ומורחק מהם.

תנועה וחינוך גופני ידועים כפעילות יסוד הכלולה בליבת תוכנית הלימודים והחשובה בכל תוכנית לימודים, החל מגיל צעיר ועד לסיום המסגרת הלימודית/טיפולית (משרד החינוך 2003, 2009). תנועה, פעילות גופנית וספורט, הם חלק אינטגרלי וחיוני ביותר להתפתחות כל אדם בכל התחומים, כולל הילד בעל הצרכים הייחודיים. בשנים האחרונות קיימת עדות מצטברת של מחקרים המראים שהשתתפות מובנית בפעילות גופנית ובספורט ברמה מתונה תורמים לא רק לבריאות הפיסית, להתמודדות עם השמנת יתר ולשיפור המיומנויות החברתיות, אלא גם להישגים אקדמיים המסייעים בתהליכים קוגניטיביים וקשב והמגרים את חלקי המוח האחראים ללמידה והתנהגות אצל כלל התלמידים (רייטי, 2010; Castelli, Hillman, Buck, & Erwin, 2007; Hillman, Erickson & Kramer, 2008; Hillman, et al, 2009; Sibly & Etnier, 2003; Tomporowski, et al, 2008). ילדים ובני נוער בעלי צרכים ייחודיים מגיבים באופן חיובי ביותר לכל סוג של תשומת לב ובכלל זה להשתתפות פעילה בחינוך גופני ובספורט. על כן, השתתפות בפעילות גופנית ובספורט היא יסוד חיוני ביותר לבריאותם הפיסית, הפסיכולוגית, ולהתפתחותם הקוגניטיבית והחברתית של ילדים ובני נוער במערכת החינוך ובקהילה. הדרתם

יותר, ואילו הילדים החזקים מקבלים יותר הזדמנויות להשתתף ולהתחזק בפעילויות. לעיתים תלמידים מוזרים אלה מקבלים תפקיד משני מחוץ למגרש כמו לרשום את תוצאות המשחק, לשאת את הציוד ולאספו או לעזור למורה בדברים שוליים. דחיקה שכזו היא סוג של הדרה לשמה מההתנסויות החינוכיות והחברתיות החשובות ביותר בתהליך הלמידה שכל תלמיד זכאי להן ושעל כל מורה מוטלת החובה לספקם באופן שווה לכל - בזכות ולא בחסד.

בקרב אנשי החינוך הגופני בעולם מוכר המקרה של ליסה, שמדגים את החשיבות בהתנסות החברתית ללא הדרה. ליסה הייתה תלמידה בכיתה י"א שסבלה משיעור מוחין (C.P.) מלידה. קשייה התבטאו בהתכווצויות וספסטיות שרירים מוגזמת, אי-יכולת לשלוט בתנועותיה הרצונית וקשיי התבטאות בשפה שהקשו להבין את דיבורה. היא הייתה מרותקת כל היום לכסא גלגלים חשמלי כבד ומסורבל שבקושי רב הניעה אותו באצבעותיה. על כסאה הייתה תלויה שקית פלסטיק לאיסוף השתן. הרופא וגם הוריה אסרו על הורדתה מכסא הגלגלים בעת שיעורי החינוך הגופני

המותאמים שמא חס וחלילה

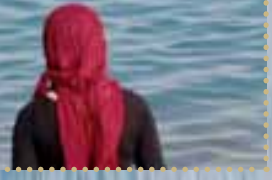

יקרה לה משהו. באופן טבעי היא התקשתה לקבל הכרה חברתית וקשריה החברתיים הצטמצמו למסגרת הכיתה המיוחדת. מבחינה הישגים הלימודיים, ליסה לא האמינה ביכולותיה וחסר היה לה ביטחון עצמי, היא קיבלה התאמות רבות והוכנה עבורה תכנית חינוכית יחידנית כחוק. למרות זאת, היא נכשלה כמעט בכל מקצוע, במתמטיקה, באנגלית, בהיסטוריה ועוד. למעשה, ליסה הייתה מודרת בקביעות מהשתתפות בשיעורי החינוך הגופני והספורט. כל זה אף באישורם של הרופא והוריה, וגרוע יותר בשל חוסר הידע והניסיון של המורה לחינוך גופני שלא ידעה להתאים את השיעור לצרכיה ולקשייה כפי שנדרש על פי חוק. המורה לחינוך גופני הדירה והרחיקה אותה מהשיעורים ונתנה לה לשהות כל הזמן בצד האולם מחוץ לפעילויות של יתר התלמידים, כאשר ליסה עמדה והביטה בכולם מתוך קנאה ובעצב רב.

מורה חדש לחינוך גופני שהגיע לבית הספר הצליח לשכנע את הרופא ואת ההורים שיאפשרו לליסה לרדת בעזרת סייעות לרצפה, ולשהות על מזרון גדול בכל שיעור. הוא תכנן את השיעורים כך שכל יתר התלמידים שסבלו לרוב מקשיים אחרים בתנועה יתרגלו כקבוצה (כולל ליסה) כושר גופני, ישתתפו במשחקים מותאמים, בפעילויות על כסאות גלגלים, ישחקו על הרצפה על מזרונים משחקי כדור ותנועה כגון כדורגל, כדורסל וכדורעף מותאמים. כמורה לחינוך גופני מותאם, הוא לימד לפי התכנית הרגילה בחינוך גופני, שכל מורה לחינוך גופני מלמד את כלל התלמידים, והכול תוך כדי יצירת סביבה מותאמת, בטוחה, מעודדת ומקדמת רכישת מיומנויות מוטוריות - והכי חשוב שאינה מדירה ומרחיקה אף תלמיד. בין השאר הכיתה השתתפה במערכי שיעור בנושא אתלטיקה קלה. כל התלמידים בעלי הצרכים הייחודיים הוכנו להשתתף ב"משחקי הנכים" המקומיים, המחוזיים והארציים. ליסה נרשמה להשתתף במרוץ 100 מטרים לכיסאות חשמליים לנוער עד גיל 18. היא למדה והתאמנה שעות רבות לקראת התחרויות. למדה להסיר כל דבר ומשקל מיותר מעל כסא הגלגלים, שכיסאה יהיה תקין ומשומן, שהמצבר של כיסאה יהיה טעון במלואו, להגיב מיד לשמיעת אקדח המסמן את תחילת המרוץ ולנתב את הכסא החשמלי בקו ישר למטרה.

ליסה ניצחה בתחרות המקומית, האזורית והארצית וגם זכתה במדליה בתחרות מול אנשים רבים מבוגרים ומנוסים ממנה. היא הפכה להיות גיבורת בית הספר כאשר כל תשומת הלב פתאום מופנית אליה בפעם הראשונה בחייה. תמונתה מהעיתון המקומי נתלתה על לוח המודעות המרכזי של בית הספר והיא רואינה בתכנית הספורט בטלוויזיה המקומית והארצית. בעת שעמדה לראשונה לקבל את המדליה בתחרות הלאומית, עיניה זלגו מדמעות מרוב התרגשות. ליסה שנכשלה כמעט בכל דבר - בפעם הראשונה בחייה ניצחה במרוץ. ליסה שהייתה כל העת מודרת משיעורי החינוך הגופני, מודרת מתחושת ההצלחות, מודרת מהזדמנויות שוות ללמוד וליהנות - השתתפותה בשיעורי החינוך הגופני והספורט הביאה להעצמתה האישית, לשיפור בלימודים ובחברה והשפיעה עליה לטובה לאורך חייה.

סיפור זה קשור בהדרת השונה. אך גם נערות ונשים בריאות מודרות מהשתתפות שווה בספורט בשל ציפיות חברתיות סטריאוטיפיות שנשים פחות פיסיות ומצופות להצליח פחות בספורט ובפעילות גופנית. נשים שעוסקות בספורט הן מיעוט, נתון שמקשה על המוסדות והארגונים האחראיים לשתף אותן

בבטחה, בהצלחה ומתוך הנאה באופן קבוע ומובנה. הדרת פרט עם מוגבלות מהתנסויות שכאלה כגון בשיעורי החינוך הגופני והספורט על ידי אי-העמדת תנאים שווים, התאמות, הכלה ושילוב יוצרת סוג של הדרה חברתית. ההשתתפות, למשל, במשחקים הפרא-אולימפיים לאנשים עם מוגבלות ידועה ככלי המרפא את הגוף והנפש ולעיתים אף יעיל וטוב יותר מטיפול פסיכולוגי. השתתפות בפעילות גופנית וספורט זולה יותר, נגישה יותר ומספקת לרוב תוצאות מיידיות חיוביות לקשיו ולאחריו של הפרט המוגבל והמאוגר, ומקדמת את השתלבותו בבית הספר ובחברה.

באופן שווה בהקצאות הכספיות. בשל כך מקדישים להן פחות משאבים כספיים ועידוד בהשתתפות בספורט הנשים. אמצעי התקשורת הנשלטים לרוב על ידי גברים גם הם תורמים להדרת החברתית, ומשחקי נשים אינם זוכים לכיסוי תקשורתי שווה לכיסוי לו זוכים משחקי גברים. לאחרונה, ליגות ספורט לאומיות לנשים בארץ שמצליחות ביותר למרות כל הקשיים, עומדות בפני קשיים תקציביים רבים. מוסדות השלטון והמדינה לא מקציבים להן די כספים כמו שמקציבים לליגות הגברים. כמו כן, חברות מסחריות אינן מוכנות לסייע להן הרבה. במדינות נאורות קיימים חוקים המנסים למנוע הפלייה מסוג זה ומעודדים השתתפות של נערות ונשים בפעילות

העצמה דרך הפעילות הגופנית היא תוצר של התאמת הפעילות, הציוד, הכללים, גישת ושיטת הלימוד. היא נסמכת על עידוד השתתפות הפרט בעל הצרכים המיוחדים בפעילות גופנית ובספורט בבטחה, בהצלחה ומתוך הנאה באופן קבוע ומובנה. הדרת פרט עם מוגבלות מהתנסויות שכאלה כגון בשיעורי החינוך הגופני והספורט על ידי אי-העמדת תנאים שווים, התאמות, הכלה ושילוב יוצרת סוג של הדרה חברתית.

כמו בכל תחום, להתמודדות עם הדרה והרחקה חברתית מהזדמנויות שוות, יש גורמים רבים והיא מורכבת. על כן, גם תהליך ההתערבות צריך להיות מורכב ומשתף גורמים רבים ככל האפשר בטיפול בתופעה. להלן מספר רעיונות להתמודד עם תופעת ההדרה:

פיתוח מודעות - הדרך

החינוכית הקלה והפשוטה ביותר היא להקדיש זמן ומשאבים להסברת תופעה ההדרה באופן תיאורטי ויישומי ולקיים דיון מעמיק בה. הסבר על יתרונות השתתפות הפרט במקום על הדרתו ומדוע הדבר מנוגד לחוק ולכלל העקרונות החינוכיים. הקדשת שיעור לנושא ההדרה והכלה בכיתה, חלוקת חומר ייחודי (כגון חוברת בנושא), תרגול דוגמאות מעשיות וחקר מקרים, כל אלה יכולים לסייע במלחמה בתופעה.

חוק חינוך מיוחד ונושא שילוב והכלה - דגש על לימוד בקורסים השונים על תכניו ומרכיביו של החוק, הגדרת חוק חינוך מיוחד, מטרתו ועקרונות השילוב וקישור בין עקרונות החוק והדרה בכיתה לשיעורי החינוך הגופני.

חוקי יסוד והשתתפות שווה לנשים בספורט - לדון בחוקים (חוק חינוך מיוחד, חוקים למניעת אפליה, חוק כבוד האדם וחירותו, חוק הנגישות) והשלכותיהם לגבי השתתפות שווה לכל בספורט ואיך ניתן לסייע ולעודד הזדמנויות שוות לכל.

תפקיד המדריכים הפדגוגיים - קיום שיחות על נושא ההדרה וההכלה, הצבעה על בעיות שנצפו בשדה אצל הסטודנט, דיון וניתוח מקדים וסיפוק משוב מידי.

הקצאת זמן ומשאבים לתרגול אסטרטגיות התאמה מעשיות ועיצוב סביבת הלימוד - את כל אלה ניתן לשלב בקורס מעשי. יש ללמד כיצד ניתן לערוך התאמות, שינויים וחלופות בגישת ושיטת הלימוד, בסביבת המשחק, בציוד, בחוקי וכללי המשחק כל זאת כדי לשלב ולהכיל כל תלמיד ותלמידה בכיתה כדי שאלה יהיו פעילים ומצליחים, ושיהנו מהשתתפות שווה עם יתר התלמידים.

ארגון ימי ספורט יומי עיון מקבילים בנושא הדרת ילדות, נערות ונשים בספורט - ארגון יום ספורט המוקדש לילדות, לנערות ולנשים בלבד. ניתן לשלב במקביל יום עיון או כנס בנושא הדרת נשים בספורט שבו ניתן לזמן ספורטאיות מצליחות בספורט הנשים או נשים בעלות מוגבלות לספר את סיפורן האישי.

גופנית ובספורט, בארץ עדיין אין זה קיים. כך מעכבת התפתחותן של נערות ונשים בחברה, מקפחת אותן ויוצרת אי-שוויון חינוכי וחברתי, בעיקר אם הן נשים עם מוגבלות ואתגרים מכל סוג. השנה מלאו 40 שנה לחוק בארה"ב המקנה זכויות שוות לנשים להשתתף בספורט. באולימפיאדה האחרונה בלונדון אנו מצאנו סימנים מעודדים כאשר הרוב המכריע של המשתתפים באולימפיאדה היו דווקא נשים. בישראל עדיין מעטות ליגות הספורט בקהילה המיועדות לילדות ולנערות בשעות שלאחר בית הספר. קבוצות אלה עדיין מופלות לרעה בשל מינן ובניגוד לחוק ולצדק החברתי.

ילד המודר משיעורים או מאימון, לא רק שנוצר פער בהתקדמותו ברכישת המיומנויות המוטוריות והאקדמיות, הוא גם סובל מהדרה חברתית משום אי-שיתופו בתהליך החברתי החשוב המתרחש בעת משחקים ובפעילויות כיתתיות וקבוצתיות. בניגוד למקצועות תיאורטיים הנלמדים בכיתה, חינוך גופני וספורט מאפשרים גם עושר רב של הזדמנויות ביצירת קשרים חברתיים, בשיתוף פעולה, הזדמנויות להנהיג ולהיות מונהג ולהוות חלק חשוב בקבוצת השווים ובתהליך הדמוקרטי. הזדמנויות חברתיות אלה, לפי מחקרים רבים, תורמות לא רק לתחושת השייכות לקבוצה מסוימת, אלא גם להקניית ביטחון עצמי לתלמיד, המתבטא במקרים רבים גם בהישגים לימודיים והתנהגותיים. ילד בעל צרכים מיוחדים הסובל מקשיים ואתגרים, לרוב נפגע בעת הדרתו מהקבוצה. אנשים רבים בבגרותם נזכרים ברגעים קשים אלו של ילדותם שהודרו מהקבוצה והיו לעיתים ללעג ולקלס על ידי יתר הילדים בשל שונותם או יכולתם המוגבלת. תוצאה של הדרה שכזו היא פצע עמוק הנשאר לאורך כל החיים.

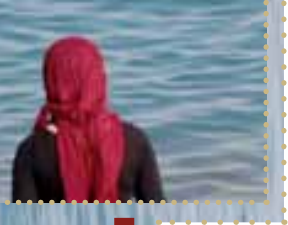
העצמה דרך הפעילות הגופנית היא תוצר של התאמת הפעילות, הציוד, הכללים, גישת ושיטת הלימוד. היא נסמכת על עידוד השתתפות הפרט בעל הצרכים המיוחדים בפעילות גופנית ובספורט

ובחברה, ממש כמו גיבורי האולימפיאדה הפרא-אולימפית האחרונה בלונדון. הגיבורים האמיתיים באולימפיאדה זו היו דווקא משתפי המשחקים הפרא-אולימפיים המפליאים, שגרמו לנו להתרגשות והזלת דמעה ושהראו שהרוח מנצחת את הגוף וגם הביאו כבוד רב לישראל, למרות שההשקעה הכספית בהם

לסיכום: הגיבורים האמיתיים בכיתה ובשיעורי החינוך הגופני והספורט הם התלמידים שלנו, שלעיתים הם בעלי קשיים ואתגרים שונים ומרובים - ובכל זאת עם הבנה, ידע, התאמות מיוחדות, רצון ועזרה של המורה, יכולים להפוך לחלק פעיל בכיתה ויכולים להצליח ביותר באולם הספורט, בכיתה הרגילה

והספורט להתפתחות אקדמית ולהתפתחות אנושית, בכלל, היא גם סוג של אפליה ברורה המנוגדת לחוקים רבים, לחוק זכויות האדם וחירותו ולכל העקרונות הכלכליים, המוסריים והחינוכיים.

הייתה פחותה ובוודאי שסבלו יותר מכל קבוצה אחרת מהדרה חברתית בשל מוגבלותם. הדרתם של תלמידים, נוער, נשים ומבוגרים עם או בלי מוגבלות מהשתתפות בשיעורי החינוך הגופני והספורט, לא רק שאינה צודקת ומנוגדת לממצאים מחקריים המצטברים לאחרונה על חשיבות הפעילות הגופנית

מראה נפש

ציור של **היאם מוסטפא** מתוך התערוכה "מראה נפש", הגלריה של מכללת קיי, דצמבר 2012. (לקריאה נוספת, עמ' 36)

מדיניות החופשות של חגי המוסלמים במכללה להכשרת מורים

מערכת קולות ביקשה לבחון סוגיות שונות ביחסי היהודים-ערבים במכללת קיי בבאר-שבע, בה עובדים ולומדים אלה לצד אלה בעלי לאום ודת שונים. וורדה סעדה-גרגס היא שהרימה את הכפפה. גב' סעדה היא מרצה ומדריכה פדגוגית לחינוך בגיל הרך, בעלת תארים ראשונים כפולים בכימיה ובחינוך, ומוסמכת במינהל חינוכי, היא נוצריה ירושלמית. בעבודתה במכללת קיי בקרב הסטודנטיות והגננות המאמנות המוסלמיות היא מייצגת מיעוט בתוך מיעוט.

"חגים מגיעים, סמלי החג מוסיפים אוירה שמחה במכללה, של ביחד, שטוב לנו, טוב שהגענו למקום הזה ולעת הזו. מתענגים בנרות חנוכה, משמינים מהסופגניות, מתהדרים בתחפושות של פורים, שותים כוס יין עם תפוח בדבש, יוצאים לחופשת פסח ארוכה, צמים ביום כיפור וכל הברכות ממלאות את המכללה, את הקפיטריה ואיפה לא, וכולם שמחים..." תיארה וורדה סעדה את הנקודה המשמעותית בעיניה בנושא יחסי היהודים-ערבים במכללה. היא שואלת את עצמה ואותנו, מה באשר לחגים של הסטודנטים המוסלמים? המבט שמציעה וורדה סעדה נובעת מקולם של סטודנטים החשים אי-שיוויון.

שלחתי שאלון אלקטרוני שהגיע לחלק מהסטודנטים ברשימת התפוצה שלי. יותר מ- 82% מהם הזכירו את חשיבות החגים המוסלמים, ואת תחושת האכזבה מכך שהמכללה לא מתייחסת לחגים הללו באופן שבו היא מתייחסת לחגים היהודים. תחושתם של רבים מהסטודנטים הבדואים היא כי המכללה מסתפקת רק בלברך את הסטודנטים והמרצים בברכת "חג שמח". התחושה של רוב המרואיינים היא שישנה אפליה במתן הזדמנות שתאפשר להם לחגוג את החגים המוסלמים בדומה לאופן שבו חוגגים את החגים היהודים.

כך, למשל, הסטודנטים הבדואים לא מקבלים בכל המקרים חופשה מתאימה, ולא ניתן לחוש באווירת החג של החגים המוסלמים באופן שבו ניתן לחוש אותה בחגים היהודים. "התלמידים המוסלמים מרגישים כאילו הם והחגים שלהם לא קיימים, כאילו את החגים שלהם עליהם לחגוג לבד בבית, הרחק מן המכללה".

חלק מהסטודנטים טענו כי הבעיה נובעת מכך שלסטודנטים המוסלמים אין ייצוג הולם בוועד הסטודנטים, יצוג שיתאים למספר הסטודנטים הערבים במכללה. "בבחינות לוועד הסטודנטים", הם מספרים, "יש לסטודנטים הבדואים מנדט משוריין. הם צריכים לבחור מועמד אחד, או מועמדת אחת, מתוך שני מועמדים בדואים שניגשים לבחירות." לטענת הסטודנטים הללו המצב בו אין קבוצה תומכת ואין אמונה ביכולות של הסטודנטים המוסלמים לא מאפשרת, בין היתר, להביא לידי ביטוי את אוירת החגים המוסלמים ולאפשר לסטודנטים המוסלמים לדאוג לחגיגה משמעותית יותר של החגים המוסלמים במכללה, באופן דומה לזה שבו נחגגים החגים היהודים.

באופן טבעי, הסטודנטים וצוות ההוראה המוסלמים אינם מרגישים את אוירת החג של החגים היהודיים. להם יש את החגים שלהם: חג אלפטר, חג אלאדחא, חג אלמוולד אלנבואי ועוד. החגים הללו אינם זוכים להתייחסות שווה במכללה. בעוד שהסטודנטים וצוות ההוראה המוסלמים מתוודעים כל הזמן לסמלי החג היהודיים, הסטודנטים והצוות היהודים אינם מכירים את סמלי החגים של המוסלמים כארוחת אלפטר, תמרים, מרק, קדאיף וממתקי רמאדאן והאווירה המיוחדת שלו, בחג אלאדחא.

למרות שיש קרבה רבה בין הדתות והדמויות המרכזיות בשתי הדתות הן אותן דמויות, אברהם, יצחק וישמעאל, למשל, הדגשים שונים. אצל היהודים - הסמל המרכזי הוא עקידת יצחק, בעוד שאצל המוסלמים - מדובר בסיפורי אבינו אברהם והקרבת בנו ישמעאל למען האלוהים. טקסים מסוימים שחוגגים המוסלמים בהקשר זה כגון הקרבה של כבשים במקום ישמעאל, כלל אינם מוכרים לציבור היהודי במכללה.

כך גם טקסים נוספים שחוגגים המוסלמים כגון: החג' והאגשים שעולים למכה בכדי לקבל את קדושת המקום והתואר המכובד "חאג'" או "חאג'ה". דווקא במכללה, שבה חיים זה לצד זה סטודנטים ומרצים יהודים וערבים, נדמה כי יש לכאורה הזדמנות מצויינת, שייתכן ולא תחזור על עצמה בעתיד, לקרב גם את היהודים לחגים ולתרבות המוסלמים וחבל שלא מושם דגש על קירוב הלבבות דווקא בתחום זה.

בראיון שקיימתי עם הסטודנטיות שלי כדי לברר האם הן מרגישות שהחגים המוסלמים זוכים להתייחסות נאותה במכללה, אומרת וורדה סעדה, מצאתי שאכן הסטודנטיות מרגישות שאין שוויון, ולכן

על הדרתה הכפולה של משוררת עבריה: חוה פנחס-כהן

צוות המרצים לספרות במכללת קיי נוהג לבחור מדי שנת הוראה משוררים עבריים שיהיו "משוררי השנה". במהלך השנה מושם דגש על שירתם, ושיא הפעילות הוא ביום עיון המוקדש לדמותם וליצירתם. אחת מבחירות הצוות לשנה הנוכחית קשורה אף היא לשאלות של הדרה על בסיס מגדר, דת ושיוך פוליטי. במאמרו של נציגות הצוות עולות הסוגיות הללו בהקשר של הכשרת המורים בישראל כיום.

"אין לי מקום אני נחנקת" ("אין שם מקום", שביעית, 2008)

אהבת האישה הזאת", "אינטימיות מודרנית במושגי קדם", נשמעו מפי מבקרים אחרים. שירתה אף זכתה להשוואה עם שיריה של זלדה (דרור אידר, "מתי התחלפו המלכויות בגבהים", בתוך: **הישן יתחדש והחדש יתקדש**, 2005).

ולמרות ההערכה ליצירתה, אורח חייה הרב-גוני ודמותה הנון-קונפורמיסטית, מעוררים אנטגוניזם לדמותה ולשירתה כאחד. התנגדות לדמותה ולשירתה באה לידי ביטוי הן מצד הקהל הדתי והן מצד הממסד הספרותי-תרבותי בארץ, שלדבריה מזוהה עם השמאל. הקהל הדתי אינו מקבל אותה ב"זרועות פתוחות" משום אופיים הארוטי-פרובוקטיבי של שיריה, והיותה פורצת גבולות ומנתצת מיתוסים ומוסכמות. שירתה עוסקת בנושאים שמעוררים את כעסם, כך, למשל, התייחסותה לדימויי גוף ומין. כפי שכתב עליה חוקר הספרות הדתי הלל וייס: "היא קורצת ומזמינה כל הזמן. מיתממת. היא עושה פעולות סקסואליות, אבל אומרת אמירות צנועות, כמו פרוצה הלובשת בגדי חרדית ועומדת על כביש בתל ברוך... היא מזהמת ומזמינה את כל הדורות ואת כל הקדושות" ("בועטת לכל הכיוונים", **הארץ**, 17.1.2006).

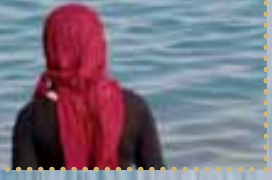
כיוון אחר של התנגדות והדרה מגיע מן הממסד התרבותי בארץ שנרתע בעיקר מעמדותיה הפוליטיות הימניות אותן היא אינה מסתירה. בראיונות לא מעטים שנערכו עימה מציגה עצמה פנחס-כהן כמי שמודרת לא רק על-ידי החברה הדתית אליה היא משויכת, אלא גם על ידי הממסד הספרותי. זאת למרות שהיא אינה מייצגת גוש פוליטי כזה או אחר. לטענתה, נותני-הטון וקובעי הטעם הספרותי הם 'אנשי תרבות תל אביבים שמאלנים'. לדבריה, היא אינה מוזמנת לכל מיני אירועי תרבות, כמו למשל, פסטיבלי שירה שבה 'נותני הטון' הם יוצרים וחוקרים 'שמאלנים'. כך, למשל, היא לא הוזמנה לפסטיבל המשוררים הבינלאומי שהתקיים במשכנות שאננים, ירושלים. היא אף זוכה להתעלמות בוטה מצד חוקרים אלה. אריאל הירשפלד, למשל, הודה בפניה כי הוא נמנע מלהתייחס לשירתה בשל עמדותיה הימניות. כך גם לגבי פרסום שיריה: כאשר שלחה כתבי-יד עם שמה וכתובתה בהתנחלות ענתות, למשוררים ועורכים ספרותיים כמו הלית ישורון ויעקב בסר, נדחו כתבי היד. אולם כאשר שלחה כתבים אנונימיים לאותם עורכים ממש, הללו פרגנו לה מאוד והגיבו על

מילים "אין לי מקום אני נחנקת" חותמת חוה פנחס-כהן (נולדה 1955) את שירה "אין שם מקום". נדמה כי מילותיה אלו משקפות במידה לא מועטה את תחושתה של המשוררת על מקומה בקרב קהיליית השירה העברית בת זמננו-כמשוררת המודרת, לטענתה, הן מחוגי האליטה של הספרות העברית והן מן המגזר הדתי.

פנחס-כהן, שנבחרה כמשוררת השנה במכללה, לצידו של המשורר יהודה עמיחי, היא משוררת מוכרת בקרב קהל צרכני הספרות והתרבות. היא נולדה למשפחה חילונית מובהקת (משפחה "בולגרית קומוניסטית" כהגדרתה), ובגיל שש-עשרה החלה להתקרב לדת. בעת שירותה הצבאי, היא כבר שמרה כשרות ושבת. למרות הקשר העמוק שלה לדת ולמסורת לא ניתן להגדיר את שיריה "שירים דתיים". כפי שהיא חוזרת ואומרת בראיונות שונים, היא אינה מייצגת, ואף סולדת במוצהר מייצוג, של שום חברה בה היא חיה.

אין ספק כי שיריה של פנחס-כהן הם ייחודיים ומעניינים. הידע הרב שלה בתחומי היהדות בא לידי ביטוי הן בתכני השירה שלה והן בשפה העשירה ורבת הרבדים שבה היא כותבת. כך למשל, בשיר "שלושים יום" (**שירי אורפאה**, 2000) בו פונה הדוברת השירית אל אהובה המת, מנכסת פנחס-כהן את הסיפור המקראי על יוסף שהושלך לבור, בכדי להציג את חוויית האישה כדמות זנוחה ונטושה. הסיפור המקראי המקבל פרשנות מחודשת, מוצג מנקודת מבטה של אשת פוטיפר והופך כך לסיפורה האישי של הדוברת שנכספת וכמהה לאהובה. כפי שמסבירה יעל רוטנברג: "ניכוס הטקסט הקאנוני מאפשר לדוברת השירית לערער עליו, ולהשמיע את הקול שהתרבות ההגמונית בחרה להשתיק, את דחייתה של האישה וחייה בחברה הפטריארכאלית ואת כמיהתה הקיומית ליחסים וקשר". (**עלי שיח**, 2006, עמ' 58-62).

עד כה פרסמה פנחס-כהן תשעה ספרי שירה, ואף זכתה להערכה רבה: "משוררת הסינתזה הגדולה" כינה אותה המשורר נתן זך, ובהזדמנות אחרת אמר לה באופן אישי: "את לא משוררת, את משורר" (עפ"י רד לוי-ברזילי, "בועטת לכל הכיוונים", **הארץ**, 17.1.2006). ביטויים כגון "שירת נשים במיטבה", "מה מרתקת

מטרה אחרת וחשובה לא פחות: ביקשנו להעלות למרכז הבמה את הדיון של מהו מרכז ושוליים בספרות, מי קובע זאת, ועל פי אילו אמות מידה. או כפי שתיארה זאת עמליה כהנא-כרמון בנוגע ליחס ההגמוניה הספרותית לכתיבת נשים: "אין שום סיבה שמרכז וירכתיים לא יהיו היכן שאתה מציב אותם" ("היא כותבת די נחמד אבל על שבירכתיים", **ידיעות אחרונות**, 5.2.88). דמותה ושירתה הנון-קונפורמיסטיות של פנחס-כהן עשויות בהחלט לשמש להבנת תהליכי ההתקבלות של יוצרים ובעיקר יוצרות שונים.

קצרה היריעה מלהרחיב, לספר ולדון בהדרתה של חוה פנחס-כהן ממוקדי השיח של השירה והספרות העברית. מי שפוגש בכתביה לא יישאר אדיש ויוכל להעיד על הרושם שמותירה יצירתה: אם מפני היותה פרובוקטיבית ו"בועטת", אם מפני השיח הכל כך אינטימי ב"שפת האב" הקנונית והשליטה המרשימה בה, ואם מפני ייצוגי הנשיות המורכבים שבאים לידי ביטוי בשירתה.

שירתה באהדה ("בועטת לכל הכיוונים", **הארץ**, 17.1.2006). דוגמאות אלה ואחרות מעידות, לדבריה, כי יש הדרה, אם לא התנכלות מכוונת, כלפי שירתה.

כשהתקבלה ההחלטה לבחור דווקא את חוה פנחס-כהן כמשוררת השנה חשבנו כי הבחירה עשויה להיות מעניינת, ובו בזמן נכונה וראויה. ראשית ראינו חשיבות רבה לפתוח צוהר לסטודנטים במכללה לשירתה של אחת מהיוצרות החשובות בשירה העברית בת זמננו, ולחשוף אותם לקולה הייחודי והבלתי מתפשר: השילוב שבין השיח הנשי האוטונומי, כינון הסובייקט הנשי, לבין התרבות הקנונית היהודית, תוך שימת דגש על עניינים חברתיים, עשוי לעורר ולהעלות סוגיות של זהות ותרבות-הן בהיבט המגדרי, הן בהיבט החברתי, והן בהיבט הלאומי. אין ספק שהנושאים השונים שמתייחסת אליהם פנחס-כהן מדברים אל הקהל הצעיר, כמו גם המבוגר, עוסקים בבעיות מרכזיות בארץ ובחברה. גם העברית בה היא משתמשת עשויה להיות כלי שיקרב את הקורא הצעיר לרבדים השונים של השפה.

"אין שם מקום" / חוה פנחס-כהן

תן בידי כתב כריתות ושלחני למדבר כי אין לי מקום,
 אני אומרת לך אין לי מקום. קום קום כבר ושמע מה מה
 שאני אומרת לך שאין כבר מקום במקום הזה, כל המקום
 מלא כבודו של מקום שלא נשאר לי מקום לידו. אני מדברת
 אליך בגוף שני ואינך שומע, ובגוף שלישי שיצמצם קצת
 את עצמו ואת מקומו והוא לא זז הוא ממלא את המטה בכולו
 ונותן לי רק ריק פנימי שתהיה התרוצצות הקולות בתוכנו
 ובינינו הבית מלא בכל ההרים החפצים והרהיטים והגבעות
 והמכשירים החשמליים וכמה נחלים שקנינו כדי שיהיה לנו
 בית סוף סוף אבל אין לנו מקום בתוך הבית שאדריכל
 גאון שרטט חדרים ומרפסות ומסדרונות בבחינת מבין
 את נפשם של הדיירים
 קום כבר תקשיב לי. אין לי מקום אני נחנקת.
 השיר מפורסם **בקולות** באישור המשוררת.

רוביק דנילוביץ

ערגה הלר

לראש עיריית באר שבע הנוכחי מר רוביק דנילוביץ שמורה פינה חמה בלב למכללת קיי, לא רק משום שהיא שוכנת בעירו, אלא בזכות ימים עברו. דנילוביץ הוא בוגר המכינה במכללת קיי, המקום בו זנח את חלומו להיות כדורגלן מקצועי והחל את דרכו הפוליטית במסגרת מאבק סטודנטים ותא "אופק" שהוא היה ממקימיו.

פינה חמה אצלי בלב, כמקום שאיפשר והעניק לרבים כמוני את האפשרות לפרוץ קדימה ולהאמין ביכולות ובכשרון שלי. בתפקידי במרוצת השנים, כסגן ראש עיר וכמחזיק תיק החינוך והצעירים הגעתי לביקורים וטקסים וגם לפגישות עבודה במכללה. הייתה לי הזכות לקבל 'אות ההוקרה' של מכללת קיי. כמו בתקופת לימודי, מכללת קיי היא מכללה שמצטיינת ביחס אישי וחם, ועם זאת עוסקת בנושא האסטרטגי החשוב ביותר לעתידה של מדינת ישראל: החינוך. מקומה של המכללה בבאר שבע ובנגב בכלל מהווה עוגן ומשמש פלטפורמה משמעותית ביצירת דור המחנכים הבא בבאר שבע ובמדינת ישראל בכלל."

לדעתו של דנילוביץ, מכללת קיי למעשה היא חלק מהמנהיגות החשובה של העיר באר שבע. בוגרי מכללת קיי משתלבים במערכת החינוך העירונית המתפתחת והמתחדשת והוא מאמין שהמוכשרים מבין הבוגרים יתפסו עמדות מפתח משפיעות בשיח ובהנהגה החינוכית. לשאלת מערכת **קולות** על תפיסת החינוך העירונית, משיב דנילוביץ: "מעמד מקצוע ההוראה במדינת ישראל איבד עם השנים, מסיבות וגורמים שונים, את המעמד הראוי לו בחברה מתפתחת ומתקדמת. תפישת החינוך העירונית והפילוסופיה שלנו שמה את המורה בחוד החנית, ואנחנו רואים במורה מנהיג

שגם סטודנטים במכללת קיי שחוזרים אליה בשלבים שונים של חייהם, להשלמת התואר, להרחבת ההסמכה והשגת תעודת הוראה במקצוע נוסף, ללימודי תואר שני ועוד. אך מעט מאוד סטודנטים לשעבר חוזרים אליה כנציגים בכירים בעמדות מפתח, כמי שאחראים מבחינות מסוימות על המכללה. נכון להיום, רק סטודנט אחד לשעבר חזר כך למכללה. הוא בא לאירועים, טקסים, או דיונים במעמד מיוחד, מעמדו של ראש עיר.

"ללימודים במכללת קיי נרשמתי לגמרי במקרה, מספר רוביק דנילוביץ, ראש עיריית באר שבע. "למען האמת הייתי בקו פרשת מים אחרי השירות הצבאי, לאחר שחלומי להיות כדורגלן מקצועי נגזז, והייתי חייב לקבל החלטות ביחס לעתיד שלי. אחי, גיא, ואימי ז"ל רשמו אותי ללימודי המכינה במכללת קיי. בראייה לאחור הלימוד במכינה ובק" התברר כאחד המהלכים החשובים שעשיתי, מהלך שעיצב את דרכי הציבורית. הקמתי את תא 'אופק' והובלנו מאבקים למען סטודנטים באזור הנגב ומשם נסללה דרכי לפעילות הציבורית."

החוויה האישית מלווה את דנילוביץ גם בביקוריו החוזרים במכללה מתוקף תפקידו כראש העיר באר שבע. "למכללת קיי שמורה

במערכת העירונית, בעיקר כמורים: "הצבנו לעצמנו יעדים ברורים ומדידים, שעל פיהם בנינו יחד עם מומחים ואנשי מקצוע מובילים במדינת ישראל את חזון החינוך העירוני, ואת תוכניות העבודה שיגזרו כתוצאה ממנו. המטרה היא שבאר שבע, בנוסף להיותה מטרופולין עוצמתי, תהיה עיר עם הזדמנויות ואפשרויות חינוך רחבות, מתקדמות ומובילות במדינת ישראל. מערך החינוך העירוני, בהובלת המורים וצוותי המקצוע שלנו, יוביל למצוינות וערכיות, לצד פריחת מוסדות אקדמיים איכותיים, בכללותם מכללת קיי שתמשיך להכשיר מורים לעיר."

הערה: הראיון עם מר רוביק דנילוביץ נערך בסוף ספטמבר 2012, לפני מבצע "עמוד ענן".

מוביל וחינוכי המשתלב עם היעדים והמטרות של עיר מתפתחת, מתקדמת ויוצרת. אני מאמין בחינוך פורץ דרך, במתן הזדמנויות לכל ילדה וילד, נערה ונער, אני יודע שבכל אחד יש את הניצוץ, הכישרון המיוחד שלו. ותפקידנו הוא להוציא ממנו אותו ולתת לכל אחד את מרחב האפשרויות לממש את עצמו ולצמוח. אני מאמין גם במצוינות המשלבת השתלבות והשתתפות חברתית קהילתית."

דנילוביץ מספר שבאר שבע היא העיר הראשונה בישראל שבנתה תוכנית אסטרטגית עירונית לעשור הקרוב בכל תחום, בכלל זה, בתחום החינוך העירוני. מהמכללה שהובילה אותו לצמרת העירונית הוא מצפה להמשיך ולהכשיר בוגרים איכותיים שישתלבו

טקס חלוקת תארים במכללת קיי, 2012. משמאל לימין: עומד, מר רוביק דנילוביץ - ראש עיריית באר שבע; יושבות: ד"ר אורלי קרן - ראש בית הספר להכשרה, ד"ר ארנה שץ-אופנהיימר - מפקחת, משרד חינוך, פרופ' לאה קוזמינסקי - נשיאת מכללת קיי.

בשביל (י) ההכשרה להוראה

ספר חדש מאת שלמה בק

ערגה הלר

פרופ' שלמה בק, לשעבר נשיא מכללת קיי, משוחח עם ערגה הלר על ספרו החדש, נוסח עברי של ספרו שיצא זה עתה באנגלית ועל עוד פרקים בספרים חדשים שהוא שותף להם. בשיחה מרתקת, שנקבעה להצגת הספר בעל הכותרת הדו-משמעית, המתייחסת למטרה ולדרך, בשביל(י) ההכשרה להוראה פורש בק את דעתו על פני ההוראה וההכשרה להוראה בישראל ובעולם כיום. עד מהרה מתחוור כי הנושאים המרכזיים בשיח של הפילוסופיה של החינוך עכשוויים מתמיד, כי סוגיות של שוויון, מגדריות, מעמד וזהות הן חלק בלתי נפרד מהם, וכי "הכול מוביל לעניין של הערכים". ראיון שמתחיל בנימה פסימית-משהו ומסתיים באופטימיות זהירה ובמסקנה שיש עתיד לחינוך טוב.

אופטימי ביחס לחינוך בישראל?"
"לא בטוח שאני צריך להיות אופטימי, השיב בק, "ניסיתי להראות איך אני מבין את תיאור המצב, כלומר, איך אני מנתח לעצמי את מה שקורה היום, ולהראות שמה שקורה בארץ הוא יותר קיצוני. אבל קרוב מאוד, כמעט העתק מושלם, של מה שקורה היום בהרבה מדינות בעולם."

המציאות החינוכית בישראל כיום אינה המצאה של משרד החינוך, מסביר בק ומפרט: "לנו יש את ההיבטים שלנו, כרגיל. בגדול. אבל הסוגיה היא בינלאומית. משום כך הספר ראה אור קודם כל באנגלית. הבעיה אינה מקומית. הספר מבקש לנתח את מה שקורה בהכשרת המורים כחלק מהחינוך בכלל המהווה תופעה בעולם המערבי המודרני. באופן כללי, השאלה היא כיצד בוחנים להמשיג את הכשרת המורים, מתוך כוונה להציע מפת מושגים שתאפשר לדון בכל תוכניות השונות של ההכשרה מכל העולם."

בשביל(י) ההכשרה להוראה נפתח בניסיון להציג תיאוריה מושגית שמתייחסת לתחום, ואחריה מוצגות דוגמאות שונות של הכשרות מורים מרחבי העולם ומישראל. לפי בק, "הספר פונה לקהל

ה ספר **בשביל(י) ההכשרה להוראה** בהוצאת מכון מופ"ת הוא תרגום עברי לספרו החדש של שלמה בק באנגלית, שנקרא *Ways of Learning to Teach*. את התרגום והתאמת הספר לחינוך בישראל, ערך בק בעצמו, תוך כדי הכנסת שינויים בין הגרסה העברית לאנגלית, שעיקרם בהתאמה של הדוגמאות למציאות הכשרת המורים הישראלית.

בחודשים האחרונים ראו אור עוד פרסומים נוספים בעברית שבק שותף להם, ובכולם נדונו סוגיות מציאות ועתיד הכשרת המורים, בהם הספר בעריכת שרה שמעוני ואורית אבידר-אונגר (דצמבר 2012, מכון מופ"ת) והספר **חינוך - מהות ורוח** בעריכת ישעיהו (שייקה) תדמור (מכון מופ"ת), שם מופיע מאמרו "ואף על פי כן, חינוך אחר". לקראת המפגש עם בק, לבקשתי, קראתי את המאמר הזה ועוד חומרים חדשים עליהם הוא עובד. כתמיד, הקריאה מרתקת ומסקרנת, כתיבתו קולחת. אבל הפעם לא יכולתי שלא לחוש בחשש לעתידה של מערכת החינוך בכלל ובישראל בפרט. משום כך שאלתי הראשונה לשלמה בק הייתה, אולי, השאלה האחרונה שצריך לשאול חוקר חינוך: "האם אתה

שתבהיר את ההבדלים ואת חוסר ההסכמות, ותנהיר את מה שעושה להכשרת המורים האתגר הפוסט-מודרני והאיום הקפיטליסטי-ניאו-ליברלי. לצורך בניית מערכת מושגים אחידה, בחר בק את מושג הזהות האישית כמושג המרכזי. המושג אינו מתייחס לזהות המורה בבית הספר או לזהות מורה המורים אלא מתייחס לזהות של התוכניות להכשרת המורים. לפי בק, לכל תוכנית יש זהות "בספר **בשבילי** (**ההכשרה להוראה** אני מציע שלושה דגמים עיקריים של זהות, ומראה ששלושתם באים לידי ביטוי בתוכניות הכשרה שונות. אני דן בזהות דרך 3 תיאוריות, שכולן לא שלי, אבל הקישור ביניהן מאפשר לדבר על זהות של תוכניות. שלושתן נושאות אופי פילוסופי." אחד הפילוסופים אותם סוקר בק הוא פילוסוף קנדי בשם צ'רלס טיילור (נולד 1931) שעוסק במקורות המוסר-בעברית הפוע

לאחרונה הספר **מועקת המודרניות** (הוצאת שלם, 2011) המבוסס על שיחות רדיו שערך ב-1991. "תורת מקורות מוסר אינה עוסקת בתיאוריה המוסרית עצמה, מסביר בק, "אלא במקור ממנו התיאוריה המוסרית שואבת את הרעיונות שלה. לפי טיילור יש שלושה מקורות כאלה - האחד, מקור מוסרי חיצוני לאדם, למשל, אלוהים, לחוקי הטבע או החברה [מרקסיזם]. השני הוא מקור רציונאלי - מקור שבא מהנאורות, ולפיו, השכל שלי מספק את התשובה להתלבטויות המוסריות. המקור השלישי הוא הרגש, הרכיב שאינו רציונלי, של האדם."

לכל אחד משלושת מקורות מוסר פילוסופיה חינוכית שונה, ההופכת למעשה באמצעות תוכניות הכשרת המורים השונות. שלושת מקורות המוסר הללו מובילים לשלוש זהויות שונות של הכשרת מורים. "מהתפיסה הדתית האמונית יוצאת תפיסת ההוראה כשליחות. המורה הוא שליח הדוקטרינה. הוא מחנך את הדור הבא לכך שהוא ימשיך את המסורת, המנהגים והאמונות של החברה שהוא שייך אליה. היום, בישראל זה קיים לא רק במוסדות דתיים, זה גם חינוך וולדורף, והחינוך שהיה בעבר בסמינר הקיבוצים. "לימורה השליח" - המורה בחינוך הדתי - אין פערים. הוא נתפס כנציג החברה המתאים והולם הראוי לטפל בדור הבא." בק מפרט לדוגמה: "יצא לי קצת לעבור על הפרסומים של בית יעקב. התפקיד המרכזי של המורים שם שהם ישמרו שהבנות יתנהגו לפי החוקים. זה האל"ף והת"ו. אבל גם חינוך וולדורף הוא כזה וגם התנועה הקיבוצית של פעם."

מכשירי מורים ועוסקים בחינוך ולמתעניינים בחינוך, מורים בשדה וקובעי מדיניות, כל מי שחושב שספר זה יעזור לו. "בק אינו חושש לפרט מי יכול לשאוב עזרה מספרו החדש: "העובדים במערכת אינם חושבים על מה שהם עושים. בשדה הם מקבלים הוראות והם רגילים לציית למה שאומרים להם. המעטים שמנסים לבעוט נבעטים בחזרה, זה לא רק בארץ. זה גם באוסטרליה ובארה"ב, בכל רחבי העולם. זה כנראה טבע המקצוע, מקבלים הוראות ומצייתים."

"האסוציאציה המיידית שעולה מ'מקבלים הוראה ומצייתים' היא אנשי צבא, לא?" אני שואלת את בק, והוא משיב: "זה לא רחוק מזה, אולי זה לא נשמע ככה, אבל זה לא פחות בעייתי. כל חוזרי המנכ"ל וההנחיות לבית הספר וה'מתנה', שהיא קובץ הוראות חדש שכתה הספר מקבלים ממשרד החינוך, זה בדיוק זה. המצב הבסיסי של המערכת הוא בצרה צרורה ולא במקרה."

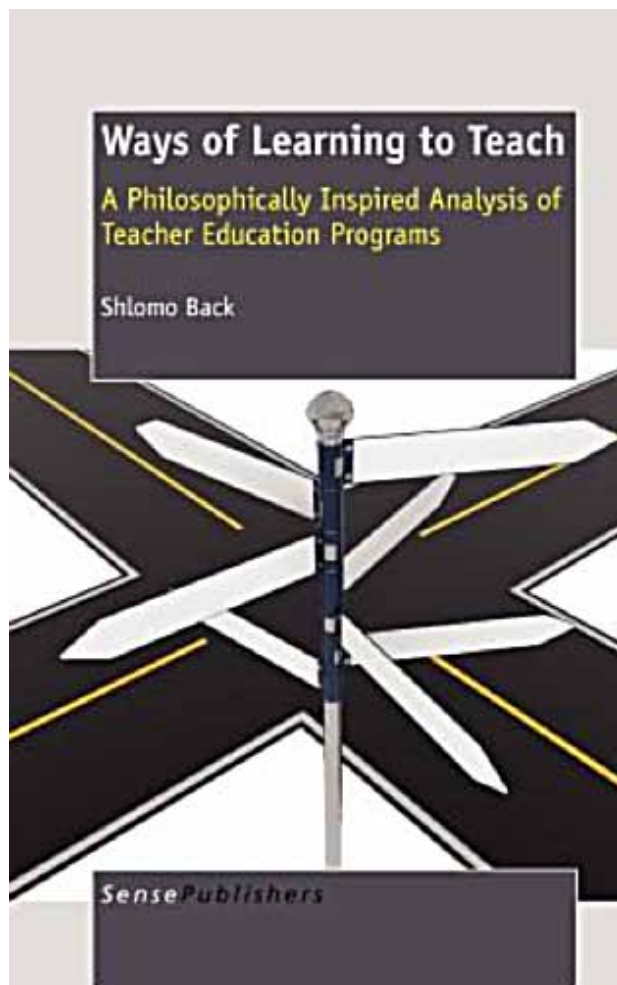
לפי שלמה בק ניצבת מערכת החינוך כיום בפני שלוש בעיות מרכזיות:

- הפוסט-מודרניזם וכל מה שמסביבו - לא יודעים למה ואיך לחנך, כי הכול מצוי בעירעור מוחלט.
- המשטר הכלכלי חברתי של היום הוא ניאו-ליברלי וניאו-קונסרבטיבי.
- יש אי הסכמה מוחלטת לגבי מטרות ההכשרה ו"מה רוצים להוציא" ומהי דמות הבוגר הרצוי.

בק מפרט: "לא רק בין מכשירי המורים לבין עצמם חלוקות הדעות, אלא גם בתוך הקהילייה כולה. לדוגמה, האגודה האמריקאית להכשרת מורים, שחברים בה מוסדות להכשרת מורים, מפרסמת פעם בכמה שנים 'מדריך'. כבר יצאו שלוש מהדורות של אותו 'מדריך', וכשבוחנים את שלוש המהדורות יש מספר מאמרים שבדקים מי המורה שהכשרה צריכה לחנך. יש באסופה הזאת מאמרי

סינתזה. הם מראים בצורה ברורה לאורך כל שלוש המהדורות, שראו אור בין 1990 ל-2008, שאין שום הסכמה אצל מורי המורים לגבי התוצאה. יש שם חמש או שש רשימות שמגדירות מורים בצורה אחרת לגמרי. בארה"ב קיימת סוכנות המעניקה קרדיטציה למכשירי מורים. חוקרת חינוך בדקה את התוכניות שהוגשו לסוכנות זו בשנה מסוימת, ומצאה 30 מאפיינים שונים בתוכניות שהוגשו.

בק מסביר: "כדי להתגבר על המצב הזה צריך להכניס מערכת מושגים

אקסל הונת אופי סוציולוגי-פילוסופי, ולפיה דפוסי ההכרה החברתיים השתנו בתרבות המודרנית. בעבר, הדפוס הבסיסי של הכרה חברתית היה תלוי מוצא ומעמד. לרוב הוא נקבע לפי שיוכו של האדם למשפחה מסוימת. בתרבות המודרנית יש שני דפוסים של הכרה חברתית. ראשית, הכרה באדם באשר הוא אדם - ונוצרה רשימת זכויות האדם שנתפסת כמשהו אוניברסאלי שחל על כולם. שנית, הכרה באינדיבידואל לפי הישגיו, הכרה שהמבחן שלה כיום הוא מצב החשבון שלו בבנק. הסטאטוס החברתי גבוה יותר למי שיש יותר. יש מתח קבוע בין שני דפוסי

ההכרה החברתיים האלה. המורים נמצאים פה בצרה צרורה. כי לפי קריטריונים אלה הם בתחתית הסולם. ברוב העולם המשכורת של המורים נמוכה ביחס למשכורות אחרות. וברוב העולם ההוראה הוא מקצוע 'נשי', מה שמדרדר עוד יותר את המעמד החברתי שלו."

הבסיס התיאורטי שפורש בקמיל אפוא שלושה סוגים של תוכניות להכשרת מורים (להלן - תל"מ):

- תוכניות מכוונות נאורות: הוראה היא פרופסיה, המורה הוא איש מקצוע מומחה, שמטרתו היא שתלמידיו יהיו בעלי ידע. בסוג זה של תל"מ ניתן להבחין בין תכניות שרואות את העיקר בכך שהמורה יהיה אדם משכיל ובעל יכולת ביטוי גבוהה, לבין אלה ששמות את הדגש על מומחיותו בדיסציפלינה אותה ילמד ובכישורי ההוראה שלו.
- תכניות הכשרה מכוונות רומנטיקה: ההוראה היא אמנות, והמורה הוא יוצר אותנטי שאוהב את תלמידיו, דואג להתפתחותם ומעצים את יכולתם לממש את עצמם. סגנון הקיום של תל"מ כזו הוא 'להיות', והקריטריון להערכה חברתית מוכתב על ידי ביטויי אהבה, דאגה לזולת ודיאלוגיות.
- תל"מ מכוונת אמונה: ההוראה היא שליחות, והמורה כמאמין אדוק הוא שליח שחובתו לדאוג לכך שהדור הבא ימשיך בדרכו. סגנון הקיום של תל"מ כזו הוא 'לעשות', וההערכה החברתית מותנית במידת נאמנותה של התכנית לקהילה, לאמונתה ולמנהגיה.

גם מקורות החינוך של רוסיה הקומוניסטית בדיוק אותו דבר. בדרך כלל המצב הוא לקבל הוראות ולמלא אותן אבל מתוך הזדהות."

"ומה במגזר הבודואי?" אני שואלת את בק, כשאנו עוברים לשוחח על טיפוסים המורים המועדפים על שיטות ההכשרה השונות, "המחנך הבודואי הוא האליטה כמו בחינוך הדתי היהודי?"

"אני לא נכנסתי ב-בשבילי) ההכשרה להוראה למגזרים כי זה סיפור בפני עצמו." מסביר בק, "המורה מהמגזר הבודואי רוצה להיות מודרני. למשל, הוא רוצה אינטרנט, אז הוא נמצא בהתנגשות בין ערכים." טיפוסים מורים נוספים ל"מורה השליח" הם המורה הפרופסיונאלי והמורה הרומנטיקן, כפי שמסביר בק: "הכיוון הרציונאלי הוא המורה הנאור והמשכיל, 'איש מדע', שאמור להיות איש מקצוע, שידע מה הוא עושה.

הוא למד במוסד אקדמי ומכיר את תחום הידע וחיידושי המחקר האחרונים. זאת תפיסה שונה מהמורה השליח, היא מדגישה דברים אחרים. מכאן צומחת זהות מורה אחרת לגמרי. טיפוס המורה השלישי צמח מהרומנטיקה הגרמנית ותנועות רומנטיות אחרות המעודדות טיפוח ומימוש עצמי, פיתוח אישיות, Bildung, ודיאלוג."

"התיאוריה השנייה שבה השתמשתי היא תיאוריה פסיכולוגית עם נופך פילוסופי, "ממשיך בק" מה שמכונה סגנונות קיום על ידי אריך פרום ויעקב רנד, והכוונה למערכת אמונות של האדם על מה שחשוב לו בחיים, ומגדיר את זהותו. הסגנונות הם - 'שיהיה לי', 'להיות' ו'לעשות'. 'לעשות' בתפיסה של רנד זה הטיפוס המאמין. 'שיהיה לי' מאפיין אדם שמסתכל על כל דבר, ובוחן מטרות ואמצעים בדרך היעילה ביותר, כדי שיהיה לו כמה שיותר. זה מסתדר היטב עם מקור המוסר של ההשכלה והתועלתנות. הרומנטיקה מסתדרת עם סגנון 'להיות', שבו מרכזי מימוש עצמי גם במחיר של עוני וסבל. אדם כזה, למשל, יהיה מורה כי הוא רוצה להעצים את התלמידים, לקיים איתם דיאלוג ולטפח את אישיותם בגלל שהוא רוצה שכל 'צמח יפרח בדרכו'... אפשר לראות איך תאוריה זו מתאימה לגישתו של טיילור. למשל, לתפיסה הנאורה בפרשנות הניאו-קפיטליסטית. הנאור הולך עם 'שיהיה לי'. וכל הישג מוגדר ונמדד בצורה כמותית, בציונים. אחרת לא השגתי כלום. האדם צריך להיות accountable, יעיל ולפעול בשקיפות, תכונות מסוג זה מאפיינות מערכת חינוכית שמתיימרת להיות מדעית. זאת מערכת שמדגישה את המספרים, את הציון, ולא מה שהתלמיד באמת יודע. התיאוריה שלישית שבה השתמשתי מתייחסת למושג "דפוסי הכרה". לתיאוריה אותה הגה

מערכת החינוך בישראל של היום דוגלת בציונים גבוהים, ובהישגים מספריים מדידים, ובכך היא מעודדת מצבים של העתקה ורמייה בקרב התלמידים. אפילו בית המשפט העליון לא ראה את הבעיה "לאחרונה, בבית משפט העליון נקבע שיש לפרסם את ציוני המיצ"ב, בשל עיקרון זכות הציבור לדעת. הנתבעת, המדינה, לא הצליחה להוכיח שיש נזק בפרסום התוצאות. אבל במחקר החינוכי כבר הוכיחו את הנזק. בקיצור, המערכת בהקשרים האלה נעשית יותר ויותר גרועה מרגע לרגע."

פרופסור בק מלמד בתוכנית ללימודי התואר השני במכללת קיי. על ההידרדרות המערכתית, בה מצטרפת הביורוקרטיה לצורך למדוד, הוא למד גם מדברי הסטודנטים בקורסים שלו: "הסטודנטים שמגיעים לתואר שני בקיי מספרים על הבעיות בבית הספר. הבעיות הגדולות שלהם הן החובה הביורוקרטית למלא טפסים, כתוצאה מכך אין להם זמן לילדים. כל המחשבה מוסטת ממה שצריך להיות העיקר. אם הכי חשוב בשעה הפרטנית הוא שהמורה חושבת איך היא תכתוב את הדוח, זה מופרך לחלוטין."

רגע אחד לפני סיום הראיון, חוזר שלמה בק לשאלה בה פתחנו. בכל זאת צריך סוף טוב. "שאלת אותי אם אני פסימי", הוא חותם את הדברים, "אז אני לא פסימי, כי אני חושב שהמצב ישתנה, כי החברה תשתנה. באירופה כבר כולם על הבריקאדות. גם בארץ משהו התחיל להשתנות. אין סיכוי שכל כך הרבה אנשים לא-מוצאים ללא סיבה."

הספר דן בכל אחד מסוגים אלה ומציג תוכניות רבות שממחישות אותם. חשוב לראות שבמציאות אין תוכנית הכשרה להוראה המזוהה עם דפוס אחד בלעדי, כפי שמציג את בק: "אין סוג אחד, הכול מעורבב, השאלה מה במרכז. התוכניות בימינו הן מושפעות לרוב מהאדם הנאור בגרסת ה'שיהיה לי' - הישגיות וציונים וכל מה שמדיד. אבל, יש כאלה שידגישו דווקא את המקצועיות מכיוון המקצועיות והחקר. בספר יש דוגמאות לאלה ולא לה. פינלנד שייכת לסוג השני שמציע מורה ביקורתי ורציונאלי. ההפך הוא הדגם של Teach for America. הזרם האחר הוא ניתוח תפיסות רומנטיות בהכשרת מורים. אין הרבה כאלה, אבל בכל זאת יש כמה. אחת מהן היא 'שח"ף' (שיתוף חינוכי פעיל) במכללת קיי וגם התוכנית שהייתה בקלגרי כזאת, ו'חופן' בדויד ילין... אפשר להביא דוגמאות, לא הרבה מדי. אבל יש כאלה." בק מציין כי בישראל, בניגוד לעולם, יש תוכניות מהסוג הרומנטי שהן בעלות אידיאולוגיות, בעיקר דתיות, ברורות. בעבר היו תוכניות 'רומנטיות' רבות יותר בישראל, והן לא היו דתיות - כמו ההכשרה הקיבוצית.

"הכול מוביל לעניין של הערכים." מסכם בק את הדיון בהכשרות השונות, "בסוף הספר יש ניסיון להציג תמונה סינתטית, שחוזרת ומראה את הקשר בין התיאוריה למעשה כפי שהדבר הומחש בדוגמאות השונות, ושואלת האם אפשרית תפיסה מאוזנת שמשלבת בין שלוש הגישות. בדרך שמאפשרת לקבל תמונה אחידה עם משמעות."

הספר מוקדש לביקורת הדומיננטיות של התפיסה הנאורה והתועלתנית במערכת החינוך. בק מעיר כי הערכים הרווחים כיום במערכת החינוך מדגישים תפיסה קיצונית של 'שיהיה לי' תועלתני. בניגוד לכך, "הערכים האידיאליים הם איזשהו סוג של שילוב. הקיצוניות היא לא בריאה כי היא לא מוליכה לשום מקום. עצם זה שדנים בשאלות האלה כל כך הרבה זמן מלמד שיש מקום לתפיסות נוספות, שאין 'רק מה שאני חושב' או ש'אחרים לא מבינים כלום'. הקיצוניות של המערכת היום ביחס לחשיבות הציונים המדידים היא מוטעית, ומזיקה. היא כאותו סוג של חשיבה המקבלת רק אמת אחת. היא מדגישה רק פן אחד של הילד ללא פיתוח הילד והאמנותיות שבו, למשל. חסרה בה איזושהי הסתכלות על הילד, לא רק על ה'כאן ועכשיו', ולתת לו בסיס שהוא לא רק "כלים" אלא גם אמונה בעצמו ותפיסת יכולתו."

על תערוכה קבוצתית חדשה במכללת קיי בין "מראה הנפש" ל"עמוד ענן"

ישראל רבינוביץ, אוצר הגלריות לאמנות במכללת קיי

בעשרים ושניים בנובמבר, בשלהי מבצע "עמוד ענן", אמורה הייתה להיפתח במכללת קיי התערוכה "מראה נפש" שבה מציגות שמונה אמניות יהודיות וערביות. כאשר באר שבע והדרום כולו החלו להתאושש מהשיבה במקלטים ובממ"דים, פתיחת התערוכה הסמלית כל כך נדחתה בחודש.

תמונות התערוכה, כולן של אמניות נשים, מאירות מבלי להתכוון את הנושא לו מוקדש גיליון זה, מגדר והדרה. בתערוכה ניתן להתבונן ביצירות מבעד לעיניהן של האמניות ולחוות נקודת מבט נוספת שהיא חושפת ומסתירה בו-זמנית - על מציאות החיים שלנו בישראל.

צ'ור של הציירת היום מוסטפא

מראה נפשן של שמונה אמניות, המשקף את עולמן הפנימי, פורץ מיצירתן המוצגת בתערוכה הקבוצתית בכותרת "מראה נפש" באצירת אורי פרץ. בקו קליל ובמשיכות מכחול עזות וצבעוניות נפרש לפנינו מארג נרחב של דימויים המשתרע בין מרחבים מופשטים להגדרות פיגורטיביות. מגוון דרכי הביטוי החבובות בינות ליצירות מאפשר לצופה לחוות תחושות של מעוף וחיפוש מתמשך אחר שקט ומרגוע הנמהל בסערת הנפש וברגש הגועש. יש מבין האמניות מי שמבטאות ביצירתן את געגועיהן לימי התום ואת כמיהתן לשוב אל העבר האידילי. לעומתן, נראה כי אחרות מנסות דווקא לעמעם את חדות הזיכרון שכמו מתעתע בפנשן ומטלטל את הווייתן. תכתובת חידיתית מסקרנת עולה מתוך מצע התערוכה. דיאלוג פורה ומפרה נוצר בין האמניות לבין פורמט עשייתן תוך יצירת מכלול דימויים עשיר ותוכן מורכב שבו לעתים הגלוי נדחק אל בין הצללים והנסתר עובר אל "קדמת הבמה". ניסיונות ההסתרה של פרטים ודימויים על ידי טשטוש, עיוות ומחיקה אינם מצליחים לדחוק ולהעלים את עוצמות הרגש. הדיו של דו-שיח מרתק זה ניתזים אל הצופה ומעמתים אותו עם ההכרה שאין ביכולתו להישאר "אדיש" אל מול מראות הנפש הניבטים אליו ממעמקי היצירה, התערוכה.

האמניות המציגות בתערוכה: **אתי לב; אתי מצא-יחזקאל; היום מוסטפא; מלי אלבז-אלמנדין; נג'ואן זועבי; סליה סדקוביץ; רונית בינדר; תמר רול.**

ציור של הציירת היאם מוסטפא

ציורים של הציירת רונת בינדר

והפעם ד"ר סלים אבו ג'אבר וד"ר אסתר אזולאי במבט רב-תרבותי וד"ר ערגה הלר על ג'אדג'טים באו"פ ובמערב

על רב-תרבותיות, כבוד והכשרת מורים בדואים

סלים אבו ג'אבר

ד"ר סלים אבו ג'אבר, ראש תוכנית בית הספר היסודי במגזר הבדואי במכללת קיי, העביר בחודש יולי הרבה מאוד שעות בשדות תעופה ובטיסות ברחבי אירופה. הוא ייצג את מכללת קיי בשלושה כנסים בינלאומיים, בכרצלוונה, בקנטרברי ובכנס לכתיבה אקדמית במכון מופ"ת בתל אביב. אם לא די בכך, בשלהי אוקטובר הוא טס שוב לייצג את התוכנית להכשרת מורים בדואים לבית הספר היסודי גם בכנס ברומא, וכל זאת מבלי לקפח את הציבור הערבי הישראלי, שזכה לשמוע אותו ראשון בכנס במכללת אלקאסמי בבקה אלגריבייה. שם בכלל החל במאי אשתקד מסע ההרצאות הבינלאומי של ד"ר אבו ג'אבר.

ד"ר סלים אבו ג'אבר (ראשון משמאל) ועמיתים ערבים ואנגלים בכנס באוניברסיטת קנטרברי באנגליה, יולי 2012 (תצלום פרטי)

ב יולי 2012 לקחתי חלק בכנס בינלאומי שכותרתו "הכשרת מורים - הרשת האקדמית הערבית" באוניברסיטת קאנטרברי באנגליה, כנציג במשלחת של נציגי אקדמיה ערבים מישראל, שהוזמנו על ידי המועצה הבריטית בישראל לבקר בקנטרברי, ולהשתתף בכנס אשר התקיים באוניברסיטת כריסט צ'רץ' המקומית. היוזמה נוסדה במטרה להקים רשת של אקדמאים וחוקרים בתחום הערבי, וליזום חילופי סטודנטים ערבים מישראל והעולם עם מוסדות אקדמיים באנגליה. הרצאתי באוניברסיטת בקנטרברי, "רב-תרבותיות במכללת קיי והתמודדות עם המגוון - הכשרת מורים ממוצא בדואי בתפיסה של כבוד תרבותי", התבססה על מיזם של התוכנית להכשרת מורים בדואים לבית הספר היסודי, שהוצגה במהלך הלימודים בכנס במכללת אלקאסמי בישראל תחת הכותרת "השותפות עם בתי הספר ודרכי פיתוחה: תכנית ההכשרה לבית הספר היסודי במכללת קיי: סיפור הצלחה".

אל הכנס באלקסמי הגיעו מטעם המכללה גם סטודנטים מתוכנית ההכשרה לבית הספר היסודי במגזר הבדואי, צוות המדריכים הפדגוגים, ואנוכי - ראש התוכנית. בכנס השתתפו נציגים מאוניברסיטת ברמינגהם וממכללות נוספות להכשרת מורים מהארץ ומחו"ל. גם הסטודנטיות סאלמה ואמאל, תלמידות שנה ב', שעבדו בהנחיית ד"ר אמאל אבו סעד, הציגו דוגמאות של יוזמות חינוכיות פדגוגיות משני בתי ספר שבהם אנו מתנסים, "שגב שלום" ו"אלסייד".

הכנס לכתיבה אקדמית מכון מופ"ת

אסתר אזולאי

ד"ר אסתר אזולאי, חוקרת ספרות עברית הציגה מחקר על אינטרטקסטואליות בכתיבה אקדמית, בכנס שהתקיים בסוף יולי 2012 במכון מופ"ת בתל אביב.

בכנס הבינלאומי השני לכתיבה אקדמית שכותרתו "השפעת העולם הרב תרבותי והטכנולוגי על הכתיבה האקדמית" נשאתי בחודש יולי את הרצאתי "תפיסות משתנות לגבי המושג כתיבה אקדמית". ההרצאה הצביעה על דרכים לכתיבת מחקר אקדמי אינטרטקסטואלי ואינטרדיסציפלינארי בספרות, תוך התייחסות לסוגיות שונות. למשל, כיצד לכתוב מחקר אקדמי אינטרטקסטואלי ואינטרדיסציפלינארי בתקופה המתאפיינת בתפיסה פוסט-מודרנית ובשינויים רבים בתחום האוריינות בכלל והאוריינות החזותית והטכנולוגית בפרט; כיצד ניתן לקחת בחשבון בכתיבת המחקר את עניין החשיבה המסתעפת וריבוי האינטליגנציות; כיצד ניתן לעבור ממחקר ספרותי טהור על פי כללי הדיסציפלינה או על פי תפיסות סטרוקטורליסטיות לכתיבה שעוסקת בעיון במדעי החברה, במדעי הרוח (ההיבטים המילוליים) ובאמנות (ההיבטים החזותיים), וכיצד יהלך הכותב בין תחומי דעת שונים ויאמץ לעצמו כללי מחקר שמתאימים לדיסציפלינות מגוונות; ואף כיצד ניתן לשלב בין שני דיסציפלינות, האחת לינארית והשנייה סימולטאנית.

בהרצאה הצגתי מודל לכתיבת מחקר אינטרטקסטואלי רב-תחומי ואינטרדיסציפלינארי, תוך עיסוק בפרשנות הרב כיוונית שעולה מהמפגש בין היצירות השונות, ובעובדה שהמפגש בין טקסט ספרותי שהוא לינארי במהותו ובין אמנות חזותית מעלה תוצר חדש. ההרצאה עסקה במפגש בין התחומים השונים כאפשרות לפרוץ את גבולות הטקסט הספרותי, ואף לפרוץ את גבולות היצירה מתחום האמנות החזותית. בנוסף, הצגתי מתודה לעיון ביצירות מתחומים שונים כשהם נמצאים זה לצד זה והראתי כיצד ניתן לפתח תובנות מקוריות, דבר שלא עולה בהכרח כאשר עוסקים בכתיבת מחקר על יצירה מתחום אחד בלבד. לסיכום, הצגתי כיצד צריכה הכתיבה האקדמית לאמץ לעצמה שימוש במחשב כדי לאפשר קריאות סימולטאניות של טקסטים מדיסציפלינות מגוונות.

על גאדג'טים למחשב וציטוט עיתונאי

ערגה הלר

כשד"ר ערגה הלר נשאה הרצאתה בכנס האחרון של האגודה לשפה וחברה באוניברסיטה הפתוחה, רעננה, ביוני האחרון, התגובות של הקהל המצומצם היו סוחפות. המושב אליו שובצה היה כולו מסעיר, לכן לא התרגשה במיוחד ממחייאות הכפיים בסיום, עד שבסוף אותו שבוע קיבלה דוא"ל מפתיע מהעיתונאי והלשונאי רוביק רוזנטל, בו הוא בישר לה "כתבתי עלייך השבוע, תקראי".

אחד הדברים האחרונים לו מצפים כשבאים לכנס אקדמי המיועד לקהל לא רחב במיוחד הוא לגלות שכתבו על הרצאתך בשבועון או בעיתון יומי. בכל זאת, אני לא עומדת לבשר על מציאת דמוי-אדם נעלם, על השכפול הגנטי החדש, על הוכחת קיומו של הסופר סופר בזון, או על יצירת דוגמת בלתי נראית של אנטי-חומר. אני עוסקת בשפה, בתרגום. אלה לא חומרים שמעניינים את הקהל הרחב, בייחוד כשהם מתמקדים בשפה העברית. אל האוניברסיטה הפתוחה הגעתי כדי לספר על השמות השונים והמגוונים שיש לחפצים ואבזרים טכנולוגיים המשמחים את חיינו כשאנו משתמשים בהם במחשב, ולמיין אותם לקטגוריות סמנטיות.

כשנשאתי את הרצאתי "לכל הרוחות והשדים: על סמנטיקה של כינוי חפיצים למחשב בעברית מדוברת" ידעתי שהנושא "חם". נדיר שיש קהל שקט כל כך ורוחש כל כך בו-זמנית. טוב, כולם אוהבים גדג'טים, כלומר חפיצים בשפה התקנית. המצגת שליוותה את דבריי הייתה עמוסה כל טוב, תמונות של שלל הגאדג'טים האחרונים למחשב הקיימים בשוק. חשבתי שהיא גונבת לי את ההצגה ואת הקשב של הקהל באולם. בדעבד, הסתבר שטעיתי. התגובות ליוו אותי לסעודת הצהריים, לדוא"ל, ולמוסף יום שיש של מעריבי באותו השבוע. במדור "הזירה הלשונית" (28.6.12, מעריב) רוביק רוזנטל, שמלבד היותו עיתונאי ועורך, הוא גם מילונאי של הסלנג והשפה המדוברת כיום בארץ, התייחס להרצאתי ולממצאי בחיוב, והביא תקציר של הרצאתי. הייתה זאת הפתעה נפלאה, ולא סתם, אלא בעיתון בו החלה הקריירה העיתונאית שלי ככתבת צעירה בת חמש עשרה.

מי היתה הדמות שהיתה?

ציפי רובין

כתב חיידה

בסיפור הבא מופיעה דמות היסטורית מתחום החינוך ו/או הכשרת המורים. אתם מוזמנים לקרוא ולפתור.

במרכזה של החידה עומדת דמות נשית, עצמאית, משכילה שנטלה חלק ביסוד החינוך העברי בארץ הקודש בשלהי המאה התשע עשרה. היא נולדה בכפר קטן באוקראינה, לאמה דובה, אשת ספר, ולאביה ירמיהו, יהודי תורני, משכיל, סוחר בעיסוקו. היא ואחיה ושלוש אחיותיה זכו לחינוך יהודי בביתם, ולהשכלה כללית בבתי ספר רוסיים. להשלמת השכלתה, עברה הדמות עם אחת מאחיותיה למנפליה בדרום צרפת, שם סיימו השתיים את לימודיהן האוניברסיטאיים. בתום לימודיה, שבה הדמות לבית הוריה באוקראינה ושימשה מורה בבית ספר לבנות. בעקבות הצלחתה בעבודת ההוראה, גמלה בה ההחלטה לעלות לארץ הקודש ולייסד בית ספר לבנות, להשתתף במפעל החינוך העברי הלאומי ולקחת חלק בעיצוב דור הבנות, שיתערה בחברה העברית החדשה ההולכת ומתהווה בארץ הקודש. ההזדמנות לממש את שאיפתה נקרתה בדרכה בשנת 1892, במלאת לה 26 שנה, עת עלה אחיה לארץ הקודש. היא עלתה בעקבותיו והצטרפה אליו במקום מושבו בעיר חשובה בצפון הארץ, משם תרה אחר משרת הוראה מתאימה. בשנת 1893, הקים ארגון יהודי מפריס בית ספר לבנות בעיר נמל מרכזית בארץ הקודש, ומינה את הדמות למנהלתו. היה זה מהלך יוצא דופן, שכן עולם ההוראה באותם זמנים, בשלהי המאה התשע עשרה, נתון היה ברובו בידי מורים-גברים.

בית הספר שבהנהלת הדמות שימש דוגמה ומופת לבתי ספר שקמו בעקבותיו בארץ הקודש. היה זה בית ספר ראשון בעל תפיסה לאומית חילונית, שקבע את הלשון העברית כלשון ההוראה היחידה בבית הספר והכניס לימודים כלליים (כמו חשבון וגיאוגרפיה, טבע והיסטוריה, התעמלות וזמרה) לתכנית הלימודים. בניגוד לבתי הספר המעטים שקדמו לו, הוא הוקם כדי לממש מטרה מרכזית, חינוכית-לאומית: 'לגדל נשים ואימהות עבריות, שכל אחת תשליט את הרוח העברי ואת הלשון העברית בביתה פנימה'. הבנות העבריות החדשות נתפסו כממשיכות הדור ובידיהן הופקד החינוך העברי הלאומי, קרי: להנחיל את הלשון העברית לדורות הבאים ולתרום לקידום תהליך היווצרותה של "לשון אִם" עברית!

אחד ממנהיגי הדגולים של העם היהודי - מראשי הוגיה של הציונות - הגיע לביקור בבית הספר, התרשם עמוקות מהישגיו וציין את האווירה הטובה ששררה בין כתליו, את מסירותה של המנהלת ואת היחסים הטובים שנקמו בינה ובין המורים. הדמות הצליחה להחזיק מעמד במשרתה כמנהלת אחת עשרה שנים, לאחר שהתפטרה מרצונה, בשל ההתנגדות המתמשכת שהובילו מורי בית הספר. בית הספר ברובו נתון היה בידי מורים-גברים, שהתנגדו לדרך ניהולה הדומיננטית וטענו, שבשל אי-ידיעתה את השפה העברית על בוריה אינה יכולה לשמש מנהלת בית ספר עברי שמושגת על יסודות עבריים לאומיים. הם הערימו קשיים בדרכה, התלוננו, הלשינו, כתבו מכתבים לחברת-החסות ובסופו של דבר נאלצה המנהלת להתפטר, למרות שבית הספר היה מפעל חייה והיא לא נישאה ולא הקימה משפחה משלה. היא עזבה את העיר בה התגוררה ועקרה לאחת המושבות המרכזיות בגליל, שם הקימה לבדה משק חקלאי, תופעה שנחשבה יוצאת דופן בחברה של איכרים-גברים שמשקיהם התנהלו על בסיס משפחתי. חלומה לייסד במושבה בית ספר חקלאי לננות האיכרים נקטע באיבו עם מותה הפתאומי בינואר 1914.

את פתרון החידה אפשר לשלוח אל heller@kaye.ac.il

פתרון החידה מגיליון 4: לאורה סרטה, 1469 - 1499.

האישה שהפכה למרצה מבוקשת למוסד באוניברסיטאות של צפון איטליה של ימינו היא **לאורה סרטה** (Laura Cereta). סרטה הייתה בתו של עורך דין מבוסס מאזור ברשיה, עיר משגשגת על ציר הסחרות המרכזי בצפון איטליה, בין ורונה לוונציה. אורח חייה ופעילותה האוניברסיטאית והחינוכית היו לסמל למאבק נגד תפיסות מגדריות, דעות קדומות והדרת נשים. מהרצאותיה הפופולאריות לא נותר הרבה, אלא עדויות של אחרים לקיומן ולתגובות להן זכו. פרסומיה של סרטה הם, כמקובל באותם הימים, אסופות מכתבים שחיברה לנמענים ממשיים ומדומים, ביניהם מכתבה האלגורי לחמור גוסס, שיש הרואים בו התנסות ספרותית ויש הרואים בו מחאה פוליטית. בימים בהם נשים לא היו חלק מהמסד האינטלקטואלי, ועל אחת כמה וכמה נמנעה כניסתן לאוניברסיטאות, סרטה היתה מקובלת כאשת רוח בקרב אנשי הרוח של ברשיה, ורונה וונציה, הערים המרכזיות ביותר באזור בתקופתה. שליטתה המעולה בלטינית גרמה ליריבים גברים להאמין שהיא מעתיקה את כתביה, שהרי לדעתם כשונה חרג מגבולות היכולת הנשית, אך מובן שלא כך היה. מלבד כשרון כתיבה, סרטה התברכה גם בכשרון מדעי-מתמטי, ובחיבוריה התייחסויות למתמטיקה ואסטרונומיה בנות זמנה. בכל כתביה היא מפגינה רוח מחשבה המכונה בימינו 'פמיניסטית'. בכתבים רבים, ובהרצאותיה לפי העדויות שנותרו, היא יצאה כנגד הנוהג של השארת הנשים בבתיים, העסקתן בניקיון ובישול בלבד, בקרב כל המעמדות, וקראה לאבות לשלוח את בנותיהם ללימודים בכל הרמות, כדי לרכוש דעת וידע. את הסיסמה "החירות ללמוד" היא חרתה על דגלה והפיצה בכל הזדמנות. אין ספק כי הישגיה האישיים הושגו הודות לתמיכתם של אביה ובעלה, שאלמלא הם עצמם, הונם ומעמדם הרם בחברה, ייתכן וסרטה הייתה מסיימת את חייה בנסיבות טרגיות בימי הרדיפות הדתית באירופה בעת ההיא.

